

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANTAKYA KENT DOKUSU VE
MİMARİ ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mehmet Emre YÜZER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı

Danışman

Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN

Şubat, 2021

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANTAKYA KENT DOKUSU VE
MİMARİ ÖZELLİKLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Mehmet Emre YÜZER tarafından hazırlanan tez çalışması 09.02.2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Mimarlık Tarihi ve Kuramı Programı **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN
Yıldız Teknik Üniversitesi
Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN, Danışman
Yıldız Teknik Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Zafer SAĞDIÇ, Üye
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç.Dr. Cem BEYGO, Üye
İstanbul Üniversitesi

Danışmanım Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARIAN sorumluluğunda tarafımda hazırlanan “Tarihi Süreç İçinde Antakya Kent Dokusu Ve Mimari Özellikleri” başlıklı çalışmada veri toplama ve veri kullanımında gerekli yasal izinleri aldığımı, diğer kaynaklardan aldığım bilgileri ana metin ve referanslarda eksiksiz gösterdiğimi, araştırma verilerine ve sonuçlarına ilişkin çarpıtma ve/veya sahtecilik yapmadığımı, çalışmam süresince bilimsel araştırma ve etik ilkelerine uygun davrandığımı beyan ederim. Beyanımın aksinin ispatı halinde her türlü yasal sonucu kabul ederim.

Mehmet Emre YÜZER



Aileme

TEŞEKKÜR

Mimarlık Tarihi disiplini içinde yapılan bu araştırmada değerli katkılarıyla beni yönlendiren sayın danışman hocam Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Araştırma sürecinde verilerin elde edilmesinde gösterdiği çabalardan dolayı Hatay Büyükşehir Belediyesi KUDEP Müdürü Arkeolog sayın Ratibe BUĞRAHAN ve Mimar sayın Yunus ÖZBAKİŞ'a, ayrıca beni her konuda destekleyen, geçen süre içinde sabır ve hoşgörü gösteren babam Doç.Dr. Mehmet Ali YÜZER ve annem Dr. Ayşe Şebnem YÜZER'e teşekkür ederim.

Mehmet Emre YÜZER

Mimar

İÇİNDEKİLER

KISALTMA LİSTESİ	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
TABLO LİSTESİ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
1 GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti.....	2
1.2 Tezin Amacı.....	6
1.3 Hipotez.....	7
2 ANTAKYA’NIN KONUMU, COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ, TARİHÇESİ	8
2.1 Konum ve Genel Yapı.....	8
2.2 Coğrafi Özellikler	9
2.3 Tarihçe	10
3 ANTAKYA’NIN MEKANSAL GELİŞİMİ, GELENEKSEL KENT DOKUSU VE KONUT MİMARİSİ	33
3.1 Kentin Mekansal Gelişimi ve Değişimler	33
3.2 Kent Dokusu ve Konut Mimarisi.....	67
3.2.1 Serveli Evi (EXPO Evi) (466 Parsel) Analizi.....	80
3.2.2 Aslanlı Konak (Gastronomi Evi) (485 Parsel) Analizi	84
3.2.3 HBB KUDEP Binası (1339 Parsel) Analizi.....	90
4 SONUÇ VE ÖNERİLER	101
KAYNAKÇA	106
TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR	109

KISALTMA LİSTESİ

HBB Hatay Büyükşehir Belediyesi



ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 2.1	Antakya'nın konumu.....	9
Şekil 2.2	Üçağızlı mağarası ve buluntular.....	12
Şekil 2.3	Tell Esh Şheikh höyüğü buluntuları.....	13
Şekil 2.4	Sabuniye Höyüğü buluntuları.....	13
Şekil 2.5	Tell Tayinat Höyüğü ve buluntuları.....	14
Şekil 2.6	Aççana Höyüğü ve buluntuları.....	15
Şekil 2.7	Amik Ovası höyükleri.....	16
Şekil 2.8	Antakya'nın 1098 yılı şehir planı ve I. Haçlı seferi.....	22
Şekil 2.9	Haçlılar tarafından Antakya'nın kuşatılması.....	22
Şekil 2.10	En geniş sınırlara ulaşan Antakya Kontluğu ve Haçlılar dönemi Hristiyan devletleri.....	23
Şekil 2.11	Antakya surları.....	26
Şekil 2.12	Antakya çarşısı, Antakya'da ipek koza üreticileri ve pazarı.....	28
Şekil 2.13	Tarihi ipek ve baharat yolu haritası.....	29
Şekil 2.14	İskenderun sancağı, Temmuz 1939 Hatay Devleti posta pulları ve Hatay devleti bayrağı.....	31
Şekil 2.15	Hatay'ın anavatana katılma törenleri, Hatay Millet Meclisi'nin ilk toplantısı öncesi milletvekilleri birarada.....	32
Şekil 3.1	Antakya'nın Selevkos Krallığı dönemindeki şehir planı ve Orhanlı ve Meydan mahallelerinde ızgara sistemin izleri.....	34
Şekil 3.2	MS 350'de Antakya surları, diğer kara parçasıyla bütünleşen Asi üzerindeki ada, hipodrom, sütunlu yol ve köprü kapısı.....	36
Şekil 3.3	Cehennem Kayıkçısı: Charonion	36
Şekil 3.4	Antakya surlarından bugüne ulaşmış olan kalıntılar	37
Şekil 3.5	St. Pierre Kilisesi.....	38
Şekil 3.6	Roma Dönemi 9 km uzunluğundaki Trajan Su Kemer, 526 depreminde yıkılmış Bizans Dönemi'nde tamir edilerek, 12. yüzyıla kadar kullanılmıştır.....	40
Şekil 3.7	Selevkos ve Roma döneminin yerleşim alanları ve Mersin Kaphuşinleri'nin arşivlerinde bulunan antik Antakya haritası.....	40
Şekil 3.8	Peutinger levhalarında antik çağın önemli merkezlerinden Antakya'nın Roma çağı yol haritasının bir kopyası (1265).....	41
Şekil 3.9	Antik çağdan beri kentin en önemli eserlerinden olan surların bugüne ulaşan tek bölümü Demir Kapı (Bab-I Hadid).....	42
Şekil 3.10	Abraham Ortelius tarafından çizilmiş Daphne.....	43
Şekil 3.11	Arkeolojik kazılarda çıkarılan Antakya evlerinin zeminlerinde yer alan mitolojik kahramanlara ait mozaiklere örnekler; Oceanus ve Thetis, Zenci Balıkçı, Mutlu Kambur ve Soteria Mozaïği.....	44

Şekil 3.12	Antakya ile Samandağ'ı birbirine bağlayan alt geçit çalışmasında ve Arkeoloji Müzesinde bulunan Roma dönemine ait hamam kalıntıları.....	45
Şekil 3.13	"C ve E" Hamamları planları.....	45
Şekil 3.14	Roma Hipodromu.....	46
Şekil 3.15	Eski Roma köprüsü üzerinde kente giriş kapılarından biri olan Köprü Kapısı (Bab El Cisir), II Bizans Dönemine ait restore edilen surlar.....	48
Şekil 3.16	Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 2007 yılında tamamlanan Habib-i Neccar Cami restorasyonu.....	50
Şekil 3.17	Antakya Ulu Cami.....	51
Şekil 3.18	Asi Nehri kıyılarında bulunan su dolapları.....	53
Şekil 3.19	Restorasyon sonrası Kurşunlu Han.....	54
Şekil 3.20	Asi Nehrinde biten kenti çevreleyen uzun surlarıyla sınırlanan Antik Çağ Antakya'sının büyük bir bölümü bahçeler altında kalmış, modern yeni kent taralı kısımla gösterilmiştir.....	56
Şekil 3.21	Eski bir kartpostalda Antakya Askeri Kışlası.....	57
Şekil 3.22	Antakya Roma Köprüsü, 1930'lar; Asi Nehri kıyısı, su dolabı, restoranlar, yeni Hristiyan Okulu ve Kilisesi ile Ulu Cami Minaresi.....	58
Şekil 3.23	Antakya panoraması 20. yüzyıl başları.....	59
Şekil 3.24	Akdeniz Limanları turları reklam afişi ve Antakya Silpius Hotel'in kartı 1931.....	60
Şekil 3.25	1932-39 Yılları arasında Princeton Üniversitesi tarafından Antakya'da yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları sondaj noktaları.....	60
Şekil 3.26	Antakya'daki belli başlı yapıları gösteren 1931 tarihli plan; kentin çarşılar bölümünde esnafın dağılımını gösteren 1936 tarihli plan.....	62
Şekil 3.27	Ziraat Bankası ve Belediye Binası, Gündüz Sineması, meydan.....	63
Şekil 3.28	Weulersse'un 1934 yılı çalışmasında Antakya'da Roma Döneminden kalma ızgara planı.....	64
Şekil 3.29	Weulersse'un 1934 yılındaki çalışmasında Antakya'nın etnik ve dini bölgeleri.....	65
Şekil 3.30	Eski dokuda Antakya evlerinin sokak dokusu.....	68
Şekil 3.31	Seki, süs havuzu, meyve ağaçları, kuyu ile Antakya evleri avluları.....	70
Şekil 3.32	Sokağa bakan ahşap kapaklı pencereler ve üzerleri motiflerle süslü fanus takaları ve kuş takaları.....	70
Şekil 3.33	Kurtuluş Caddesinde fanus takaları (üstte) ve kuş takaları (altta).....	71
Şekil 3.34	Altınözü, Sarılar Mahallesi, Ortodoks Kilisesi ve Kurtuluş Caddesindeki bina süslemeleri.....	72
Şekil 3.35	Kurtuluş Caddesinde bina süslemeleri (ANMOGEP,2017:80-89)	73
Şekil 3.36	Vakıflı köyü Ermeni Kilisesi bina süslemeleri.....	74

Şekil 3.37	Kurtuluş Caddesi civarındaki evlerde bulunan el kapı tokmakları örnekleri.....	74
Şekil 3.38	Antakya evlerinde iç mekanlar.....	75
Şekil 3.39	Eşiklik.....	75
Şekil 3.40	Mahmeller.....	76
Şekil 3.41	Kitabiye ve Terek.....	76
Şekil 3.42	Zeki Efendi köşkü (1987), Kuseyri ailesi evleri nakışlı tavanı (1973) ve tavan süslemeleri (1987).....	77
Şekil 3.43	Renkli vitray camlı pencere.....	77
Şekil 3.44	Antakya Mimarlar Odasında oda içi ahşap süsleme ve dolap kapakları, Kuseyri Ailesi Evinden odaları çevreleyen nakışlı dolap örnekleri.....	78
Şekil 3.45	Avluda bulunan merdiven korkulukları örnekleri (Kavinn Butik Otel).....	79
Şekil 3.46	Antakya sit alanı içinde yer alan 466 Parselin konumu.....	80
Şekil 3.47	Geleneksel Antakya avlulu evi sokak ile ilişkisi, 466 Parsel.....	81
Şekil 3.48	466 Parsel kuzey cephesi.....	81
Şekil 3.49	Geleneksel Avlulu Ev (466 Parsel) mimari özellikleri.....	82
Şekil 3.50	Geleneksel Avlulu Ev (466 Parsel) mimari özellikleri.....	83
Şekil 3.51	Antakya Sit Alanı içinde yer alan 485 Parselin konumu.....	84
Şekil 3.52	Geleneksel Antakya avlulu evi sokak ile ilişkisi, 485 Parsel.....	85
Şekil 3.53	Avlu ve yaşama mekanları 485 Parsel.....	85
Şekil 3.54	Geleneksel avlulu ev (485 Parsel) mimari özellikleri.....	86
Şekil 3.55	Geleneksel avlulu ev (485 Parsel) mimari özellikleri.....	87
Şekil 3.56	Geleneksel ev (485 Parsel) restorasyon öncesi.....	88
Şekil 3.57	Geleneksel avlulu ev (485 Parsel) restorasyon sonrası.....	89
Şekil 3.58	Antakya sit alanı içinde yer alan 1339 Parselin konumu.....	90
Şekil 3.59	Geleneksel Antakya avlulu evi sokak ile ilişkisi, 1339 Parsel.....	91
Şekil 3.60	Geleneksel Antakya evi (1339 Parsel) zemin ve üst kat 1988 rölövesi.....	92
Şekil 3.61	Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) zemin ve üst kat mimari özellikleri.....	93
Şekil 3.62	Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) mimari özellikleri.....	94
Şekil 3.63	Geleneksel ev (1339 Parsel) restorasyon öncesi.....	95
Şekil 3.64	Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) odalar.....	96
Şekil 3.65	Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) restorasyon sonrası.....	97
Şekil 3.66	Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) restorasyon öncesi ve sonrası	98
Şekil 3.67	Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) restorasyon öncesi ve sonrası	99
Şekil 3.68	Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) restorasyon öncesi ve sonrası	100

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1	Antakya tarihi kronolojisi (Özonur,2008:76).....	17
------------------	--	----



Antakya Kent Dokusu ve Mimari Özellikleri Üzerine Bir Araştırma

Mehmet Emre YÜZER

Mimarlık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARİAN

İnsanlığın ilk yerleşim yerlerinden biri olan Antakya, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, stratejik öneminden dolayı sürekli kavimlerin ilgi alanı olmuş, el değiştirmiş, istilalar ve depremlerle yıkılmış ve yeniden yapılanmış bir kenttir. Tarihi geçmişi, doğal yapı bileşenleri, çok kültürlü sosyal yapısı Antakya'nın mekânsal ve mimari biçimlenmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Konumu, idari yapısındaki değişimler ve gelişmeleri, bünyesinde barındırdığı sosyo-ekonomik aktiviteleri ve mekânsal gelişmeleri ile Antakya, kurulduğu dönemden bugüne tarih boyunca dünyanın önemli ve eşsiz kentleri arasında yer almıştır. Antakya ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda kentin tarihi, mekansal özellikleri, idari yapılanmasındaki gelişmeleri çoğunlukla münferit bakış açısıyla irdelenmiştir.

Bu tezin amacı, tarihin farklı dönemlerindeki birçok büyük medeniyete tanıklık etmiş Antakya'nın genel yapısını, tarihini, mekansal gelişimini, geleneksel kent dokusunu ve mimari özelliklerini mimarlık tarihi bakış açısıyla bütüncül olarak irdelemek, kentin kimliğini oluşturan öğeler arasında tarihi sokakları ve geleneksel avlulu evlerinin mimari özelliklerini örnekler üzerinden genel prensipleriyle değerlendirmektir.

Bu yaklaşımda araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Giriş sonrası, Literatür Özeti, Tezin Amacı ve Kapsamı, Araştırma Sorusu/Araştırmanın Önemi/Özgün Değeri yer almaktadır. İkinci bölümde, Literatür çalışmaları ile Antakya'nın konumu, coğrafi özellikleri ve tarihi gelişimi kuramsal olarak kurulduğu Selevkos Döneminden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti Dönemine kadar geçirdiği süreçler irdelenmiştir. Tezin üçüncü bölümünde kentin mekansal gelişimi, geleneksel kent dokusu ve mimari biçimlenişini oluşturan öğeler, sokak geçkileri ve yapı ilişkileri, avlulu evlerin plan tipleri ve kullanım biçimleri açıklanarak, restorasyonları tamamlanmış 3 Antakya geleneksel konut örneği özelinde incelenmiş ve çıkarımlar yapılmıştır. Sonuç ve Önerilerin yer aldığı dördüncü bölümde ise kentin geçmişten bugüne gelen tarihi ve mekansal yapılanmasının kısa değerlendirmesi yapılmış, kültürel mirasın geleceğe taşınması konusunda öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Antakya, Antakya'nın tarihi, Antakya'nın mekansal yapısı, Antakya kent dokusu, Antakya'da geleneksel konut

A Research On Antakya Urban Pattern and Architectural Features

Mehmet Emre YÜZER

Department of Architecture

Master of Science Thesis

Advisor: Prof. Dr. Nuran KARA PİLEHVARIAN

Antakya, one of the first settlements of humanity, is a city that has hosted many civilizations, has always been the interest of tribes due to its strategic importance, changed hands, and was destroyed and reconstructed by invasions and earthquakes. Its historical background, natural structure components, and multicultural social structure have significantly affected the spatial and architectural shaping of Antakya. With its location, changes and developments in its administrative structure, socio-economic activities and spatial developments, Antakya has been among the important and unique cities of the world since its establishment. In the researches carried about Antakya, the history, spatial features and developments in the administrative structure of the city were mostly examined from an individual perspective.

The aim of this thesis is to examine the general structure, history, spatial development, traditional urban texture and architectural features of Antakya, which has witnessed many great civilizations in different periods of history, from an architectural historical perspective, and to evaluate the historical streets and

architectural features of traditional courtyard houses, among the elements that make up the city's identity, through examples.

In this approach, the research consists of four parts. In the first part, after the introduction, the literature summary, the purpose and scope of the thesis, the research question / the importance of the research / the original value are included. In the second part, with literature studies Antioch's location, geographic characteristics and historical development, starting from Seleucos Period (300-64 BC) to the Republic of Turkey are examined theoretically. In the third part of the thesis, the spatial development of the city, the traditional urban texture and the elements forming architectural formation, the street passages and building relations, the plan types and usage styles of the houses with courtyards are explained, and 3 Antakya traditional houses, whose restorations have been completed, are examined and deductions are made. In the fourth part, which includes evaluations and results, a short evaluation of historical and spatial structure of the city, which has come from the past to the present, has been made, and suggestions have been developed on the transfer of cultural heritage to the future.

Keywords: Antakya, history of Antakya, spatial structures of Antakya, urban texture of Antakya, traditional housing in Antakya

Tarihi süreç içerisinde her geleneksel yerleşme doğal yapı özellikleri, coğrafi konumu itibariyle birbirinden farklı karakterdedir. Toplumların sosyal yapısı, bireylerin toplumsal statüleri, ekonomik güçleri, yaşama biçimleri, alışkanlıkları, örf ve adetleri, yapım gelenekleri, mekanı biçimlendirme konusundaki teknolojik birikimleri kısacası iç ve dış dinamikleri o yerleşmeyi diğerinden farklı kılar. Her yerleşme farklılıkları ile bütünleşik olarak varlığını sürdürür, sosyal ve mekansal kültürlerini geleceğe taşımaya çalışır. Sosyal dokudaki farklılaşmalar, tarihsel olaylar ve doğanın kendi düzenini sağlamasına yönelik değişimler yerleşmelerin de zaman içinde farklılaşmalarına neden olur.

İlk çağlardan beri yerleşme odağı konumunda olan Hatay/Antakya*, farklı din ve kültürlerin etkisiyle biçimlenmiş, tarih boyu birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Bereketli Hilal'de önemli bir coğrafi yerdir. Farklı din ve mezheplere mensup insanların bir arada yaşadığı bir yaşam alanıdır. Bu özelliğini tarihi boyunca korumuştur. Tarihi geçmişi, doğal yapı bileşenleri, çok kültürlü sosyal yapısı Antakya'nın mekânsal ve mimari biçimlenmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Yaklaşık olarak 2300 yıllık bir geçmişi olan Antakya'da ilk yerleşimin tarihi, bölgede yapılan arkeolojik kazılarda Paleolitik Çağ'a kadar uzandığını göstermektedir. M.Ö 17. yüzyılın sonlarına kadar Mısır hakimiyetinde kalan bölge, sırasıyla Hitit, Asur, Babil, Pers ve Makedonların egemenliği altına girmiştir.

Antakya'nın, tarihinde birçok kez yıkıma neden olan birçok felaketle karşı karşıya kalması şehrin coğrafyasını ve topografyasını etkilemiştir.

Bugünün şehir dokusunun çekirdeği İskender'in ölümünden sonra M.Ö. 300 yılında imparatorluğunu paylaşan komutanlarından Selevkos I. Nikator'un kurduğu Antioch yerleşimidir. Roma, Bizans, İslam, Selçuklu, Haçlı Kontluğu, Memlük, Osmanlı egemenliğinden sonra Antakya, 1921 yılında Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Anlaşma ile Suriye sınırları içinde yer almış, 1938 yılında Hatay Devleti kurulmuş ve 23 Temmuz 1939 Türkiye topraklarına katılmıştır (URL-1).

Antakya kent dokusunun biçimlenmesinde iklim (güneydoğudan esen hakim rüzgar, güneşlenme, yağmur) ve doğal yapı (savunma amaçlı olarak kentin sırtını Habibi Neccar Dağına yaslaması, Asi Nehrinin güzergahı, verimli münbit ova ve bitki örtüsü) en önemli yönlendiricilerdir. Mimari mekan biçimlenmeleri kentteki sosyal yapının yaşama alışkanlıklarının (taş evlerde yaşama, avlularda vakit geçirme, Roma ve Selçuklu hamamlarını aktif olarak kullanma, evlerde kuş vd. hayvanları besleme, şaman kültürünün günümüz yansımalarının adet ve görenekler olarak devam ettirilmesi, farklı inanç grubu ritüellerinin kent bütünündeki tüm sosyal yapıda iç içe geçmesi) biçimlenmesindeki en önemli yönlendiricilerindendir.

Bu çalışmada Antakya'nın tarihi ve coğrafi özellikleri irdelenerek, tarihi dönemler itibariyle idari, sosyal, ekonomik ve mekansal yapıdaki değişimler belirtilmiştir. Pandemi sürecinin yaşandığı 2020-2021 yılları arasında hazırlanan bu tez çalışmasında Antakya'da üç defa yerinde incelemeler yapılmıştır. Antakya'nın kentsel dokusuna yön veren etkenler (topografya, iklim, yol, yapılar vd.), kent kültürü ve yaşam biçiminin yansıması olan sivil mimarlık öğelerinin mimari biçimlenişleri değerlendirilmiş ve yerinde incelenen örneklerle açıklanmıştır.

*Günümüzdeki adı "Hatay" olan yerleşmenin 19.yy öncesinde "Antakya" olarak geçmesinden dolayı tez kapsamında yer yer Hatay yerine Antakya kullanılmıştır.

1.1 Literatür Özeti

Araştırmanın birinci aşamasında; Antakya'nın konumu, coğrafi özellikleri, tarihi ve gelişim süreci, Antik Çağ, Roma, Bizans, İslam, Osmanlı, Fransız İşgal ve Hatay Devleti Döneminde Antakya'nın idari yapısı, sosyo-ekonomik yapısı ve mekansal gelişiminin şehre etkisi, tarihi süreç içinde mimari anlayışı ve başlıca yapıları (ızgara plan, yol sistemleri, surlar, dini yapılar, hamamlar, su kemerleri, köprüler, sosyal yapılar, hipodrom, hanlar, geleneksel Antakya avlulu evleri vb.) kaynak ve literatür taramasının ana başlıklarıdır.

Ataman Demir'in 1996 yılındaki doçentlik tezinin araştırma sonuçlarının basıldığı kitapta, "Antik Çağdan bugüne, Antakya'nın tarihi belgelerle incelenmiş, fiziki dokusu, antik çağdan beri süregelen eski Antakya evlerinin mimari, yapısal

özellikleri” örneklerle ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Antakya’ya uğrayan seyyahların kent, mimari yapılar ve Antakya evleriyle ilgili izlenimleri de yer almaktadır.

Tekin’in 1993’te yayınladığı “Hatay Tarihi” çalışmasında, çağlar arasında kıyaslama yapılarak 20. yüzyılın ağırlıkta olduğu gelişmeler kronolojik yöntemle incelenmiştir.

Kara, tarafından 2005’te yayınlanan, “19.yy’da Bir Osmanlı Şehri Antakya” adlı kitapta, “XIX. Yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Şehri Antakya, fiziki, demografik, idari, ekonomik ve sosyal yönleriyle” incelenmiştir.

Gündüz’ün 2009’daki çalışmasında, “XVI. Yüzyıl (1550-1584) tarihleri arasında Osmanlı idari mekanizması içinde yer alan eyalet, sancak, kaza sisteminin Antakya’da ne şekilde uygulandığı ve sosyal yaşantının kazada nasıl olduğunu arşiv belgelerinde tapu-tahrir defterlerinden faydalanarak ortaya konulmuştur.

Gökdemir’in 2011 yılında yaptığı araştırmada, “Osmanlı Devleti’nde pek çok sosyal ve siyasi gelişmenin yanı sıra, ilk kez azınlıkların isyanları ve devletten ayrılımların da görüldüğü XIX. Yüzyılın ilk yarısında devletin almış olduğu tedbirlerin taşraya yansımaları, Antakya’nın fiziki konumu, cadde ve sokakları, evleri, çarşısı, pazarları, camileri ve hamamları özelinde” incelenmiştir.

Özdemir’in 1994 yayınlanan makalesinde, “Antakya’nın tarihi gelişimi Osmanlı döneminde 1709-1860 tarihleri arasında Antakya’nın idari statüsü mahalleleri, etnik ve dini yapıları, Fiziki ve Demografik Yapısı” ele almıştır.

Rifaoğlu, (2012) doktora tezinde Mülkiyet Haklarının Kentsel Korumada Tanımlanması Üzerine Bir Araştırma yaparak, Antakya tarihi dokusuna ait Fransız Mandası dönemine tarihlenen 1929 tapu kayıtları ve kadastral planların analizi ve değerlendirmesi ile tarihi kentsel bağlamı oluşturan değerler tanımlanmıştır. Mülkiyet hakları ve Antakya’nın tarihi kentsel çekirdeğinin oluşumunda mal sahibi, konut, ticaret, dini, sosyal kullanımlar ve mülkiyet hakları üzerine değerlendirmeler yapmıştır.

Özonur’un 2008 tamamlanan tezinde, “1098-1268 yılları arasında Haçlılar döneminde kurulan Antakya Haçlı Kontluğu’nun, bölgedeki stratejik önemi ve o çevredeki Arap, Türk, Bizans, Haçlı Devletleri ve Ermenilerle olan ilişkileri açıklanmıştır.

Demirkent, tarafından yayınlanan 2002 yılındaki çalışmada "Haçlı Seferlerinin Türklerle ilişkisini incelenmiş, XI. yüzyılın ortalarından itibaren Türklerin Yakındoğu'ya girmeleri ve Anadolu'yu yurt edinmeye başlamalarından yaklaşık yarım asır sonra Büyük Selçuklu Devleti'nin sürüklendiği iç karışıklıktan faydalanmayı uman Avrupa dünyasının, kutsal toprakları kurtarma bahanesiyle Türkleri Anadolu'dan çıkarmak ve bütün Yakındoğu'yu ellerine geçirmek için düzenlediği bir harekât olduğu" ortaya konulmuştur.

Genç ve Korunur tarafından 2016'da yayınlanan makalede "Batıda din unsurunun her alanda önemli olduğu Ortaçağ'da en önemli kalelerinden biri ve stratejik konumuyla Kudüs'e giden yol üzerindeki Antakya'nın haçlılar tarafından ele geçirilişi" değerlendirmiştir.

Türkoğlu'nun 2006 da hazırladığı tezde "Antakya tarihi, Hristiyanlığın doğuşu, Havarilerin Antakya'ya gelişi, Antakya Kilisesi'nin kuruluşu ve kilisede görev yapan önemli din adamları yönünden geçmişten bugüne Antakya'da Hristiyanlık" irdelenmiştir.

Sahillioğlu'nun yapmış olduğu çalışmada, "Antakya'nın İslam öncesi, İslam ve Osmanlı dönemi tarihi, demografik yapısı, mekansal yapılanması, ticareti, sivil mimarlık yapıları" ele alınmıştır.

Çetin tarafından 2012'de hazırlanan çalışmada, "Nüfus ve fonksiyonel özelliklerine göre, kentleşmenin niteliği, düzeyi ve dağılışının tespiti amacıyla Hatay'da (1940-2009) arasındaki kentleşme hareketleri ve mekânsal dağılışı" incelenmiştir.

Dinç'in 2015 yılında yapmış olduğu tezde, "Şehir çalışmalarında coğrafyanın yeri, Antakya Şehri'nin kuruluşuna etki eden coğrafi faktörler, Antakya'nın nüfus ve yerleşme coğrafyası özellikleri, fonksiyonel özellikleri araştırılarak sorunlar ve çözüm önerileri" ortaya konulmuştur.

Hatay Valiliği'nce (2012) hazırlanan, 2012-2015 yılları için Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planında "doğal, sosyo-kültürel ve tarihi varlıklarıyla ideal bir turizm destinasyonu olarak öne çıkan Hatay'ın turizm sektöründen alacağı payı artırmak ve yatırımcılara yol haritası oluşturmak amacıyla konum, tarihsel gelişim, yerel turizm varlıkları" incelenmiştir.

Hatay Görsel Gezi Rehberinde (2009) Hatay'ın tarihçesi, ilçeleri, sivil mimarlık eserleri ele alınmaktadır.

Temiz'in 2002'de tamamladığı doktora tezi "XIX. Yüzyıl ve Sonrasında Antakya'nın Mekansal Oluşumunda Meydana Gelen Değişiklikler ve Kurtuluş Caddesi'nde eski Antakya evlerinin yapısal özellikleri incelenmiştir.

Bolat 2016'da yaptığı tez çalışmasında "Dünyada tarihi alanlarda çok katmanlılık olgusunu ele aldıktan sonra Antakya kenti özelinde dönemlerin izleri mimari eserleri irdelenmiş ve Antakya'nın çok katmanlı kültürel miras alanlarına yönelik tespit ve öneriler yapılmış, çok katmanlı kültürel mirasın ortaya konmasının Anadolu'daki diğer tarihi yerleşimlerin kültürel değerinin sürdürülmesine katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

Arıman (2002) tarafından yapılan tezde "Tarihsel süreç içerisinde Antakya kent merkezinin oluşumu ve mimari biçimlenişi sokak ve konut bağlamında incelenmiş, Antakya evlerinin Tipolojik Analizinde yöreye has konut içi ve konut dışı mimari öğeler, görülen süslemeler" irdelenmiştir.

ANMOGEP tarafından 2017'de hazırlatılan çalışmada, "Antakya mobilyasını geliştirmek için esin kaynağı olan ve mimaride de kullanılan yöreye özgü bitkisel, figüratif, ikonografik, geometrik motifler" ayrıntılı biçimde araştırılmıştır.

Emir tarafından 2006'de tamamlanan tezde "Antakya'da 19. yy. sonunda Reşit Ağa (Kuseyri) tarafından Kuseyri Evinin yakın çevresindeki tarihi doku anıtsal yapılar ve sivil mimarlık öğeleri incelenmiş, yapının Restorasyon Projesi irdelenmiştir.

Erünsal Mimarlık Y.Mimar Özlem Durmaz tarafından, mülkiyeti "Serveli Cami Vakfı"na ait olan "Antakya İlçesi 3. Mıntıka 466 parseldeki geleneksel Antakya avlulu evi için, rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri hazırlanmıştır.

Atölye-DE Y.Mimar Özgür Deniz Emir tarafından 2.grup "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı" olarak tescil edilen, Antakya İlçesi 3. Mıntıka 485 parseldeki Aslanlı Konak için rölöve ve restorasyon projeleri hazırlanmış ve açıklama raporları düzenlenmiştir.

1339 Nolu parselde ait Rölöve Raporu Sanat Tarihçisi Hasan Maden tarafından, Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri ise Mimar Osman Tamer Sırım tarafından hazırlanmıştır.

1.2 Tezin Amacı

Bu tezin amacı, tarihin farklı dönemlerindeki birçok büyük medeniyete tanıklık etmiş, Roma döneminde yaklaşık 300.000 kişilik nüfusu ile İmparatorluğun en büyük 5 metropolünden biri konumuna gelmiş Antakya'nın, tarihini, idari, sosyo-ekonomik ve mekansal yapısını, 19.yy öncesi (Antik Çağ, Roma, Bizans, İslam, Selçuklu, Haçlı, Osmanlı), 19.yy (Osmanlı) ve 19.yy sonrası (Fransız İşgal ve Hatay Devleti, Türkiye Cumhuriyeti) dönemleri itibarıyla ve mimarlık tarihi bakış açısıyla bütüncül olarak irdelenmek, kentin kimliğini oluşturan öğeler arasında tarihi sokakları ve geleneksel avlulu evlerinin mimari özelliklerini örnekler üzerinden genel prensipleriyle değerlendirmek ve çıkarımların elde etmektir.

Tarihin her döneminde yerleşim alanı olarak seçilmesiyle tarihsel kimliği birikimli hale gelen Antakya yerleşmesinin, kuruluşundan itibaren gelişim sürecinin irdelenmesi, kentin sosyo-ekonomik ve idari yapısındaki farklılaşmaların dönemler halinde irdelenmesi, mekânı yönlendiren öğelerin belirlenmesi, mimari yapıların üslup ve biçimlenmesine etki eden faktörlerin tanımlanması, araştırmanın kapsamını oluşturmaktadır.

Bu yaklaşımda araştırma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Giriş sonrası, Literatür Özeti, Tezin Amacı ve Kapsamı, Araştırma Sorusu/Araştırmanın Önemi/Özgün Değeri yer almaktadır. İkinci bölümde, Literatür çalışmaları ile Antakya'nın konumu, coğrafi özellikleri ve tarihi gelişimi kuramsal olarak irdelenmektedir. Üçüncü bölümde, Selevkos Dönemi (M.Ö. 300-64), Roma ve Bizans İmparatorluğu Dönemi (M.Ö. 64-M.S. 636), İslam Dönemi (636-968), İkinci Bizans Dönemi (968-1084), Selçuklular Dönemi (1084-1098), Haçlı Kontluğu Dönemi (1098-1268), Osmanlı Dönemi, Fransızlar Dönemi, Hatay Cumhuriyeti Dönemi, Türkiye Cumhuriyeti Dönemleri itibarıyla Antakya'nın mekansal gelişimi, mimari biçimlenişi ve kentin tarihî kimliğini oluşturan öğeler arasında avlulu evler ve sokaklar irdelenmiştir. Değerlendirme ve sonuçların yer aldığı dördüncü bölümde ise kentin geçmişten bugüne gelen mekansal, sosyo-ekonomik ve idari yapılanmanın kısa değerlendirmesi yapılmış, sosyo-ekonomik yapı ile kültürel mirasın geleceğe taşınması konusunda öneriler geliştirilmiştir.

1.3 Hipotez

Hipotez I: Tarihin her döneminde yerleşim alanı olarak seçilen Antakya'nın kentsel gelişmesinde ve biçimlenmesinde doğal yapı (coğrafi özellikler, iklim), savunma ve prestij en önemli yönlendiriciler midir?

Hipotez II: Mimarlık tarihi bakımından, Antakya'nın günümüzdeki kentsel mekan ve mimari bileşenleri yapıldıkları dönemin (Antik Çağ, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı, Fransız) mimari üslupları ve anlayışının ürünü müdür?

Bu araştırma, kuruluşundan bugüne her dönemde dünyada bilinen ve önemsenen tarihi bir kent olması bakımından Antakya'nın, idari işleyişinin, sosyo-ekonomik yapısı ve mekansal gelişiminin belgelenmesi ve dönemler halinde tablolaştırılması, özgün avlulu evlerin mimari biçimlenişine değer katan eleman tanımlamalarının yapılması, gelecekte yapılacak bu konulardaki araştırmalar için kaynak oluşturma hedeflenmiştir.

Antakya'nın idari biçimlenişinin, sosyo-ekonomik yapısı ve mekansal gelişiminin kronolojik olarak dönemler halinde incelenmesi, özetlenmesi ve mimari çıkarımlar yapılması, "mimarlık tarihi" disiplinine önemli bir katkı oluşturacaktır.

ANTAKYA’NIN KONUMU, COĞRAFİ ÖZELLİKLERİ, TARİHÇESİ

Tarihte Doğunun Kraliçesi olarak anılan Antakya, Habibi-i Neccar Dağı’nın eteklerinde, Asi nehrinin kenarında, Anadolu’yu Ortadoğu’ya, Mezopotamya’yı Akdeniz’e bağlayan yolların kavşak noktasında kurulmuş Anadolu’nun en eski yerleşimlerindendir (Özdemir, 1994: 119).

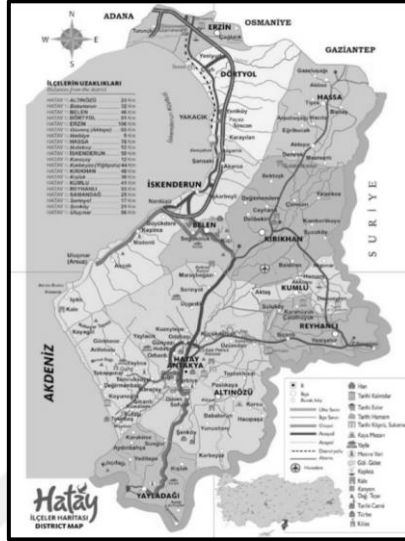
2.1 Konum ve Genel Yapı

Türkiye’nin güneyinde, doğu ve güneyden Suriye Devleti ile sınır komşusu olan Hatay, batıdan Akdeniz, kuzeyden Adana, Osmaniye, Gaziantep ile çevrilidir. Yüzölçümü 5403 kilometrekaredir (Hatay Valiliği, 2011: 24). Merkez ilçesi Antakya olan Hatay ili, idari açıdan Dört Yol, Payas, Erzin, İskenderun, Arsuz, Belen, Altınözü, Reyhanlı, Hassa, Kumlu, Kırıkhan, Defne, Yayladağı ve Samandağ ilçelerinden oluşmaktadır (Şekil 2.1).

Konum olarak 35°40’-36°35’ doğu boylamı ile 35°52’-37°04’ kuzey enlemi arasında yer almaktadır (Hatay Görsel Gezi Rehberi, 2009:4). Akdeniz’in doğusunda, Antakya-Kahramanmaraş Grabeni’nin Güney kesiminde yer alan şehrin Doğusunu Kuseyr Platosu (Habib-i Neccar Dağı) ve Batısını Amanos Dağları sınırlamaktadır. Antakya Güney, Güneybatı ve Kuzey-Kuzeydoğu doğrultusunda uzanmaktadır (Ege, 2010: 227).

Verimli tarım alanları ile birçok bitkisel ürün üretiminde Türkiye’de önde gelen ilin önemli tarım ürünleri buğday ve pamuktur. İpekli dokuma, deri üretimi, sabunculuk, Türkiye ihtiyacının yüzde 40’ının karşılandığı ayakkabı sanayii), orman ürünleri ve mobilya sanayi, metal ve metal eşya sanayi grubunun da il sanayisi içerisinde önemli yeri bulunmaktadır. 1975 yılında kurulan İskenderun Demir-Çelik fabrikası ilin sanayi potansiyelini geliştirmiştir. Ortadoğu’yla bağlantılı sınır kapıları vasıtasıyla uluslararası nakliye sektöründe de oldukça gelişmiştir (Hatay Valiliği, 2011: 26). Son dönemlerde OSB’lerde yaratılan üretim kapasitesi, işgücü, ulaşım hizmetleri,

ithalat ve ihracata verilen önem ile Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı Özel Ticaret Sistemi (ÖTS) verilerine göre Hatay 2,9 milyar dolarla Türkiye'nin en çok ihracat yapan (demir ve çelik, yenilen meyveler, kabuklu yemişler, turunçgiller) 8. İlidir (URL-1).



Şekil 2.1 Antakya'nın konumu (Hatay Valiliği, 2012: 46)

2.2 Coğrafi Özellikler

Antakya, Asi Nehrinin son bulduğu ovanın kenarında, deniz seviyesinden 80m yükseltide, kuzeyde Amanos Dağları ile güneyde Kel Dağ arasında kalan Aşağı Asi Vadisi'nin başlangıcında 440 metre rakımındaki Habib-i Neccar Dağı'nın eteklerinde yer almaktadır (Demir, 1996: 13).

Bölgede Akdeniz iklim tipi hakimdir, kışlar ılık ve yağışlı, yazlar ise sıcak ve kuraktır. Asi vadisi boyunca içerilere doğru giren denizden gelen bol nemli batı rüzgarları, yaz aylarında bile Antakya'da serinliğe sebep olmaktadır. Antakya'da hakim rüzgar yönü olan güneybatıdan esen rüzgar ortalama 4,7 m/sn. ve hafif esinti şeklindedir. Sıcaklık ortalamasının en yüksek olduğu Mayıs Ağustos ayları arasında rüzgarın hızı ortalama 8,15 m/sn dir. En hızlı rüzgar hızı ortalama 29,9 m/sn ile Ocak ayındadır (Demir, 1996: 17-18). Sıcaklık ortalamasının 0 derecenin altına düşmediği Antakya'da, yıllık sıcaklık ortalamaları 15-20 derece arasındadır, yılın 148 günü açık, 60 günü kapalı, 156 günü bulutlu geçmektedir. Yaz günleri ortalaması yılda 172 gündür. Akdeniz Yağış Rejimine sahip Antakya'da yıllık ortalama yağış değeri 1078 mm, nem oranı %69'dur (Kaymaz, 2015: 175). Yağışlar genelde yağmur şeklinde

olup kış aylarında ortalama 12 gün yağış görülerek en yüksek değerlerine ulaşılır. Antakya'da yıllık ortalama yağış tutarı 1173 mm'dir (Hatay Görsel Gezi Rehberi, 2009: 5). Amanos Dağlarının denizden doğru uzanan hava akımlarına dik esmesi nedeniyle oluşan orografik (yamaç) yağışlardan dolayı ortalama 150 cm civarında yağış almaktadır (Kalaycıoğlu, 2018: 7).

Lübnan'ın Bekaa Vadisinden doğan Asi Nehrinin uzunluğu 556 km olup Lübnan, Suriye ve Türkiye'ye yayılmış bulunan su toplama alanı 20.847 km²'dir (Kalaycıoğlu,2018:7). Asi nehri Antakya'da yaklaşık 2 km uzunluğunda, 30-35 metre genişliğindeki bir kanaldan, güneyden kuzeye doğru denize paralel uzanan Habib-i Neccar Dağ'nın etekleri boyunca, Samandağ-Antakya graben alanını takip ederek Samandağ Deltasından Akdeniz'e ulaşmaktadır (Ege,2010:227). Şehir, Asi Nehri'nin denize doğru uzanan güzergâhına paralel olarak yerleşmiştir (Demir, 1996: 15).

Hatay tektonik açıdan Doğu Anadolu Fayı, Ölü Deniz Fayı ve Helen-Kıbrıs yayı içinde yer almakta olup 1. derece deprem bölgesidir. İskenderun körfezi ve Antakya'da M.Ö.148-M.S.1894 arasında meydana gelen şiddeti 5 -10 arasında değişen 52 depremde önemli can ve mal kayıpları yaşanmıştır (Korkmaz, 2006: 52).

Son dönemlerde Antakya'da Keldağ taş ocaklarından elde edilen taşın inşaat malzemesi olarak kullanımı azalmıştır. Demir Kapı Ocağından, Demir Kapı Taşı olarak bilinen beyaz-krem renginde sert taş, Yayladağı'na 15 km mesafedeki Şenköy Ocağından beyaz renkli daha yumuşak taş çıkarılmaktadır. Antakya'da 30 km mesafedeki Salkın Ocağından çıkan orta derece sertlikte ve fildişi rengindeki taş Antakya Belediye Binası, Meclis Binası ile Müzede kullanılmıştır. Topboğazı Ocağından ise kırmızı-pembe renkli taş çıkarılmaktadır (Demir, 1996:16-17).

2.3 Tarihçe

Antakya, birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, stratejik öneminden dolayı sürekli kavimlerin ilgi alanı olarak el değiştirmiş, istilalar ve olma büyük depremlerle yıkılmış bir kenttir. Tarihi geçmişi, doğal yapı bileşenleri, çok kültürlü sosyal yapısı Antakya'nın mekânsal ve mimari biçimlenmesini önemli ölçüde etkilemiştir. Farklı din ve mezheplere ait insanların bir arada yaşadığı bir yer özelliğini tarihi boyunca

korumuştur. Antakya kuruluşunun ilk günlerinden itibaren, Bereketli Hilal'de yer alan politik, ekonomik, sosyal ve dini öneme sahip bir kenttir.

Romalılar döneminden Hristiyan Araplara, Haçlılardan Müslümanlara kadar tarih boyunca Antakya şehri için bu özelliğini yansıtan farklı vasıflar ve sıfatlar kullanılmıştır. Selevkos I. Nicator'un babasının adını vererek kurduğu Antiocheia şehri, Roma hakimiyeti döneminde "Teupoli" (Tanrının Şehri) olarak adlandırılmış, 526 ve 528 yıllarındaki şiddetli depremlerden sonra Bizans İmparatoru I. Justinianos ile İmparatoriçe Theodora tarafından Tanrının gazabını dindirmek ve Tanrının kendisine ait olan şehri koruyacağı ümidiyle, şehire kutsallık verilerek "Theoupolis" (Tanrının Şehri) olarak adlandırılmış, bu isim basılan bazı paralarda da kullanılmıştır (Gökdemir, 2011: 2). 10. yüzyıl İslam tarihçilerinden Mes'üdi, tarafından Hristiyanların çeşitli dönemlerde Antakya şehri için, "Cité de Dieu" veya "Ville de Dieu" (Allah'ın Şehri), "Medenütüllah Antakiyyetül Uzma" (Allahın Şehri Ulu Antakya), Medinetullah, Medinetü'l-Mülk (Dünyanın Şehri) ve Ümmü'l-Mudun (Şehirlerin Anası) isimlerinin kullanıldığı ifade edilmiştir. Antik Çağda Latince kaynaklarda Antakya için kullanılan "The Queen of The East", "Reine D'Orient", "Orientis Apicem Pulcrum" (Doğunun Kraliçesi) sıfatları Araplar tarafından "Antakiye", "Durretü's-Şarku'l-Cemîle" (Şark'ın Güzel İncisi) "Melike-i Şarkiyye" (Doğu'nun Güzel Kraliçesi) olarak ifade edilmiştir (Sarı, 2015: 10-11). 1432 yılında Antakya'yı ziyaret eden seyyah Bertrandon de la Broquiere kenti, çoğunlukla Türkmenlerin yaşadığı, onların "Anteke" adını verdiği büyük bir şehir olarak tanımlamıştır (Gündüz, 2009: 5).

• Tarih Öncesi Dönem

Antakya, topoğrafik ve ekolojik olarak benzerlik gösterdiği Levant (Ortadoğu'da Doğu Akdeniz Bölgesindeki geniş bir alanın coğrafi, tarihi, kültürel adı) ve Zagros (İran Irak Bölgesinde Bulunan Dağ Zinciri) bölgelerinin kesişiminde Avrasya'ya uzanan göç yolları üzerinde, Türkiye'nin en eski ve zengin Paleolitik dönem merkezlerindendir. Antakya ve yakın çevresindeki mağara ve höyüklerde (Üç Ağızlı Mağarası, Tell Esh Sheikh, Tell Kurdu, Tell Tayinat, Aççana, Cüdeyde, Tell Akrad, Çatal, Sabuniye ve Kinet Höyükleri vb) bulunan tarihi yaşam bulguları, Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik Dönemlerde ve Tunç Çağında da avcılık ve toplayıcılıktan üretim ekonomisine geçişte

bölgenin yerleşim yeri olarak kullanıldığını göstermektedir (URL 2; Hatay Valiliği, 2011: 19) (Şekil 2.2 - 2.3 - 2.4 - 2.5 - 2.6 - 2.7).

- **Üçağızlı Mağarası**

Hatay ili Samandağ ilçesi Meydan mahallesinin 1 km güneyinde kıyıda bulunan Üçağızlı Mağarası, Türkiye’de Erken Üst Paleolitik döneme ait (fauna ve deniz kalıntıları, süs eşyaları, zengin taş alet kalıntıları vb) iyi korunmuş organik materyaller içeren az sayıdaki buluntu yerlerinden biridir. Mağarada bulunan insan kalıntıları, ilk modern insanın yaşam davranışları ve Avrupa’ya yayılımları sırasındaki süreçleri konusunda pek çok ipucu vermektedir (URL 2).

	
Üçağızlı Mağarası	Erken üst Paleolitik dönem taş aletleri
	
Süs eşyası olarak kullanılan, delinmiş deniz kabukları	Beslenme amacıyla avlanmış yaban domuzu dişi

Şekil 2.2 Üçağızlı mağarası ve buluntular (URL 2)

- **Tell Esh Sheikh Höyüğü**

Antakya’nın 14 km doğu-güneydoğusunda; Demirköprü Köyü’nün 1.5 km batısında; Madenboyu Köyü’nün güneydoğusunda yer almaktadır. 12 tabakadan oluşan Tell

esh Sheikh bulguları tümüyle Kalkolitik Çağ'ı temsil etmektedir. Çizgi, nokta, daire, dörtgen, güneş, kuş, göz, dört ayaklı hayvan motifleri vb. ile bezenmiş gelişmiş bir çömlekçilik yer almaktadır (URL 3).



Şekil 2.3 Tell Esh Sheikh höyüğü buluntuları (Hatay Arkeoloji Müzesi)

- **Sabuniye Höyüğü**

Sabuniye höyüğü, Antakya'nın 20 km güneyinde, Samandağ İlçesi Sutaşı Beldesi sınırları içinde, Asi Nehri Delta düzlüğü üzerinde ilk önemli yükseltidedir. Akdeniz kıyısına 6 km uzaklıkta ve antik liman kenti Al Mina'nın 5 km kuzeydoğusunda bulunan höyükte Geç Tunç Çağı, Demir Çağı, Akhamenid Dönemi ve Helenistik Döneme ait tabakalar bulunmaktadır. Sabuniye ve Tell Tayinat Höyüğü Hatay civarında Miken buluntuları olan iki yerleşmedir. Kazı çalışmalarında bulunan Kıbrıs, Mısır, Suriye, Mezopotamya ve Miken uygarlığı kökenli mallar (Mitanni devletine ait olduğu düşünülen beyaz, yumuşak kireçtaşından silindir mühür, Geç Miken seramikleri, Geç Tunç Çağı siyah ve beyaz boyalı Kıbrıs kapları, Demir Çağı çanak çömlekleri vb), Sabuniye'nin Yunanistan'dan Mısır'a kadar Doğu Akdeniz dünyası ile ekonomik ve kültürel ilişkiler kuran önemli bir liman ve ticaret merkezi olduğunu göstermektedir (URL-3; URL-4).



Şekil 2.4 Sabuniye Höyüğü buluntuları (Hatay Arkeoloji Müzesi)

- **Tell Tayinat Höyüğü**

Höyük Asi Nehri'nin 1,5 km doğusunda, Reyhanlı Yerleşmesinin 18 km batısında, Açıana Höyüğüne 800m mesafededir. Kazılarda Erken Tunç Çağı (MÖ 2250-2000) ve Erken Demir Çağı (Geç Asur) (MÖ.1200-550) kültür evresi tabakaları saptanmıştır. Geç Hitit Patina Krallığı'nın başkenti olan yerleşimde, birkaç büyük saray kompleksi, Demir Çağına ait (MÖ 9. ve 8. yüzyıl) megaron tipi bir tapınak, Hitit Kralı Suppiluliuma'ya ait yazıtlı heykel ortaya çıkarılmıştır. Girişinde aslan biçiminde sütun kaideleri bulunan Hitit tapınağı, istiladan sonra bir Asur tapınağına dönüştürülerek kullanılmıştır (URL-4).



Şekil 2.5 Tell Tayinat Höyüğü ve buluntuları (URL-4)

- **AÇÇANA Höyüğü (ALALAH)**

Antakya Reyhanlı Karayolunun 22. kilometresinde yer alan Aççana Höyüğü, Hititçe Alalah yerleşmesinin kalıntısı olup yapılan kazılarda kavimlerin kullandığı 17 yerleşme tabakası tasbit edilmiştir. 7. tabakada M.Ö. 18. yüzyılda Babil Kralı Hammurabi ile Yamhat Kralı Yarım-Lim'e, 4. tabakada 15. yüzyılda Kral Nigme-Pa'ya ait avlulu, dikdörtgen planlı, taş temeller üzerine kerpiçle inşa edilmiş iki büyük Hitit saray kalıntısı mevcuttur (URL-5, URL-6, URL-7, Kalaycıoğlu, 2018: 15).



Aççana Höyüğü

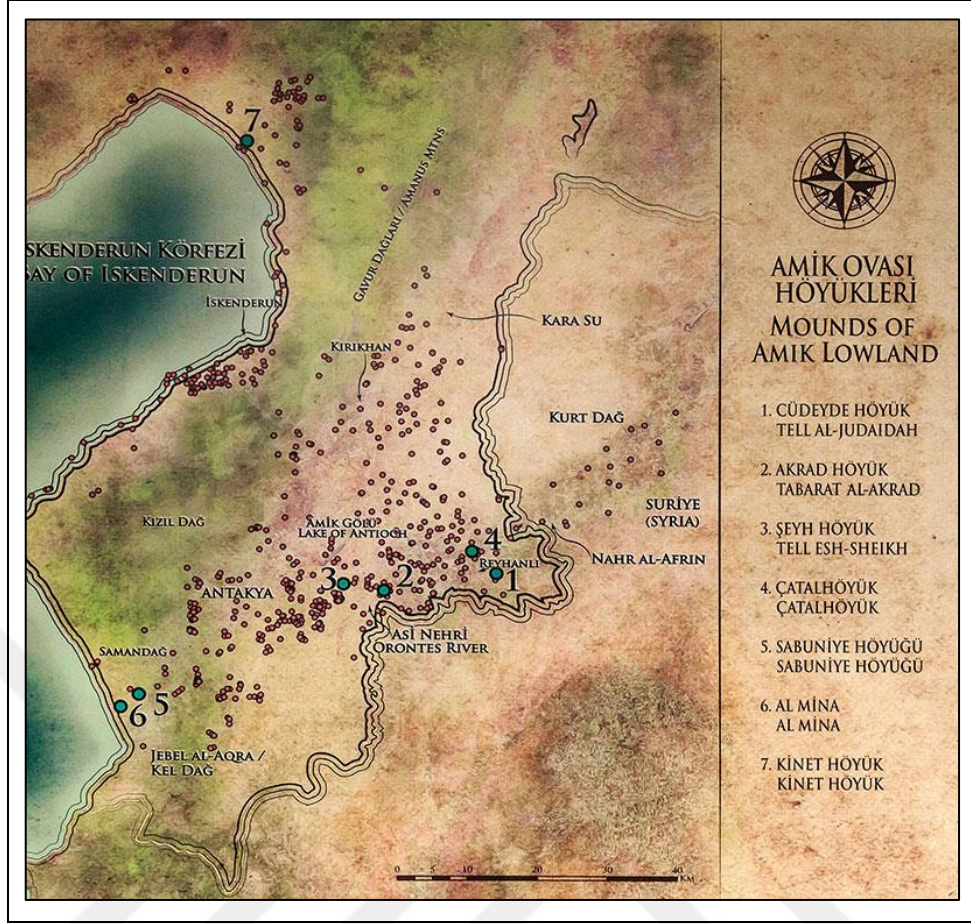


3 bin 400 yıllık tablet



Hitit Saray Harabesi

Şekil 2.6 Aççana Höyüğü ve buluntuları (URL-5, URL-6)



Şekil 2.7 Amik Ovası höyükleri (Yeni Hatay Arkeoloji Müzesi)

Antakya ve çevresi, Paleolitik dönemlerden beri yerleşim alanı olarak birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tunç Çağıyla bölge Akad, Yamhad Krallığı, Mısır (M.Ö.1490), Hitit Prenslikleri, Asur, kısa süre Urartu, Oğuz Türkleri (M.Ö.7. yy) egemenliğinden sonra, Pers İmparatorluğuna bağlı Kilikya Satraplığı (M.Ö. 6. yüzyılın ortaları) altına girmiştir. Büyük İskender'in Pers ordusunu M.Ö. 333 yılında İssos'ta yenilgiye uğratmasıyla Makedon hâkimiyetine girmiş, M.Ö. 323 yılında Büyük İskender'in ölümünden sonra komutanlarından Selevkos I. Nikator, bölgede Selevkoslar dönemini başlatmıştır (Türkoğlu, 2006: 4; URL-7; Hatay-Görsel Gezi Rehberi, 2009: 8).

Antakya'nın kurulduğu Helenistik dönemi, Roma ve Bizans Dönemi, İslami Dönem, İkinci Bizans Dönemi, Selçuklular Dönemi, Haçlı Kontluğu Dönemi, Memlukler Dönemi ve Osmanlılar Dönemi, Fransız İşgal Dönemi, Hatay Devleti Dönemi ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'ne Katılım izlemiştir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1 Antakya tarihi kronolojisi (Özonur,2008:76)

M.Ö.100.000-40.000	ORTA PALEOLİTİK DÖNEM
M.Ö.40.000-11.000	ÜST PALEOLİTİK DÖNEM
M.Ö.9.000-5.500	NEOLİTİK DÖNEM
M.Ö.5.500-4.200	İLK KALKOLİTİK DÖNEM
M.Ö. 4.200-3.700	ORTA KALKOLİTİK DÖNEM
M.Ö.3.700-3.200	SON KALKOLİTİK DÖNEM
M.Ö.3.200-1.800	İLK TUNÇ ÇAĞI
M.Ö.1.800-1.460	ORTA TUNÇ ÇAĞI
M.Ö.1460-1300	HİTİT İMPARATORLUĞU DÖNEMİ
M.Ö.1.300-1.200	ASURLULAR DÖNEMİ
M.Ö.1.200-743	GEÇ HİTİT PRENSLİKLERİ DÖNEMİ
M.Ö.743-550	ASURLULAR DÖNEMİ
M.Ö.550-331	PERSLER DÖNEMİ
M.Ö.312-64	SELEUCOS KRALLIĞI DÖNEMİ
M.Ö.64-M.S. 395	ROMA İMPARATORLUĞU DÖNEMİ
395-636	BİZANS İMPARATORLUĞU DÖNEMİ
636-661	MÜSLÜMAN ARAPLARIN ANTAKYA'YI FETHİ
661-750	EMEVİLER DÖNEMİ
750-944	ABBASİLER DÖNEMİ
944-968	HAMDANİLER DÖNEMİ
968-1084	II. BİZANS DÖNEMİ
1084-1085	SELÇUKLULAR'IN ANTAKYA'YI FETHİ
1098-1268	ANTAKYA'NIN HAÇLILARIN ELİNE GEÇMESİ VE ANTAKYA HAÇLI PRİNKEPSLİĞİ
1268-1516	MEMLUKLAR DÖNEMİ
1516-1918	OSMANLILAR DÖNEMİ
1918-1938	FRANSIZ İŞGAL DÖNEMİ VE İSKENDERUN SANCAĞI
1938-1939	HATAY DEVLETİ DÖNEMİ
1939	TÜRKİYE CUMHURİYETİNE KATILIM

• **Antakya'nın Kuruluşu; Selevkoslar Dönemi (M.Ö. 300-64)**

Makedonya Kralı Büyük İskender'in ölümünün ardından komutanları arasında yaşanan savaşlarla imparatorluk bölünmüştür. Komutanlarından I. Nicator, M.Ö.312'de Antigonos'a karşı iktidar mücadelesini kazanmasıyla Asur ülkesi ile İran'daki satrapları kendisine bağlayarak Selevkos Krallığı'nı kurmuştur. M.Ö. 300'de Dicle Havzasındaki yönetim merkezi olan Seleucia'yı krallığın daha stratejik bir bölgesine taşıyarak Seleucia Pieria (Çevlik/Samandağ) şehrini kurmuş, El Mina ve Sabuniye halkını buraya nakletmiştir (Tekin, 1993: 20). Krallığın egemenliği altındaki bölgelerin hakimiyetinin zorluğu, denizden gelecek saldırılara açık olması nedeniyle I. Nicator, komutan Antigonos'un yönetim merkezi olan Antigonias'yı yıktırarak kentin kalıntılarıyla Antiocheia'yı (bugünkü Antakya) yeni başkent olarak kurmaya başlamıştır. Selevkos'un ölümünden sonra yerine geçen oğlu I. Antiochus Soter yönetim merkezini (M.Ö.285) Seleucia Pierra yerleşmesinden Antiocheia yerleşmesine taşınmıştır. Bölgede ticari ve askeri öneme sahip kent, Roma hakimiyetine girmeden önce, Ermeni Kralı I. Tigranes (M.Ö. 83-69) tarafından Suriye ve Antakya 14 yıl boyunca işgal edilmiştir (Gündüz, 2009: 5-6; URL-7).

- **Roma ve Bizans İmparatorluğu Dönemi (M.Ö. 64-M.S. 636)**

M.Ö. 64 tarihinde Roma İmparatoru Pompei'nin, Selevkos krallarından XIII. Antiouchus'u mağlup etmesiyle, Antakya tarihinin altın çağı başlamıştır. Roma İmparatorluğu'nun Suriye eyaletinin merkezi olarak, atanan valiler tarafından yönetilmiştir. M.Ö. 48 yılındaki imparatorluk mücadelesinde Julius Sezar kendisini destekleyen Antakya halkını arkasına alarak Pompei'yi Pharsalus'da yenmiştir. M.Ö. 44 yılında İmparator Julius Sezar'a yapılan suikasttan sonra Roma İmparatorluğunun yönetimi Brutus ve Cassius'a geçmiştir. Sezar'ın yeğeni Octavian Batı Roma İmparatorluğu'nun, Antony ise Doğu Roma İmparatorluğu'nun yönetimini alarak Antakya'ya gelmiştir. Augustus döneminde de Antakya atanan valiler tarafından yönetilmeye devam etmiştir. Roma imparatorluğunu yeniden yapılandırmak üzere 299 yılında Antakya'ya gelen Diokletian (284-305) şehri imparatorluğun doğu bölgesinin yönetim merkezi yapmıştır (Gündüz, 2009:7-8-10).

Hazreti İsa'nın ölümünden sonra (M.S. 33) misyonerlerin Antakya'ya gelerek Hristiyanlığı buradan yaymaları İmparator Caligula döneminin (M.S. 37-41) önemli olaylarından biridir. Kudüs'te yaşayan ve Hz. İsa'ya inanan Yahudiler, diğer Yahudiler tarafından baskı ve zulme uğrayarak, Kıbrıs ve Antakya'ya göç etmişlerdir. Konumu, Kudüs'e yakınlığı, doğu ve batı kültürlerinin birleşme noktasında zengin bir yerleşme olarak Hz. İsa'ya inanan Yahudiler için uygun bir propaganda ortamı olan Antakya'da Yahudilerden dini görüşleriyle ayrılan bu topluluğa ilk defa "Hristiyan" adı burada verilmiş ve Havarilerin Hristiyanlığı yaydığı üç temel Hristiyanlık merkezinden (Antakya, Roma, İskenderiye) en önemlisi olan Antakya'da ilk kez evrensel bir din haline gelmiştir (Gündüz, 2009:8; Demir, 1996: 33).

Ekonomik ve ticari açıdan asıl gelişmeyi Roma İmparatorluğu döneminde gerçekleştiren Antakya, sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan Roma ve İskenderiye ile birlikte o dönemin en parlak üç şehrinde biridir. Akdeniz'den gelen yelkenliler Asi Nehri üzerinden de Antakya'ya ulaşırken, Antakya Mezopotamya içlerinden gelen ve doğunun ham ve mamul ürünlerini (madenler, kıymetli taşlar, kumaş ve baharat) taşıyan kervanların da son durağıydı. (Yeni Antakya Müzesi) Mezopotamyadan gelen yolun Akdeniz'e çıktığı, Anadolu'dan güneye giden yolların

Antakya üzerinden geçtiği yer olarak bu coğrafyalarla yakın ilişki sayesinde, önemli bir ticaret, transit ve kültür merkeziydi (Tekin, 1993: 24).

256'da Antakya ilk defa Şapur I tarafından işgal edilerek yağmalanmış, esir edilen halkın büyük bir kısmı İran'a Cündişapur'a götürülmüştür (Gündüz, 2009: 9-10). İmparator I. Theodosius'un (379-395) ölümünden sonra Kafkaslardan gelerek Anadolu'yu istila eden Hunlar Urfa ve Antakya kalelerini kuşatmış ancak sonuç alamamıştır. Antakya 540 yılında Perslerin, 611-628 yıllarında Sasanilerin işgaline uğramıştır. Suriye'yi kurtarmak üzere harekete geçen Heracleios'un (610-641) yenilmesiyle Antakya Persler tarafından tekrar işgal edilmiş, 628 yılında imparatorluğun doğu toprakları boşaltılarak, Bizans'a iade edilmiştir (Hatay Valiliği, 2011: 28).

• Müslüman Araplar, Emeviler, Abbasiler, Hamdaniler Dönemi (636-968)

Hz Muhammedin vefatından sonra artan Arap fetihleriyle İran ve Bizans'ın doğu eyaletleri de Arapların hâkimiyeti altına girmiştir. 636 yılında yapılan Yermük Savaşı'nda Bizans'ın Antakya'daki son İmparatoru Heraklios'un kuvvetleri Suriye'de fetihler yapan Halife Ömer döneminde ordu komutanı sahabe Ebû-Ubeyde Cerrah idaresindeki ordular karşısında yenilgiye uğramıştır. Hz. Ömer'in şehre zarar verilmemesi tavsiyesiyle çatışmaya girilemediğinden kuşatma uzun sürmüştür (Sahillioğlu, 1991,s: 11). 900 yıldan bu yana süren Roma ve Bizans İmparatorluğu hakimiyetinin kapanarak Müslüman Arap Devletinin eline geçen Antakya, serhat şehri özelliği kazanarak bu kültürel zenginliğin İslam medeniyetinin karakteristik özellikleri ile harmanlandığı yeni bir döneme girmiştir (Demir, 1996: 55).

Siyasi, dini ve ekonomik açılardan bir dönüşüm geçirerek önceki imparatorlukların gösterdiği önemi kaybetmiş olan Antakya kendi kendine yeterli, ekonomik ve politik olarak küçük bir şehir haline gelmiştir (Rifaoğlu, 2012: 138). Müslüman Araplar ve Bizanslılar arasındaki ilişkilerde kurulan 'murabıt' adı verilen daimi sınır muhafızlığı teşkilatı ile bir uç şehir olarak askeri önemini sürdüren Antakya, saldırıları durduracak savunma noktası haline gelmiştir (Tekin, 1993: 39). Emeviler döneminde (661-750) Halep'e bağlanan Antakya'ya, Kilikya'nın merkezi olarak sakin bir dönemin geçtiği Abbasiler döneminde (750-944) Me'mun ve Mutasım zamanında Türk idareciler gönderilmiştir (Gündüz, 2009: 11; Sahillioğlu, 1991:

230). Abbasilerin zayıflamasıyla 877 yılında Tolunoğullarının idaresine girmiş, sonrasında İhşitlerin eline geçmiştir. 944'te merkezi Halep olan Hamdanoğulları Devletine bağlanmıştır (Tekin, 1993: 40-41).

Bu dönemde değişmiş olan koşullar nedeniyle kent ticari, politik ve askeri merkez olarak önemini kaybetmeye başlamıştır. 10. yüzyılda doğudan gelen malların Akdenize ulaştırılmasında antrepo görevi yaparken Arap ve Batılı tacirler arasında mal değiş tokuşunda önemli pazarlar arasındadır (Demir, 1996: 56). Antakyalılar, ticari öneme sahip Arap şehirlerinde yer alabilmek için çalışmış, ipek üretimi geliştirerek tarım tesisleri ve baharat üretimi artırılmıştır. Hristiyan tacirlere ve özellikle Venediklilere tanınan ayrıcalıklar ile ticaret hayatı canlanmıştır. İslam tarihçilerinden Belazuri, Antakya'ya Emevi Devletinin kurucusu Muaviye'nin 42 cemaat yerleştirerek buraya nüfus nakli yaptığını belirtmektedir (Rifaoğlu, 2012: 138).

• İkinci Bizans Dönemi (968-1084)

Müslümanlar ile savaşmayı kutsal görev sayan Bizans'a askeri yönden en parlak dönemini yaşatan Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas (963-1084), Tarsus, Adana ve Misis'i alarak 967 yılında asıl hedefi olan Antakya ve Kudüs'e yönelmişse de geri çekilmek zorunda kalmıştır. Ertesi yıl Bizans komutanı Mikhael Bourtzes Antakya yakınında yer alan Bagras Kalesi'nin Hristiyanlarıyla Bizans istilasından kaçtıklarını söyleyerek Antakya'da ikamet etmelerini ve şehrin fethedilmesine içeriden desteklemeleri konusunda anlaşmıştır; böylece Bizans askerleri 300 yıldan beri Müslümanların elinde olan şehri 968 yılında ele geçirmiştir. 1084 yılına kadar devam eden ikinci Bizans döneminde, tekrar eski günlere döndürülme özlemiyle yapılan fetihlerle sınırları genişleyen imparatorlukta Antakya Thema'lığı sınır bölgesinde olması sebebiyle Duk'lük ünvanı almıştır (Kocaoğlu, 2016: 30; Gündüz, 2009: 12).

Fatımiler 971 ve 994 yıllarında Antakya'yı kuşatmışlarsa da, başarılı olamamışlar, 997 yılında Bizans ordusunu mağlup ederek Antakya'yı zapt eden Araplar kenti yağmalayarak çekilmişlerdir. Sultan Alparslan (1063-1072) dönemindeki Anadolu'nun fethi kapsamında Antakya da yer almış, 1067 yılında Selçuklu Türkmen beyi Afşin, Antakya ve çevresine akınlarda bulunmuştur. Malazgirt zaferi

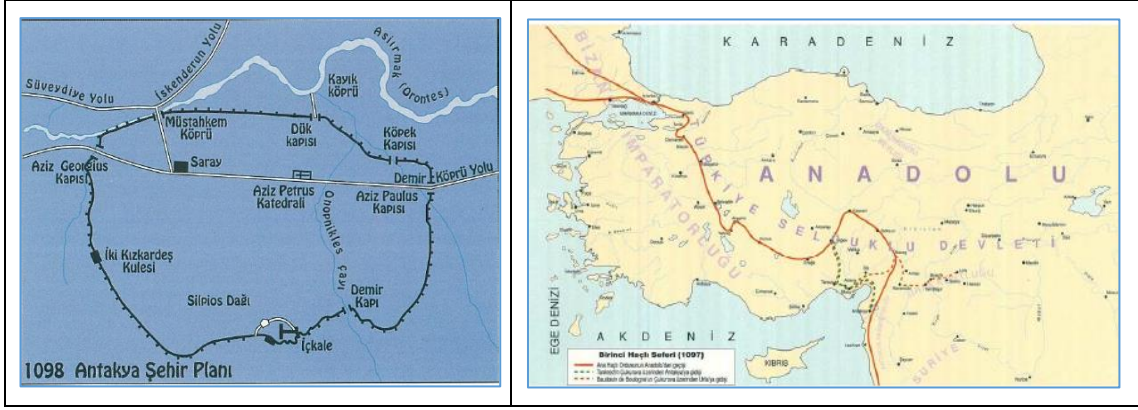
sonucunda esir düşen Bizans İmparatoruyla Antakya kalesi ve birkaç askeri noktanın Selçuklulara bırakılması konusunda anlaşmış ancak Romanos Diogenes'in yerine geçen İmparator VII. Mikhail Dukas (1071-1078) anlaşma şartlarını tanımamıştır. Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1074 yılında Bizans'ın her yıl 20 bin altın ödemesi karşılığı Antakya kuşatmasını kaldırılmıştır. Yöreye yerleşmiş Türkmen beyi Ahmet Şah 1077 yılında Antakya'yı yeniden kuşatmış, yaşanan açlık neticesinde 5 bin altın karşılığı kuşatma kaldırılmıştır. 1083 yılında Sultan Alparslan'ın oğlu Tutuş, Antakya'ya sefer düzenlemiş ancak alamamıştır (Demir, 1996: 58-61; Gündüz, 2009: 14).

• Selçuklular Dönemi (1084-1098)

Antakya için Bizans adına Musul Emiri Şerefüddeve Müslim'e haraç ödeyen, Maraş, Urfa, Malatya ve Samsat'da Ermeni Prenslüğünü kuran Philaretos Brachamios'un, 1084 yılında Urfa'ya giderken yerine vekil olarak bıraktığı Antakya askeri valisi İsmail'in işbirliği ile Süleyman Şah 12 Aralık 1084'te şehri ele geçirmiştir. Hristiyan aleminin kutsal yerlerinden biri olan Antakya'nın fethi Sultan Melikşah tarafından törenlerle kutlanmıştır (Demir, 1996: 61; Tekin, 1993: 42-43). Süleyman Şah'ın ölümünden sonra, Sultan Melikşah Aralık 1086 yılında vali olarak Yağısıyan'ı atayarak Antakya'yı imparatorluğuna bağlamıştır (Gündüz, 2009: 15).

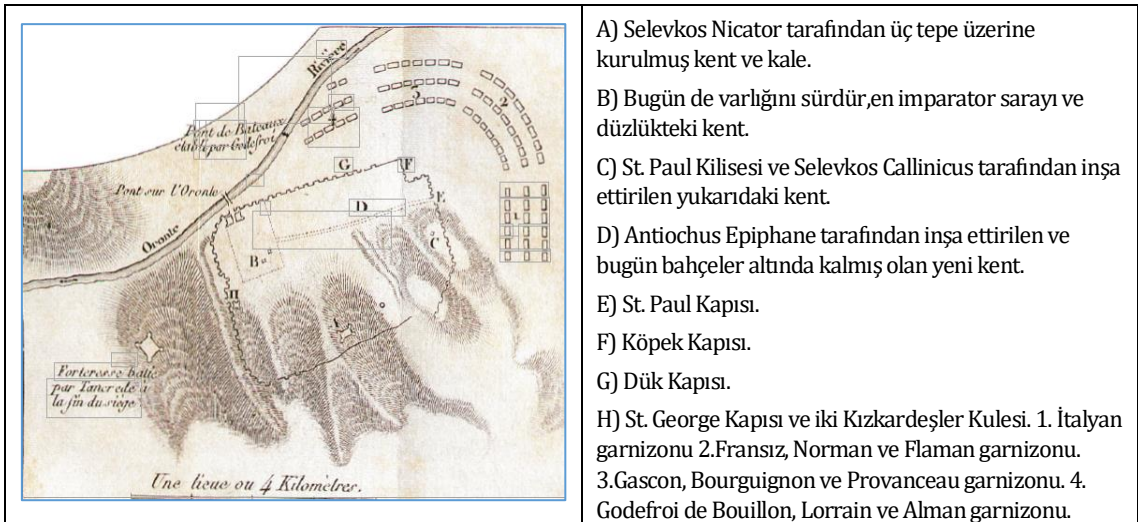
• Haçlı Kontluğu Dönemi (1098-1268)

Batıda din unsurunun her alanda önemli olduğu Ortaçağ'da, 1095 yılında Papa II. Urbanus'un Clermont Konsili'nde yaptığı çağrı üzerine (Demirkent'in Kudüs'ü kurtarma sloganı altında Türkleri Anadolu'dan atarak ve bütün Ortadoğu'yu ele geçirmek üzere siyasi amaçlı, askeri hareket olarak nitelediği) Haçlı orduları organize edilmiştir. Yaklaşık 200 yıllık bir dönemde 9 büyük sefer yapılmıştır (Demirkent, 1996: 525). Hristiyan hacıların ve seyyahların Haçlı Seferinin ana hedefi olan Kudüs'e gidişlerindeki durak noktası durumundaki Antakya'da Selçuklu engelini kaldırmak ve Türklerin hakimiyetindeki ticaret yollarında tekrar Hristiyan hakimiyetini sağlamak amacıyla, Haçlılar 1097 yılında İskenderun'u ele geçirerek Antakya surları önlerine kadar gelmiştir (Genç vd., 2016: 59-61) (Şekil 2.8).



Şekil 2.8 Antakya'nın 1098 yılı şehir planı ve I. Haçlı seferi (Özonur, 2008: 81)

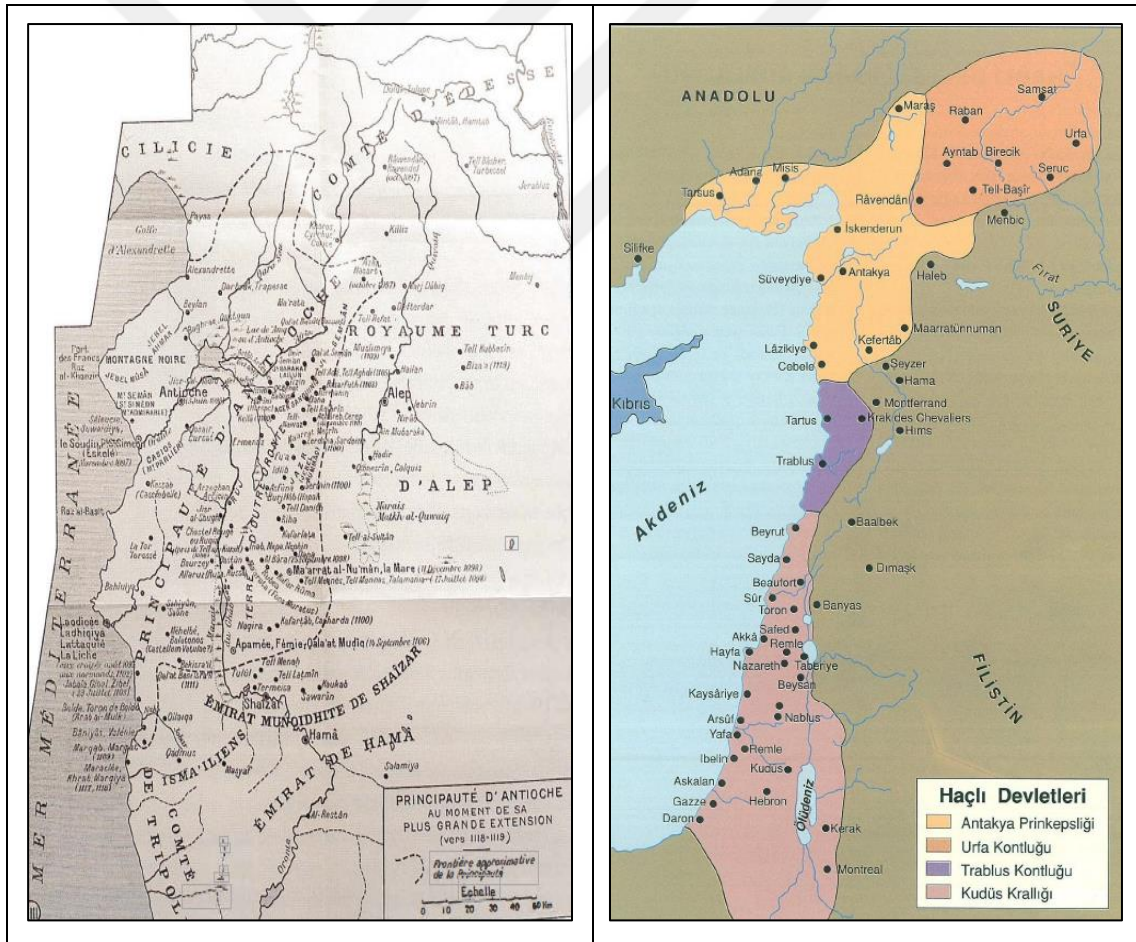
Bu dönemde şehirde Türklerle birlikte Ermeni, Rum ve Süryaniler bulunmaktadır. Haçlı ordusu karşısında Antakya'yı savunan Antakya emiri Yağısıyan, Büyük Selçuklu Devleti Sultanı Berkyaruk ile çevredeki melik, emir ve Türkmen beylerinden yardım talebinde bulunmuştur. Yedi aydan fazla süre kuşatma sonunda Hristiyanlığın Kudüs dışında yayıldığı ilk yer olan, Ortaçağın en önemli kalelerinden Antakya'yı 3 Haziran 1098'de katliam ve yağmalamalar yaparak ele geçirmiştir (Gündüz, 2009: 15-16) (Şekil 2.9). Yardıma gelen Musul Emiri Kerboğa, Şam Emiri Dukak Atabeg Tuğtekin, Vessab bin Mahmud ve Cenah-üd-devle Hüseyin komutasındaki Müslüman kuvveti, yaşanan anlaşmazlıklar ve yanlış stratejiler nedeniyle 7 Haziran 1098'de Antakya'yı kuşattıysa da Haçlıları mağlup edememiştir (Demir, 1996: 71).



Şekil 2.9 Haçlılar tarafından Antakya'nın kuşatılması (Demir, 1996: 63)

Haçlı liderleri, Antakya'nın Bizans İmparatoru 1. Aleksios Komnenos'a teslim edilmemesine karar vererek Bohemund'u (1098-1101) Antakya Haçlı Kontu olarak tanımıştır. Böylece Antakya ve çevresine 1098-1268 tarihleri arasında yaklaşık 170 yıl hükmedecek olan “Antakya Haçlı Kontluğu” kurulmuştur (Demirkent, 2002: 656).

Antakya Kontluğunun kuruluş yıllarından itibaren Bizans İmparatorluğu ile arasındaki anlaşmazlık, imparatorluğun Antakya üzerine defalarca sefer düzenlemesi karşısında, Kontların mecbur kaldıklarında Bizans İmparatorluğunu tanımalarına rağmen tehlikenin geçmesi halinde yine bağımsız hareket etmeleriyle sürüp gitmiştir. (Gündüz, 2009: 17) I. Haçlı Seferinden sonra Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablus'da kurulan Haçlı Devletleri arasında Anadolu'da en etkili ve en uzun yaşamış olan “Antakya Kontluğudur” (Akar: 1) (Şekil 2.10).



Şekil 2.10 En geniş sınırlara ulaşan Antakya Kontluğu (Demir, 1996: 78) ve Haçlılar dönemi Hristiyan devletleri (Özonur, 2008: 83)

Bohemund, 1104'te Papa II. Pascalis'i yeni bir Haçlı Seferi konusunda ikna ederek topladığı ordu ile Bizans'a ait şehir ve kalelere saldırmış ancak Bizans imparatoruna karşı Antakya için vassallık yemini etmeye mecbur kalmıştır. Roger de Saleme'nin (1112-1119) 1119'da Artuklu Beyi İlgazi'ye karşı yapılan savaşta ölümüyle Antakya'nın idaresini Kudüs Kralı II. Baodouin (1119-1126) üstlenmiştir. 1126'da Kontluğun başına geçen II. Bohemund (1126-1136), Müslüman topraklarına saldırıp Antakya'yı eski ihtişamlı günlerine kavuşturmak üzere, Urfa Haçlı Kontu I. Joscelin (1119-1131) ile Az'az şehri için mücadele etmiş, Kudüs Kralı II. Baudouin'in arabuluculuğu ile Az'az, Bohemund'a iade edilmiştir (Demirkent, 2002: 657).

Raymond de Poitiers (1136-1149), Antakya'yı hedef alan akınlarla Asi Nehri'nin doğusundaki Kontluk topraklarının çoğunu alan Halep hükümdarı Nureddin Mahmud'a karşı yaptığı savaşta ölmüştür. Renaud de Chatillon'un (1153-1161), Bizans İmparatoru Manuel Komnenos'a bağlı olan Kıbrıs'a saldırması sonucu, Kilikya'ya sefer düzenleyen İmparator'dan af dileyerek Antakya üzerindeki hâkimiyetini tanımak zorunda kalmıştır. 1160 'da Ravendan'da Müslümanlara saldıran Renaud de Chatillon, Antakya yakınındaki Hârim'i kuşatmasında, III. Bohemund ile ittifak oluşturan Haçlı Kontları ve Ermeni Baronları Halep hükümdarı Nureddin Mahmud'a esir düşmüştür (Özonur, 2008: 13-23). Nureddin, Bizans İmparatorluğu yerine küçük bir Haçlı hâkimiyetinin kalmasını tercih ederek Antakya üzerine yürümemiştir. III. Raymond'un 1187 yılında ölümüyle, halefi olmadığı için Trablus Kontluğu'nun idaresini Antakya Haçlı Kontluğuna bırakmıştır. 1188'de Selâhaddin Eyyûbi'nin Antakya Haçlı Kontluğu topraklarında yürüttüğü harekât sonucunda topraklarının büyük bir bölümü fethedilen Kontluk Markab, Süveydiye, Kusayr ve Antakya'dan ibaret kalmıştır. Bunun üzerine Avrupa'nın büyük hükümdarları, III. Haçlı Seferine (1189-1192) hazırlanmış ancak yapılan savaşlar sonucunda kesin sonuçlar alamayarak Selâhaddin Eyyûbi ile anlaşma yoluna gitmişlerdir. III. Bohemund ve halefleri döneminde Antakya Kontluğu Doğu siyasetinde fazla söz sahibi olamadan varlığını 1268 tarihine kadar sürdürmüştür. V. Bohemund (1233-1252) pasif bir siyaset izleyerek IV. Haçlı Seferi'nin ardından Bizans İmparatorluğunun etkisiz kalmış olmasından faydalanamamıştır. VI. Bohemund'un (1252-1268) bölgede Müslüman baskısının artması sonucu Ermenilerle birlikte Moğolların yanında yer almaları üzerine 1261 ve 1262

yıllarında Antakya'ya iki defa ordu gönderen Memluk Sultanı Baybars geri çekilmek zorunda kalmıştır (Özonur, 2008: 34-56).

170 yıl süren Antakya Haçlı Kontluğu, Haçlı tarihi, Ortaçağ boyunca Ortadoğu ve Anadolu tarihi bakımından önemli yere bir sahiptir. Bölge stratejik konumu yanında Batı dünyası için dini açıdan taşıdığı değer dolayısıyla Bizans ve Müslüman devletlerin baskılarına maruz kalmışsa da akılcı bir siyaset izleyerek şartlardan yararlanmayı bilen Antakya Haçlı Kontları çeşitli ittifaklara girerek her dönem Hristiyanlık için önemli olan Antakya'yı muhafaza edebilmişlerdir (Genç vd., 2016: 77).

Bu dönemde siyasi ve dini açıdan önemli bir şehir haline gelen Antakya'da Haçlıların batı tüccarları ve Kuzey Suriye ile güçlü ticari ilişkileri Haçlı yönetimindeki şehirlerde ekonomik refahı artırmıştır. Seleucia Pieria ve Daphne bölgeleri ipek üretimi ve ince kumaşların merkezi olmuş, ürünler İskenderun limanından Avrupa'ya ihraç edilmiştir. Halı, cam eşya, çömlekçilik ve sabun üretimleri ile ticaret yeniden canlanmıştır (Rifaoğlu, 2012: 140).

• **Memluklar Dönemi (1268-1516)**

Antakya'yı Haçlıların elinden almak için Mısır'dan yola çıkan Memluk Sultanı Baybars el-Bundukdari 15 Mayıs 1268'de Antakya surları önüne gelerek şehri kuşatmıştır. 18 Mayıs 1268 günü Antakya'nın Batı dünyası için Doğudaki önemli siyasi, ticari merkez ve Hristiyanlığın yayıldığı yer olması ve şehrin Hristiyan dünyasındaki imajını yıkmak üzere surlar tahrip edilmiş, iç kale yıkılmış, St. Paul Kilisesi ve St. Pierre Kilisesi olmak üzere bütün kiliseler, saraylar, şatolar yakılıp yıkılarak kent yağma edilmiş, Simon Mansel Memluklere esir düşmüştür. Bundan sonra Antakya bir daha eski güzel günlerini yaşayamamıştır. Antakya'nın düşmesi Hristiyan alemi için çok büyük bir darbe olmuş ve Kuzey Suriye'de Hristiyanlığın çöküşünde büyük rol oynamıştır. Suriye'deki Ortodoks ve Jacoben Kiliseleri Şam'a taşınmış 170 yıldan beri süre gelen Antakya Haçlı Kontluğu halindeki son Hristiyan hakimiyeti de son bulmuş ve Antakya İslam hakimiyetine geçmiştir (Gündüz, 2009: 18) (Şekil 2.11).



Şekil 2.11 Antakya Surları (Gündüz, 2009: 52-20-142-182)

Baybars Antakya'yı fethettikten sonra Şubat 1271'de Haçlı kalelerini zapt etmeye devam etmiştir. VI. Bohemund Antakya gibi Trablus'u da kaybetmemek için fethettiği yerler onda kalmak şartıyla Baybars'la on yıllık anlaşma yapmıştır. Baybars Antakya'da bulunduğu süre zarfında Ermenilerin Müslümanlardan aldıkları Behisni ve Derbsak gibi kaleleri geri alma karşılığında esir aldığı Ermeni veliahtı III. Leon'u bırakarak senelik vergi ödemek şartıyla Kilikya Ermenileriyle de anlaşma yapmıştır (Demir, 1996: 81). Baybars'ın ölümüyle yerine geçen Kalavun da Haçlılarla mücadeleye önem vermiş, 1285'te Markab kalesinin fethinden sonra Marakiyye'yi yerle bir etmiş, 1287'de Lazikiye'yi almış Antakya Kontluğundan geriye sadece Trablus kalmıştır. Kalavun 1289'da Trablus'a sefer düzenleyerek Haçlılara Akka'dan, Ceneviz'den, Venedik'ten, Kıbrıs'dan yardıma gelenlere rağmen Trablus'u almış Antakya Haçlı Kontluğu topraklarını tamamıyla fethetmiştir (Özonur, 2008: 60-62).

Memluk Devleti idari yönetiminde Antakya, Suriye (Şam) eyaletinin altı naipliğinden, Halep naipliğine bağlı küçük bir naiplik olarak yönetilmiştir (Demir, 1996:81) (Gündüz, 2009: 22).

1268-1516 yılları arasında Memlukler döneminde Orta Asya'da başlayıp, büyük ipek pazarları bulunan Halep'e kadar uzanan ticaret yolunun bir kolunun

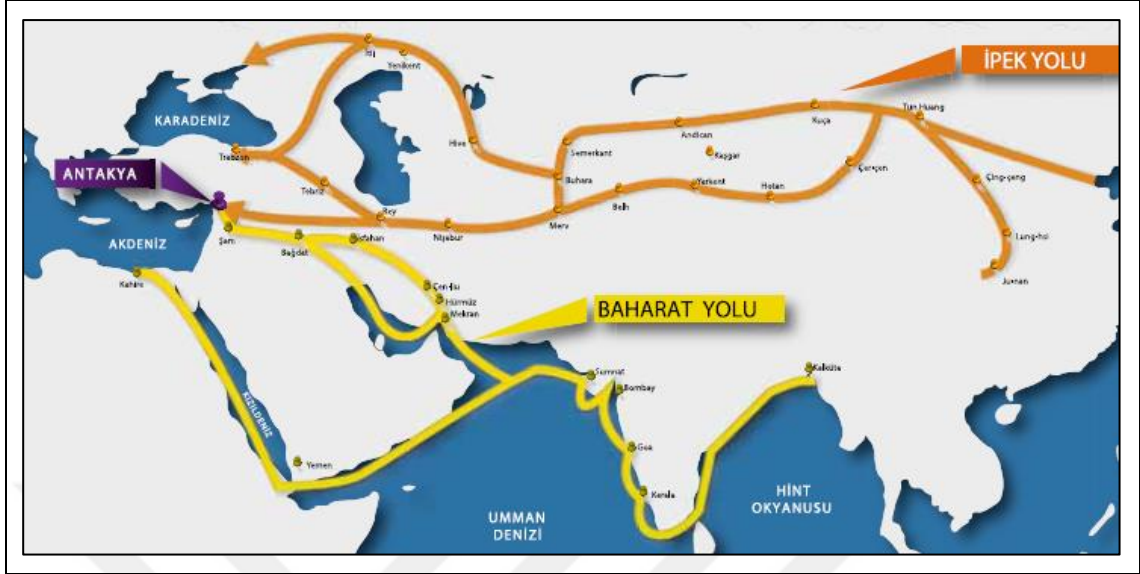
Antakya'ya kadar ulaşmasıyla dolaylı da olsa Orta Asya ile ticari bağı Memlukler döneminde de devam etmiştir. Sonraki yıllarda dini, ekonomik ve politik önemini yitirmeye başlamasıyla Avrupalı tüccarlar özellikle Halep'e kaymıştır. Antakya'nın kaybedilmesi Kuzey Suriyedeki Hristiyanlığın çöküşünü hızlandırmış, Suriye Ortodoks kiliselerinin merkezi Şam'a taşınmıştır (Gündüz, 2009: 18). Sultan Baybars zamanında Antakya ile Gazze arasında yerleşmiş 40.000 haneden oluşan Türkmenler Antakya Kontluğunun sona erdirilmesinde de Baybars'a yardım etmişlerdir. 1432 yılında Antakya'yı ziyaret eden seyyah Bertrandon de la Broquiére, Antakya'nın, hemen tamamının Türkmen ve Arap'lardan oluşan 300 hanede hayvancılıkla geçinen bir nüfusa sahip olduğunu ifade etmiştir (Demir, 1996: 80).

• Osmanlılar Dönemi (1516-1918)

Antakya, Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim'in (1512-1520) Mısır seferinde Memlük Sultanı Kansu Gavri ile yaptığı 24 Ağustos 1516 tarihli Mercidabık savaşından sonra Halep'in işgalini takiben Osmanlı hakimiyetine girmiş, bütün Suriye'de olduğu gibi Antakya ve çevresindeki Arap ve Türkmen Emirleri yerinde bırakılmıştır. Antakya Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar 400 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır (Demir, 1996: 85). Osmanlı döneminde Antakya'ya Tebriz Seferi dönüşü uğrayan tek Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman'dır.

1522'ye kadar Halep eyaletine bağlı sancak olarak idare edilen Antakya, 1522'den itibaren Şam Beylerbeyliğine bağlı bir sancak statüsü ile yönetilmiştir. 1523 yılından sonra ise kaza olarak Halep'e bağlanarak, kadılık bölgesi olarak çevresinin merkezi olmuş, 1530'lu yıllarda Antakya Şam Beylerbeyine bağlanmıştır. Bu idari statüsü Halep'in Osmanlı devletinden ayrılışına kadar devam etmiştir (Tekin, 1993: 55). Hem coğrafyası hem de sosyal yapısıyla pek çok Osmanlı sancağından farklı bir karakteristiğe sahip olan Antakya, 1867, 1904, 1906 yıllarındaki Halep Vilayet Salnamelerine göre 19. yüzyılda da Halep vilayetinin, Halep Merkez Sancağına bağlı bir kaza merkezi olarak yönetilmeye devam etmiştir. 1. sınıf Kaza olan Antakya'nın Kuseyr (74), Harbiye (24), Karamurt (55) ve Süveydiye (22) olmak üzere 4 nahiyesi ve bu nahiyelere bağlı 175 köyü bulunmaktadır (Tekin, 1993: 76 ; Kara, 2005: 231).

küçük bir kasaba olarak kalmasına neden olmuştur (Hatay Görsel Gezi Rehberi, 2009: 17). (Şekil 2.13).



Şekil 2.13 Tarihi ipek ve baharat yolu haritası (ANMOGEP 2017: 14)

- **Fransız İşgal Dönemi (1918-1935)**

Antakya ve İskenderun sancağı, 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın fermanıyla başlayan Fransızlara tanınan imtiyaz politikasında (kapitilasyon) önemli yere sahiptir. Osmanlı'nın I. Dünya Savaşı'nda yenilmesi, bölgede İngiliz-Arap işbirliğinin gelişmesine ve Fransa'nın savaş sonrasında Hatay'daki olayların gelişimini etkileyebilecek yeni güç dengesi ortaya çıkarmış, savaş sırasında İngiltere ve Fransa arasındaki gizli olarak Ortadoğu bölgesini paylaştığı Sykes-Picot Anlaşması ile Suriye, Lübnan ve Çukurova'yı içeren Sancak Bölgesi Fransızlara bırakılmıştır (Bolat, 2016: 50; URL-7).

Osmanlı Ordusunun 1918 yılı Eylül ayı sonunda çekilmesiyle, Suriye'de İtilaf Devletlerinin desteklediği Arap-Suriye hükümeti kurulmuştur. Mondros Antlaşması hükümlerine dayanarak 4 Kasım 1918'den itibaren İskenderun Limanı, Hatay, Antep, Urfa, Maraş ve Çukurova bölgesini işgal eden İngiliz birlikleri, 27 Kasım 1918'de Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud kararnamesi ile kurulan İskenderun Sancağına bağlanmış, 7 Aralık 1918 tarihinde Antakya'ya giren Fransız askerlerine işgali devretmişlerdir. 26 Ağustos 1921 tarihinde Faysal başkanlığındaki Suriye Hükümetine son veren Fransızlar bütün Suriye'yi işgal

ederek ülkede “manda” yönetimini uygulamaya başlamışlardır. 20 Ekim 1921 tarihinde Güneydoğu Anadolu’da iki yıldır süren halkın direniş hareketinin sona erdirilmesi amacıyla Türkiye ile Fransa arasında Türkiye’nin güney sınırları tespit eden ‘Ankara Antlaşması’ imzalanmıştır. İskenderun Sancağı, 1922’de Fransızlar tarafından kurulan Suriye Devletleri Federasyonuna bağlı olan Halep Devleti içinde yer almıştı. (Demir,1996:106; Kalaycıoğlu,2018:5). Atatürk, Lozan Antlaşması’nda tam anlamıyla ele alınmayan Hatay Meselesine bakışını, 15 Mart 1923 günü Adana konuşmasında, “Kırk asırlık Türk yurdu düşman elinde esir kalmaz. Günü gelecek siz de kurtulacaksınız” diyerek ortaya koymuştur (URL-7).

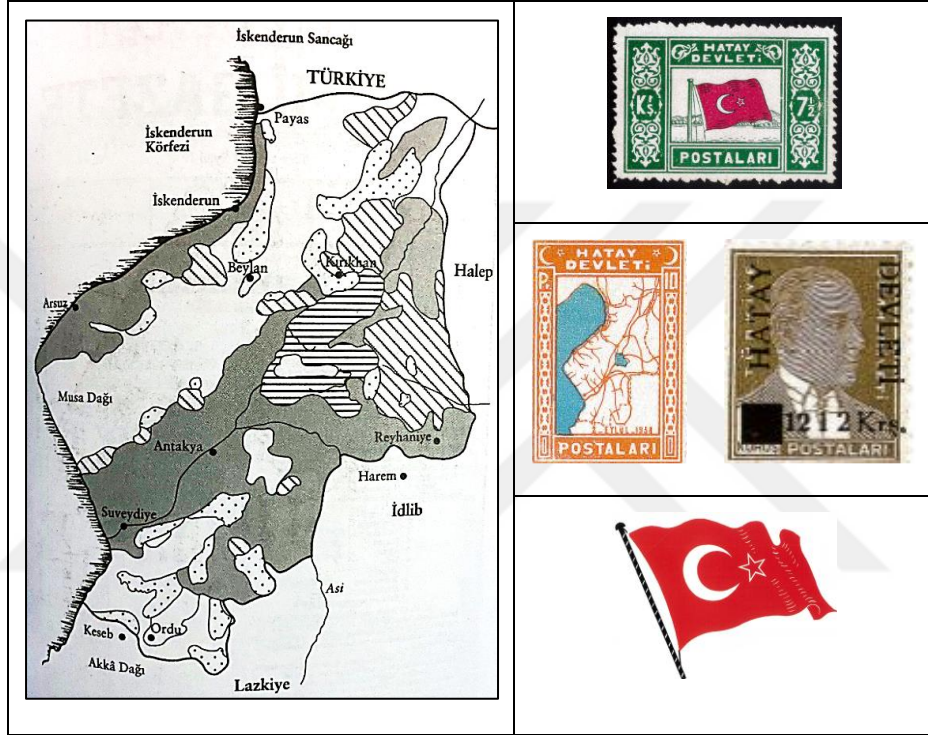
1926 yılında Fransızların, İskenderun’da Beyrut’taki yüksek komiserliğe bağlı bir hükümet kurulması teklifiyle yapılan seçimlerde, Arapların çoğunlukta olduğu bir meclis oluşturulmuştur. Bağımsız İskenderun hükümeti, gelen tepkiler üzerine adını Kuzey Suriye Hükümeti olarak değiştirerek, Merkezi Suriye Hükümeti’ne bağlanmıştır. Suriye’deki Fransız “manda” yönetiminin sona ermesiyle, 1936 yılında Türk Hükümeti Milletler Meclisi toplantısında İskenderun Sancağı’nın bağımsızlık talebini Fransa’ya resmen bildirmiştir (Demir, 1996: 108).

- **Hatay Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemi (1938-1939)**

Uluslararası siyasi konjonktürün ustaca değerlendirilmesiyle, öncelikle Hatay’a bağımsızlık verilerek Suriye’den koparılması, ardından da Anavatana ilhak edilmesi şeklinde iki aşamalı bir strateji uygulanmıştır (URL-7). Atatürk 1936 yılında TBMM açılış konuşmasında Fransızlar ile aramızda senelerdir sürüp giden davanın neticelenmesinin zamanı geldiğini belirterek “İskenderun Sancağı” adlı bu bölgeye Hatay adını vermiştir (Bolat, 2016: 52).

Fransa’nın Suriye’ye bağımsızlık verileceğini belirtmesi üzerine, Hatay’ın anavatana katılma çalışmalarına hız verilmiştir. 29 Mayıs 1937’de İskenderun Sancağının Türkiye ve Fransa’nın garantörlüğünde yeni statüsü Milletler Cemiyeti’nde kabul edilmiş, Antakya ve İskenderun’da Türk konsoloslukları açılmıştır (Demir, 1996: 108-109; URL-7). 15 Nisan 1938’deki seçim sayım işleminde olaylar çıkmış ve sayım durdurulmuştur. 22 Temmuz 1938’de yeniden yapılan seçimle Türkler milletvekilleri çoğunluğu elde etmiştir. 2 Eylül 1938’de Hatay Devleti kurularak, Hatay Millet Meclisinde Atatürk’ün aday göster gösterdiği Tayfur Sökmen

Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Demir, 1996: 109-110). Suriye para birimi ve postasını kullanan Hatay Devletinin bayrağı da yıldızı kırmızı olan Türk bayrağının benzeridir ve Suriye ile askeri ve siyasi sınır oluşturulmamıştır. Suriye Devletiyle yaşanan sorunlar nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti pullarını kullanılmış sonra kendi pullarını çıkararak, Uluslararası Postalar Topluluğu'na üye olunmuştur. Çıkarılan kanunla Türk lirasına geçilmiş, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İskenderun'da bir şube açmıştır (URL-7; Demir, 1996: 111) (Şekil 2.14).



Şekil 2.14 İskenderun Sancağı, Temmuz 1939 Hatay Devleti posta pulları ve Hatay Devleti bayrağı (Mursaloğlu, 2015; Demir, 1996: 105-110)

Hatay Devleti'ni kendi istekleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamak isteyen Fransızlar 20 Ekim 1938'de, Suriye Devletinin resmi olarak oluşturulmayan sınırını kapatarak, ilişkileri dondurmuşlar, Hatay Devleti de misilleme olarak Türkiye Cumhuriyeti ile kapalı olan sınırı açmıştır (URL-7) (Demir, 1996: 112).

Türkiye Cumhuriyeti 1939 yılı milletvekili seçiminde Hatay Devlet Başkanı olan Tayfur Sökmen Antalya'dan, Başbakan Abdurrahman Melek ise Antep'ten milletvekili seçilerek TBMM'ye girmiştir. Fransa ve Türkiye arasında yapılan anlaşmayla Hatay Millet Meclisi'nin 29 Haziran 1939'da oy birliği ile aldığı kararla Hatay Devleti Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmıştır. 7 Temmuz 1939'da Hatay ili

oluşturulmuş, Emniyet Genel Müdürü ve Hatay Egemenlik Cemiyeti Genel Sekreteri Şükrü Sökmen Süer Hatay'ın ilk valisi olmuştur. 18 Temmuzda Hatay'da kalan son Fransız birliği de ayrılmıştır. Böylece Atatürk'ün sonucunu göremediği büyük ülküsü, Türk diplomasi tarihi açısından üstün bir başarı örneği olan "Hatay Meselesi", TBMM'den gelen heyetle beraber Antakya'da yapılan anavatana katılma törenleri ile 23 Temmuz 1939 günü çözülmüştür (Demir, 1996: 113; Kalaycıoğlu, 2018: 6) (Şekil 2.15).



Şekil 2.15 Hatay'ın anavatana katılma törenleri, Hatay millet meclisi'nin ilk toplantısı öncesi milletvekilleri birarada (ANMOGEP, 2017: 38-39)

ANTAKYA'NIN MEKANSAL GELİŞİMİ, GELENEKSEL KENT DOKUSU VE KONUT MİMARİSİ

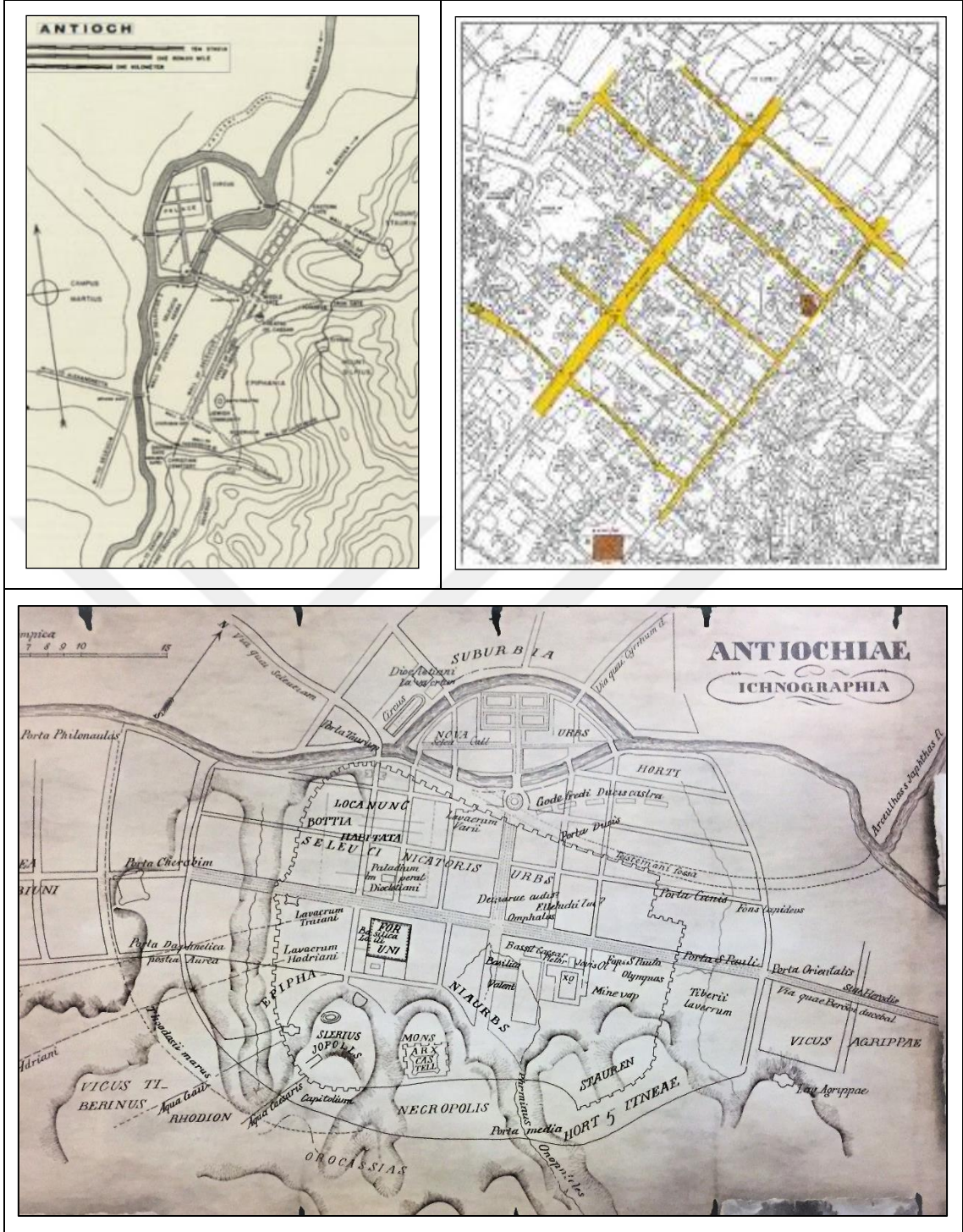
Antakya'nın kuruluşundan itibaren kentin yerleşim düzeni, mekansal gelişmeler, geleneksel dokuyu oluşturan yönlendiriciler (surlar, meydanlar, sokaklar, ana yollar vd), anıtsal yapılar ve konut mimarisi kentin kimliğinin tanımlanmasında önemli rol oynamıştır. Eski kentsel alanda yaşam devam etmekte olup kent dokusunu oluşturan yollar ve sokaklar ile yapıların bir kısmında değişimler olmuşsa da şehrin genel karakteri çok fazla bozulmamıştır. Geleneksel dokunun özgünlüğünü değerlendirebilmek ve kentin gelişme dinamiklerinin günümüz etkilerini saptayabilmek adına kentin mekansal yapısı kuruluş tarihinden itibaren irdelenmiş ayrıca konut mimarisinin önemli özellikleri açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1 Kentin Mekansal Gelişimi ve Değişimler

Selevkos Kralı I.Nicator tarafından yönetim merkezi olarak belirlenen Antakya, Seleucia Pieria'dan içeri giden yol üzerinde Asi nehrinin sol yakasında, dağ ile nehir arasında, bugünkü kentin kuzey kısmında, uzun dikdörtgen şeklinde iki mahalleden oluşan bir şehir olarak kurulmuştur (Demir,1996:27-30).

M.Ö. 236'da Selevkos II Callinicus tarafından Kral sarayının da bulunduğu, Asi nehri yatağı içindeki adada kente köprülerle bağlanan bir yerleşme başlatılarak üçüncü bir mahalle kurulmuştur. Antiochos IV Epiphanes (M.Ö. 175-164) döneminde sur dışındaki cadde ile dağ arasında kalan kesimde Epiphania (bugünkü adı Affan Mahallesi) adıyla dördüncü bir mahalle daha kurularak, Antakya dört mahalleli (tetropolis) bir şehir haline gelmiştir (Tekin, 1993: 21).

Antakya'da sokakların kış aylarında güneşi, yaz aylarında ise genel olarak hafif esinti şeklinde olan ancak Mayıs-Ağustos arasında daha kuvvetle güneybatıdan esen rüzgarları alabilmesi için oluşturulan ızgara şehir planı topografyaya göre düzgün olmayan bir dikdörtgen içinde gelişmiştir (Demir, 1996: 25) (Şekil 3.1).



Şekil 3.1 Antakya'nın Selevkos Krallığı dönemindeki şehir planı ve Orhanlı ve Meydan mahallelerinde ızgara sistemin izleri (Demir, 1996: 44-45-197)

Mimar Xenarius tarafından uygulanan aralarında 112 m mesafe bulunan sokaklara dik olmak üzere 56 m. aralıkla gelişen yollar arasında kalan yapı adaları, Hipodamus ızgara kent planının ana şemasını oluşturmaktadır. Selevkos dönemi Antakya yerleşmesinin doğu sınırı olarak kabul edilen Kolonadlı Caddenin

kuzeydoğusundaki Orhanlı ve Meydan mahallelerinin sokaklarının hem birbirini hem de Kolonadlı Caddeyi dik açılarla kesmesi bu iki mahallenin kentin kuruluşunda uygulanmış olan şehircilik ilkelerinden günümüze kalan izlerdir (Dinç, 2015: 103).

Suriye ve Mezopotamya'da kurulan Selevkos kentlerinin (Antakya, Apameia, Laodiceia-ad-Mare, Doura-Europus, İskenderiye vb) yerleri askeri, ekonomik ve idari verilere göre tayin edilerek, tipik bir nizam olan yapı adaları boyutları arasındaki 2:1 oranıyla, aynı şehircilik ilkeleriyle kurulmuşlardır. Selevkoslar'ın, Suriye ve Mezopotamya'da kurdukları kentler, arazinin topoğrafyasına bağlı olarak ya Antakya gibi bir tek ana eksen ve bunun iki tarafındaki sokaklardan oluşan bir örgü, ya da Doura-Eu-ropous, Laodiceia-ad-Mare, İskenderiye gibi birbirini dik kesen iki ana eksen ve bunların etrafındaki sokaklardan oluşan bir örgü şeklinde gelişmiştir. Antakya da İskenderiye'de uygulanan şemanın etkisiyle daha sonraki gelişmesi içinde, birbirine dik iki eksenli kent şeması halinde gelişme göstermiştir (Demir, 1996: 27).

Romalılar da şehirleri kurarlarken dikdörtgen şeklinde duvarlarla sınırlandırarak kendilerinden önceki döneme ait ızgara plan şeklindeki yerleşme dokusunu belirli bir düzen ve disiplin içerisinde geliştirmişlerdir (Özalp, 2008: 91).

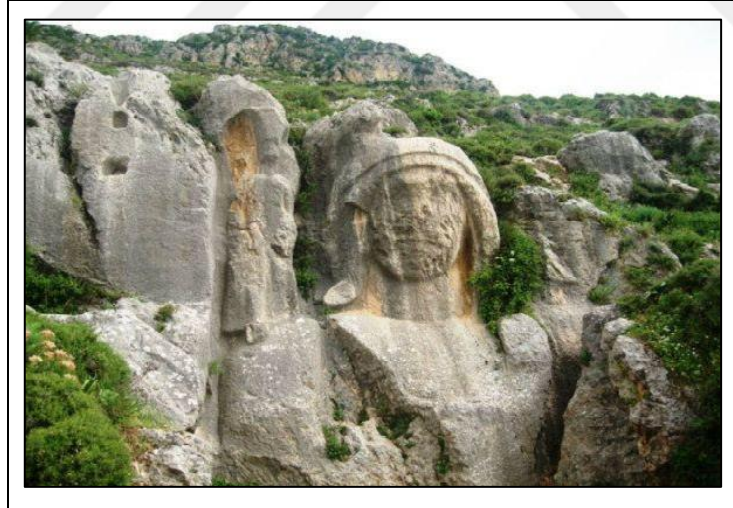
Kentin temel sistemi belirlendikten sonra 160 m. x 147 m. boyutundaki agora etrafında Kent Meclisi, Tanrılar adına yapılan mabedler, tiyatrolar, hamamlar gibi belli başlı kamu ve sivil yapılar toplanmıştır. Geleneksel ticaret bölgesi olan Ulucami çevresinde yeralan agora bölgesi de dahil olmak üzere günümüz Antakya'sında bu erken dönemden kalan bazı unsurlar hala bulunmaktadır.

Şehir başkent olduktan sonra gelişme faaliyetleri artmış, kentin batısındaki Asi Nehri'ndeki ada üzerinde Epifani adı verilen yeni bir kentsel bölge oluşturularak kütüphane, kamu binaları, yeni bir agora ve birkaç tapınak inşa edilmiştir (Rifaoğlu, 2012: 130) (Şekil 3.2).



Şekil 3.2 MS 350’de Antakya Surları, diğer kara parçasıyla bütünleşen Asi üzerindeki ada, hipodrom, sütunlu yol ve köprü kapısı. (ANMOGEP, 2017: 29)

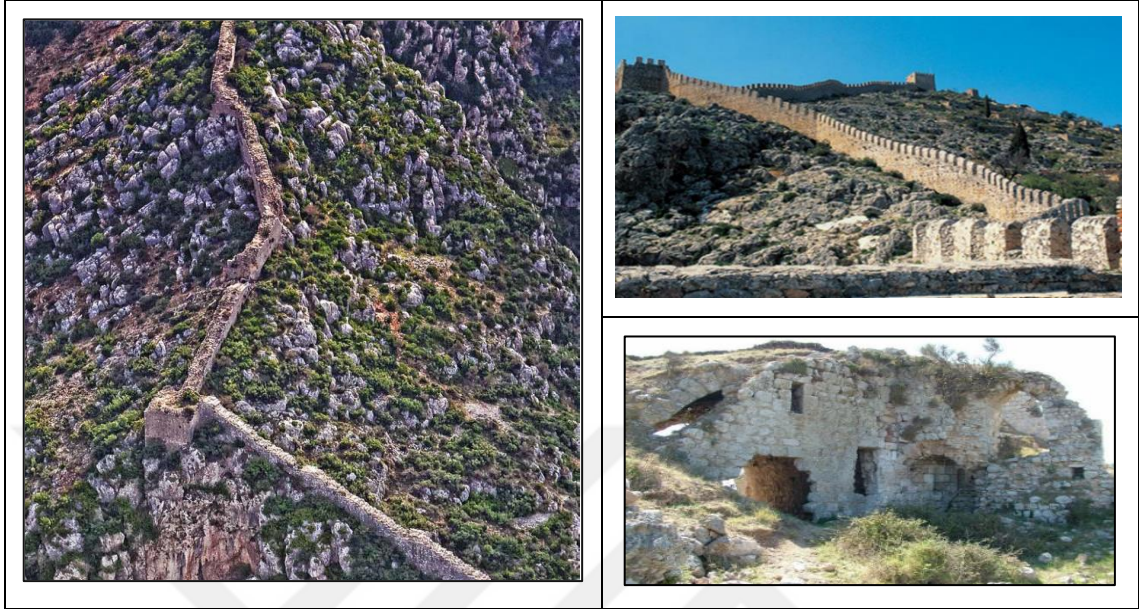
Antiochus IV Epiphanes zamanından bugüne gelen tek eser, Yunan Mitolojisinde Cehennem Kayıkçısı Olan Charonion'a ait kayaya oyulmuş dev büsttür. Veba salgınını durdurması amacıyla yontulmaya başlanmış ancak salgının azalması sonucu yarım bırakılmıştır (Demir, 1996: 30) (Şekil 3.3).



Şekil 3.3 Cehennem Kayıkçısı: Charonion (Hatay Görsel Gezi Rehber, 2009: 61)

Selevkos döneminde güvenliği sağlamak üzere şehrin etrafı 1,5 km genişliğinde, 3,5 km uzunluğunda toplam 12 km kesme taş ve tuğladan inşa edilmiş surlarla çevrilidir. Beş tepe ve yamaçlardan geçerek Asi Nehrinde son bulan şehir surları Antakya'yı diğer şehirlerden ayırmakta ve fethini zorlaştırmaktadır (Özdemir, 1994: 121; Akar: 9). Kolonadlı cadde üzerinde yapılan arkeolojik kazılarda kalınlığı

2 metrenin üzerinde olan sarp bir duvarın bulunması, buranın şehrin dış sınırını oluşturan Selevkos dönemi surları olduğunu göstermektedir (Gökdemir, 2011: 4) (Şekil 3.4).



Şekil 3.4 Antakya surlarından bugüne ulaşmış olan kalıntılar (URL-2; ANMOGEP, 2017: 22)

Bizans ve Roma dönemlerinde ilaveler yapılarak genişletilmiş, 360 kule ile desteklenerek 23,6 m uzunluğuna ulaşmıştır. Uzunluk açısından İstanbul Kalesi'nden ve Bağdat Kale'sinden sonra gelmektedir. Surların içerisindeki iç kale, Bizans İmparatoru Nikephoros Fokas tarafından yaptırılmıştır. Habib Neccar Dağı üzerindeki surların, iç kalenin yıkıntıları ve sarnıç kalıntıları günümüze kadar kalmıştır (Salıcı vd, 2015: 713).

Selevkos I. Nicator dönemi Antakya şehri yerleşme sınırı, batıda içindeki adayı da kapsayan Asi Nehri, doğuda Roma döneminde yapılan ve bugünkü Kurtuluş Caddesine karşılık gelen Kolonadlı Cadde kabul edilebilir. Bu caddenin doğusundan itibaren yıkılan doğu Selevkos şehir surlarının Habib-i Neccar Dağı'na doğru tırmanması Roma hükümdarlarından Tiberius döneminde olmuştur.

M.S.29-40 tarihlerinde Antakya'ya gelen Hz. İsa'nın havarisi St. Pierre ilk dini toplantılarını St. Pierre Kilisesinde yapmış, cemaata ilk kez Hristiyan adı burada verilmiştir (URL-7). 13 m uzunluğunda, 9,5 m genişliğinde ve 7 m yüksekliğinde olan Hristiyanlığın ilk mabetlerinden biri sayılan St. Pierre Kilisesi, Haçlılar döneminden

önü duvarlarla kapatılmış doğal bir mağaradır. 3 Haziran 1098 yılında Antakya'yı ele geçiren Haçlılar, kilisenin ön bölümünü yerel malzemeyle birkaç metre daha uzatıp iki kemerle ön cepheye bağlamışlardır. Döşemesinde 5. Yüzyıla ait mozaik parçaları ile sunağın sağındaki duvarda kürsünün arkasında bulunan fresklerden bazı izler kalmıştır. Sunağın solunda paganist askerlerin baskısından kaçan cemaatin kaçması için kullanılan tünel, sağında su haznesi bulunmaktadır. Kayalardan sızan su ise o dönemde vaftiz için kullanılmıştır (Kocaoğlu, 2016: 46). 1863 yılında ön cephe restore edilmiş, yapılan sunak 1931 yılında yenilenmiş ve 1932 yılında sunağın üzerindeki nişe beyaz mermerden Aziz Petrus'un heykeli yerleştirilmiştir. Hristiyan alemi için kutsal bir yer olduğundan Papa VI. Paul tarafından 1963 yılında hac yeri olarak ilan edilerek, 29 haziranda ayinler yapılmaktadır (Demir, 1996: 34; URL-9) (Şekil 3.5).



Şekil 3.5 St. Pierre Kilisesi (URL 8- Kocaoğlu, 2016: 7-10)

Kurulduğu dönemde yaklaşık 225 ha olan Antakya yerleşmesi, M.Ö.64-M.S.395 yılları arasında Roma imparatorluğu döneminde yaklaşık 522 ha alana ulaşarak, İslamiyet öncesindeki Antakya'nın mekânsal gelişiminin maksimum düzeye ulaştığı bir dönemdir (Dinç, 2015: 97-104).

Roma döneminde Izgara şehir planı iyileştirildi, erken dönem gelişim faaliyetleri olarak MÖ 67'de Selevkos dönemine ait Antakya şehir planında Asi Nehri'nin bugünkü Küçükdalyan Mahallesi ve yakın çevresine karşılık gelen alanda oluşturduğu Asi Nehri Adası'nda bugün yapılan kazılarda rastlanan hipodrom kalıntılarından anlaşıldığı üzere Antakya'da yaşamış mimarlardan Q.Marcus Rex tarafından saray, hipodrom, stadyum ve sirk inşa bir saray, tetrapilon ve bir sirk inşa edilerek ada, köprülerle şehre bağlandı, şehir mekânsal açıdan büyüdüğü için şehrin merkezi gücünü üstlenen alanlarda da kaymalar olmuştur (Dinç, 2015: 100).

Roma döneminin Antakya'ya kattığı en önemli imar faaliyetlerinden biri Selevkoslar döneminde şehir dışında olan 3 km uzunluğundaki üzeri örtülü, iki kenarında 10 m genişliğinde kolonadlar bulunan ünlü Kolonadlı Caddedir. Süslemeli, mermer kaldırım döşemeli, heykellerle süslü ünlü Kolonadlı Cadde inşa edildikten sonra burası Romanın en işlek caddesi olmuştur (Özalp,2008:95). Kaynaklarda dünyada ilk defa sokak aydınlatmasının Antakya'nın ortasından geçen iki tarafı mermer sütunlu Kolonadlı Caddede (bugünkü Kurtuluş caddesi) uygulandığı belirtilmektedir (Hatay Valiliği, 2011: 27).

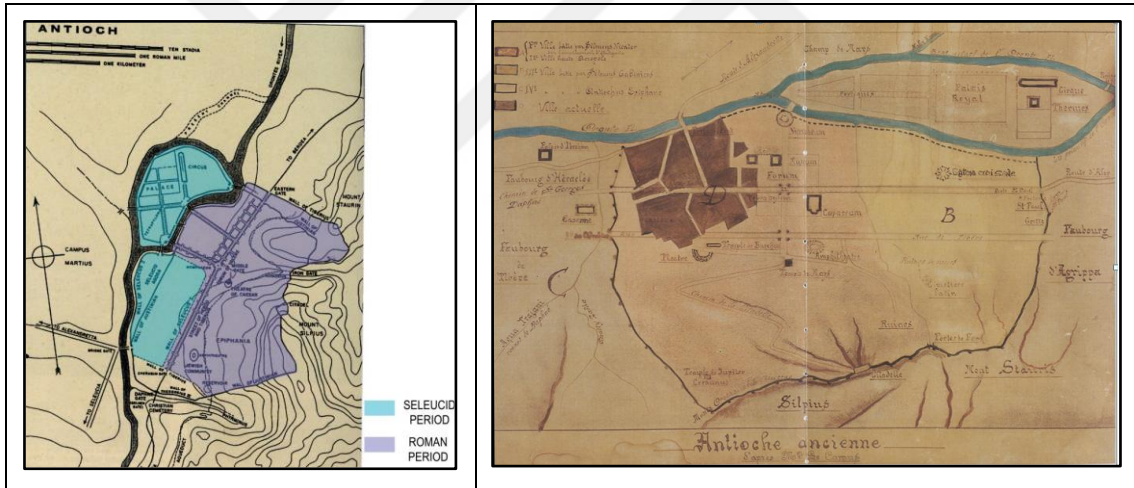
Roma İmparatorluğu hakimiyetine girmesiyle M.Ö 69 yılındaki depremde harap olan Antakya onarılmış, Augustus döneminde (M.Ö. 31-M.S 14) nüfus 300.000 ile 600.000 arasına ulaşmıştır. "Olimpiyat Oyunlarına" başlanmıştır (Arıman, 2002).

Romalıların su kaynakları, sulama sistemleri, su mühendisliği konusunda başarıları sonucunda Kolonadlı Cadde ile Habib-i Neccar dağı arasındaki alan dağdan inen derelerin oluşturduğu taşkınlara rağmen ilk defa Roma Döneminde tamamen yerleşmeye açılmıştır. İmparator Trajan (98-117) döneminde şehirde Asi'ye boşalan kanalizasyon şebekesi tamamlanarak, Bağrıyanık Mahallesi sınırları içerisinde Antakya'ya su ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan Trajan Su Kemeri (su kemerinin şehir içerisinde bulunan kalıntısı Memekli Köprü olarak adlandırılır) ile Harbiye'den kente su getirilmiş ve Centenarium olarak bilinen büyük bir hamam yapılmıştır (Dinç, 2015: 104-105) (Şekil 3.6).



Şekil 3.6 Roma Dönemi 9 km uzunluğundaki Trajan Su Kemer, 526 depreminde yıkılmış Bizans Dönemi'nde tamir edilerek, 12. yüzyıla kadar kullanılmıştır. (ANMOGEP, 2017: 27)

Antik Antakya haritasına göre, şehir üçü kale duvarları içinde ve biri dışarıda olmak üzere dört bölümden oluşmakta, yerleşim alanı, tetrapylonun ve forumun güneyinde yer alan ve sütunlu caddenin doğu kısmında genişleyerek planda D harfine benzemiştir (Rifaoğlu, 2012: 133) (Şekil 3.7).



Şekil 3. 7 Selevkos ve Roma Döneminin yerleşim alanları (downey, 1961) ve Mersin Kaphuşinleri'nin arşivlerinde bulunan antik Antakya haritası. (Rifaoğlu, 2012: 133)

Peutinger Levhaları olarak bilinen Antik Çağda çizilmiş Roma Çağı yol haritası Antakya'ya verilen önemin göstergesidir. Peutinger Levhaları Geç Roma Döneminde (MS 4-5.yy) hazırlanan 11 levhadan oluşan dünyanın yol haritasıdır. Antik çağın önemli merkezleri arasında güzelliği ve ihtişamıyla ünlü sadece üç şehir, Roma, İstanbul ve Antakya birer Tykhe ile kişileştirilmiştir.

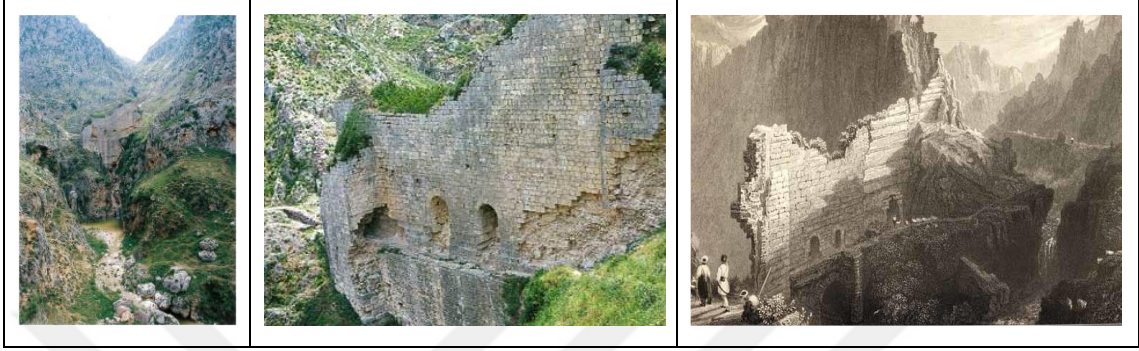
Viyana Bildarchiv der Österreichischen National Bibliothek'te korunan levhaların Antakya'yı simgeleyen 9. levhasından alınmış olan detayda, geniş ve yüksek bir tahta oturmuş olan Antakya ilahesi sağ elinde bir mızrak tutmakta, sol elini nehir tanrısı Orontes'e uzatmakta, Orontes'in elindeki bir kaptan dökülen kaynak suları da ayaklarının altında kıvrımlar yaparak Daphne Kırсалına doğru akmakta ve oradaki kutsal bir havuzda toplanmaktadır. İlahenin başının iki yanında "ANTIOCHIA" yazısı okunmaktadır (Yeni Antakya Müzesi) (Şekil 3.8).



Şekil 3. 8 Peutinger levhalarında antik çağın önemli merkezlerinden Antakya'nın Roma Çağı yol haritasının bir kopyası (1265) (Demir, 1996: 48)

Roma döneminde güneyde Daphne Kapısı, kuzeyde Halep Kapısı, doğuda Demir Kapı ve batıda Seleucia Pieria Kapısı olmak üzere Antakya'da dört şehir kapısı bulunmaktadır. İmparator Justinianus, VI. yüzyılda Habib-i Neccar Dağı ile Haç Dağ arasında meydana gelebilecek selleri önlemek için sur duvarı üzerinde Demirkapı'yı yaptırmıştır. Sütunlu cadde, bir dişi kurdu emen Romulus ve Romus heykelleri ile

süslenen ve 10 m yüksekliğinde bir demir kapısı olan Halep Kapısı ile Daphne Kapısını birbirine bağlamaktadır (Hatay Görsel Gezi Rehberi, 2009: 68) (Şekil 3.9). İmparator Vespasian (69-79) döneminde Antakya, 200.000-300.000 kişilik nüfusu ile Roma İmparatorluğu'nun 3., Roma, İskenderiye ve Ktepsiphon'dan sonra dünyanın 4. büyük şehriydi (Hatay Valiliği, 2011: 27).



Şekil 3.9 Antik çağdan beri kentin en önemli eserlerinden olan surların bugüne ulaşan tek bölümü Demir Kapı (Bab-I Hadid). (ANMOGEP,2017:23)

İmparator Marcus Aurelius (161-180) 115 yılındaki büyük depremde yıkılan Centenarium isimli büyük hamamı yeniden inşa ettirirken, İmparator Commodus (180-192) hamam, mabed ile sporcuların çalışması için üstü örtülü bir bina (Xystos), İmparator Didius Julianus (193) ise seyircilerin taş sıralar üzerine oturarak müsabakaları seyrettiği ortalama 900 m2, dikdörtgen şeklinde kapalı bir güreş alanı (Plethrion) inşa ettirmiştir. İmparator Septimius Severus (193-211) imparatorluk mücadelesinde rakibini desteklediği için Antakya'yı cezalandırarak toplumsal yapıları yıktırması, kentin unvanlarını geri almıştır (Demir, 1996: 44-45; Gündüz, 2009: 9).

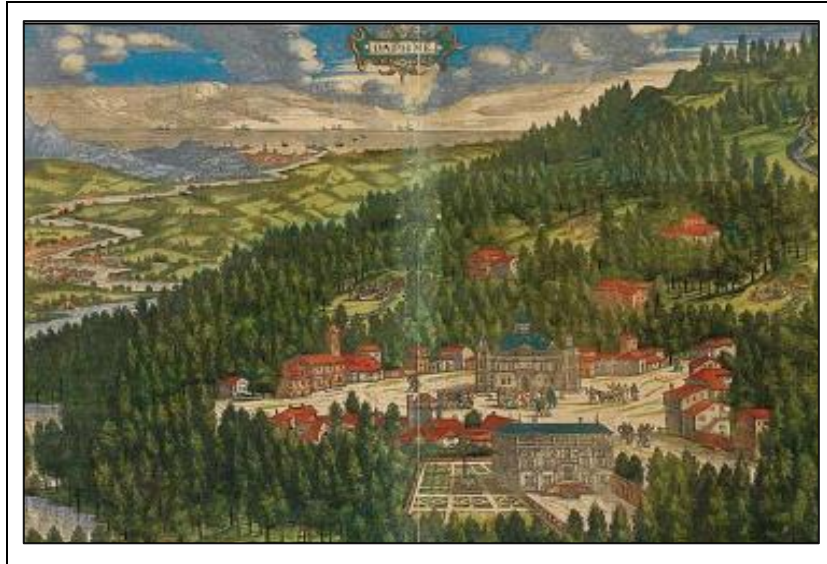
İmparator Valerian'ın (253-260) döneminde Persler Antakya'yı istila ederek birçok anıtı yok etmiş ve şehri yakmışlardır. Sekiz yıl sonra Antakya, Roma İmparatorluğu tarafından geri kazanıldı, daha sonra şehir genelinde kapsamlı bir inşaat başladı. Bu dönemde beş yeni hamam, silah ve tahıl ambarları için bir fabrika inşa edildi (Rifaoğlu, 2012: 134).

İmparator Probus (276-282) Antakya tekrar eski ihtişamlı günlerine döndürmeye çalışılmış, Diocletian (284-305) döneminde ise ada üzerindeki hipodroma bitişik bir imparatorluk sarayının yapılarak imparatorluğun doğu sınırlarının korunmasında Antakya'ya verilen önem gösterilmiştir (Hatay Görsel Gezi Rehberi, 2009: 12).

İmparator Konstantinos Magnus (306-337) döneminde imparatorluk eyaletleri arası ticaret yanında Hint ve Uzak Doğu ile ticareti de gelişerek, Antakya'da refah seviyesi yükselmiştir. Kentte beş yeni hamam ile bir savaş araçları fabrikası ve zahire ambarları inşa edilmiştir (Gündüz, 2009: 10).

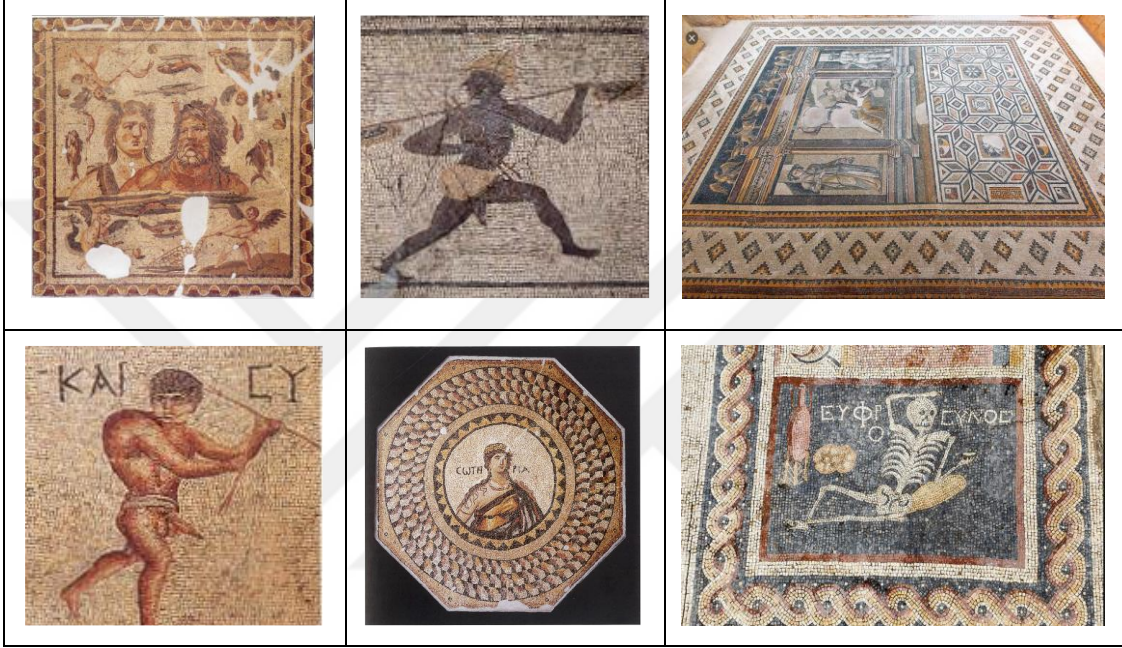
Valens'in imparatorluğu döneminde (364-378), Fransız gezgin Vital Cuinet La Turquie D'Asia çalışmasında Antakya'nın depremlerinin nehir yatağını ve şehrin topografyasını değiştirebilecek kadar güçlü olduğu belirtilmiştir. 365 tarihindeki depremde şehir surları ve anıtları tahrip olan Antakya vergiden muaf tutulurken, Kolonadlı Caddelerin kesiştiği yerde Valers Forumu olarak bilinen meydan inşa edilmiştir. Bir kısmı örtülü olan meydanın üstü açık bölümünü çevreleyen portiklerin sütunları salona mermerleri ile yapılmış, döşemesi mozaiklerle kaplanmış, meydanın ortasındaki sütunun üzerine imparatorun heykeli konmuştur. Ada üzerindeki hipodrom civarında Valens adına bir de hamam inşa edilmiştir.

Roma İmparatorluğu'nun sonunda Antakya I. Theodosius'un (379-395) egemenliği altındayken, Antakya'nın yerleşik alanı genişletilmiş, adayı kente bağlayan köprü genişletilerek üstü örtülü hale getirilmiş, Daphne'de bir saray inşa edilmiştir. Pagan mabetleri yıkılarak elde edilen malzeme ile köprüler, yollar ve su kemerleri onarılmıştır. Bu, şehrin Doğu'da Hıristiyan bir şehir haline geldiği yeni bir dini vizyon kazandığı Roma döneminin sonudur (Şekli 3.10).



Şekil 3. 10 Abraham Ortelius tarafından çizilmiş Daphne (Rifaoğlu, 2012: 134)

1932-1939 yılları arasında Antakya ve yakınlarında yapılan arkeolojik kazılarda anıtsal yapıların (surlar, kolonadlı cadde, basilikalar, hamamlar, mozaik döşemeler gibi) izleri ortaya çıkarılırken, 2. ve 4. yüzyıllar arasına tarihlenen en erken ev kalıntıları Roma Dönemine ait olup, mekanların, günümüz geleneksel Antakya evi planına benzer, içindeki bir boşluktan (atrium) ışık ve hava alan, odaların avluya yöneldiği, içe dönük, dışarıya kapalı mimariye sahip olduğunu göstermiştir (Demir, 1996: 223) (Şekil 3.11).



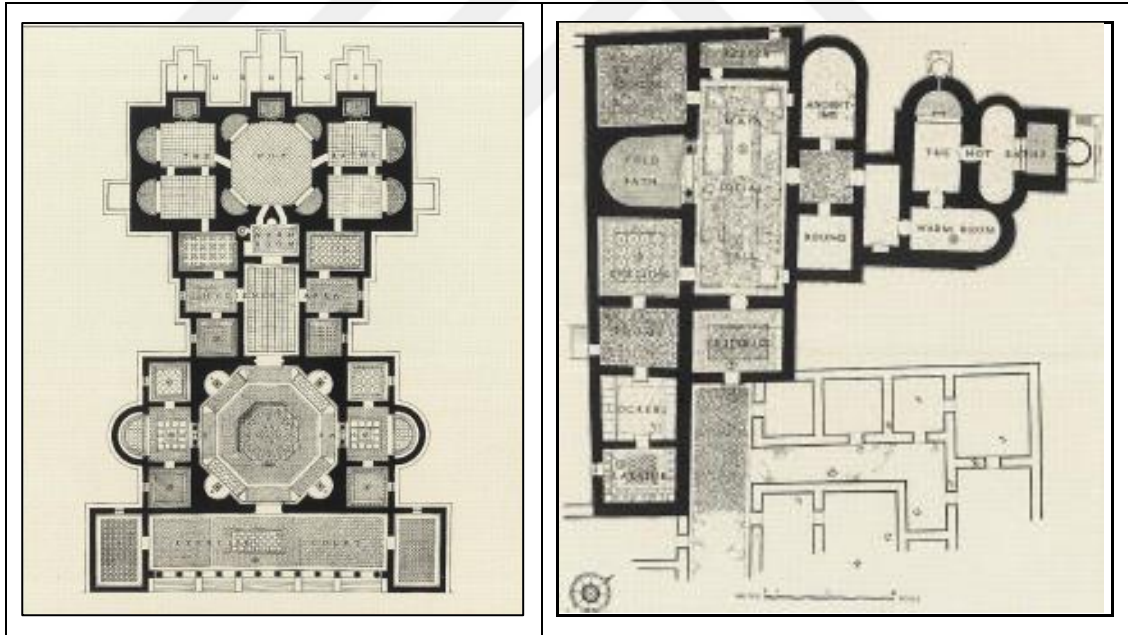
Şekil 3. 11 Arkeolojik kazılarda çıkarılan Antakya evlerinin zeminlerinde yer alan mitolojik kahramanlara ait mozaiklere örnekler; Oceanus ve Thetis, Zenci Balıkçı, Mutlu Kambur ve Soteria Mozaïği (Demir, 1996: 36-43)

Antakya’da hemen hemen her Roma İmparatorunun yaptırdığı hamam, yıkanma kültürünün Roma imparatorluğu içinde çok geliştiğini, zengin ya da orta gelirli birçok insanın hamamları iletişim kurma ve sosyalleşme yerleri olarak gördüğünü ortaya koymaktadır. Türklerin Anadolu’daki hamam tekniğini de etkileyen Roma ısıtma sisteminde, zemin sütunlar üzerinde yükseltilmekte, ocaktan (praefurnium) çıkan sıcak hava döşeme ve havuzun altından, duvarların arasında bırakılan kanallardan (tubuli) dolaşarak odaları ve suyu ısıtmaktadır, en sıcak olması istenen odalar ise ocağa yakın yerleştirilmektedir (URL-10) (Şekil 3.12).



Şekil 3.12 Antakya ile Samandağ'ı birbirine bağlayan alt geçit çalışmasında ve Arkeoloji Müzesinde bulunan Roma Dönemine ait hamam kalıntıları (URL-10)

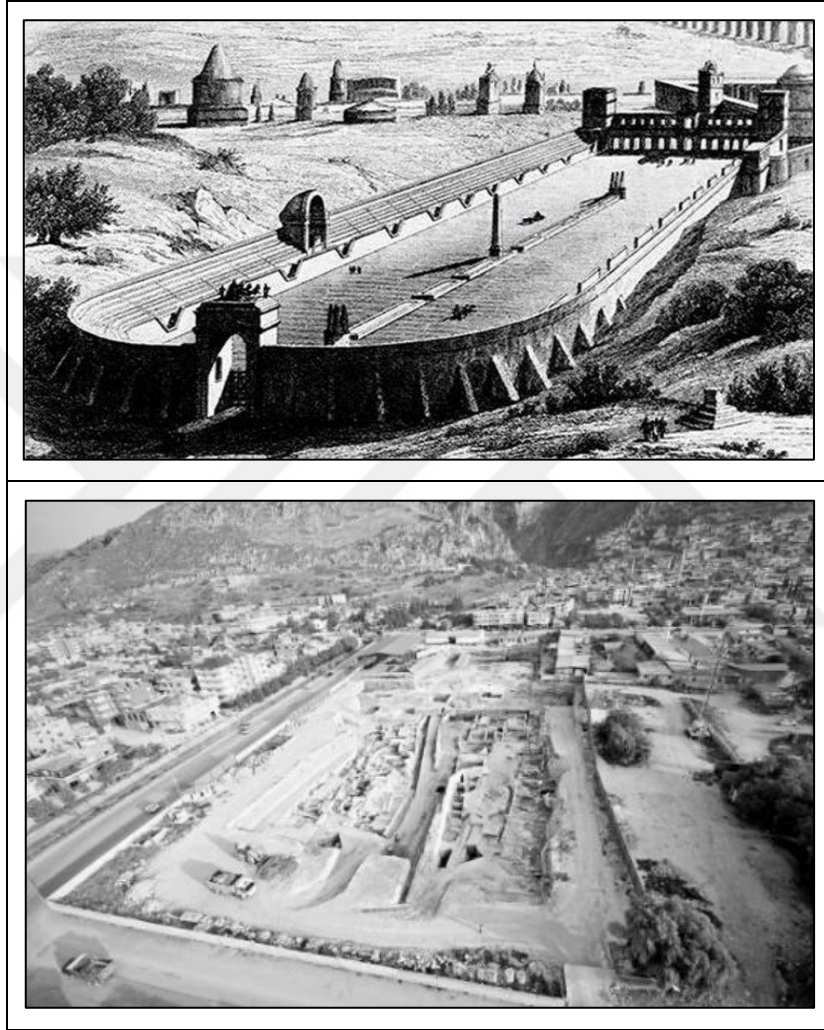
Antik Çağdaki hamamlara tipik örnek olarak verilebilecek muhtemelen M.S. I. yüzyılda İmparator Trajan döneminde inşa edilen "C Hamamı", M.S. 115 yılındaki depremde tahrip olmuştur. yeniden inşa edildiği düşünülen hamamın M.S. IV. yüzyılın ikinci yarısına ait mozaiklerinin en önemlileri, sekizgen planlı frigidarium'un döşemesinde bulunmuştur. M.S. IV. yüzyılın ikinci yarısına ait "E Hamamında ise figürlü ve geometrik şekilleri içeren çok önemli mozaikler bulunmuştur (Demir, 1996: 38) (Şekil 3.13).



Şekil 3. 13 "C ve E" Hamamları planları (Demir, 1996: 38)

Hatay Müzesi tarafından 2011 yılındaki kazı çalışmalarında Antakya ilçesinde M.Ö.1. yüzyılda inşa edilen 80 bin kişilik hipodrom ve tapınağın temelleri, yarışan atların dönüş yaptığı spina duvarı gün yüzüne çıkarılmıştır. Hipodrom ve çevresi, Antakya'nın kamusal merkezi olarak en eski bölgelerinden biridir. Yaklaşık 500 metre

uzunluğunda ve 75 metre genişliğindeki Antakya Hipodromu, kentte Roma dönemine ait en büyük ve en önemli yapılar arasında yer almaktadır. Milattan önce 1. yüzyılda inşa edilen yapı, hem İstanbul Sultanahmet'te yer alan hipodromdan hem de Roma kentindeki Circus Maximus'tan daha önce inşa edilmiştir. Hipodromun doğusunda yer alan ve M.S. 2. yüzyıla tarihlenen tapınak yapısı ise Anadolu'da Roma dönemine ait en büyük podyumlu tapınaklar arasında yer almaktadır (URL-11)(Şekil 3.14).



Şekil 3.14 Roma Hipodromu (URL-11)

395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölünmüş ve Antakya 638 yılına kadar Doğu Roma (Bizans) sınırları içinde kalmıştır. Bizans Dönemi'nin başlangıcında, İmparator Theodosius II (408-450) Antakya'nın imarına önem vermiş, şehir duvarları Antakya'nın genişleyen banliyölerini çevrelemek için bir Roman mili kadar güneye uzatılarak, genişletilmiş duvarlara Theodosius Surları II" adı verilmiştir. Defne'ye giden yolda adıyla yeni bir kapı "Altın Kapı" açılmıştır. Kapının

dışında bir Hıristiyan mezarlığı kurulmuştur. Kudüs'e giderken Antakya'yı ziyaret eden İmparatoriçe Eudocia için heykeller dikilmiş, kent içinde inşa edilen bazilikalar, bir stoa ve St Ignatius Kilisesi bu devirde yapılmış belli başlı yapılardır (Rifaoğlu, 2012: 136).

İmparator Leo (457-475) döneminde 13 Eylül 458 de kentte büyük tahribat yapan çok şiddetli bir deprem ve yangın ile şehrin coğrafyası ve topografyası değişmiş, nehrin rotası değişmiştir. Asi üzerindeki ada büyük hasar görmüştür (Hatay Görsel Gezi Rehberi, 2009:12).

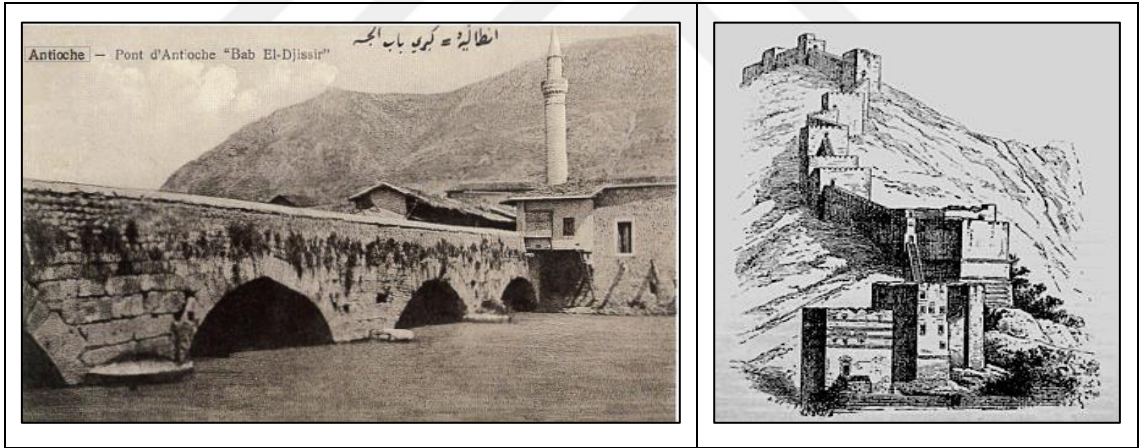
İmparator Justinus (518-527) dönemi yangın ve depremlerle Antakya'nın parlak döneminin sonunu getiren yıllardır. 525 yılında çok sayıda insanı öldüren yangını izleyen 250,000-300,000 kişinin öldüğü 526 ve ardından 528 depremlerinde de kentin hemen hemen tamamı tahrip olmuş, halkın çoğu kenti terk etmiştir. Daphane ve Seleucia Pieria büyük zarar görmüştür. Bunun üzerine İmparator Justinianus I ve Thedora kentin imarı için Antakya'da kiliseler, hamamlar, sarnıçlar ve imarethaneler yaptırmışlardır (Gündüz, 2009: 11). Antakya'yı 540 yılında istila eden Sâsânî hükümdarı Enuşirvan'ın şehri yağmalayıp yakması ve çok sayıda esir alarak İran'a götürmesi üzerine I. Jüstinyen, Sâsânîler'le barış yapmak zorunda kalmıştır. İran'a döndükten sonra Ktesiphon (Medâin) yakınlarında Antakya gibi bir şehir inşa edilmesini emreden Enûşirvân bu şehre Veh-Andiök-Husrev (Antakya'dan daha güzel şehir) adını vermiştir. Buraya Antakya'dan getirdiği eserleri yerleştirmiş, halkın Rûmegân ismini verdiği şehir İslâmî kaynaklarda Rûmiye olarak adlandırılmıştır (Sahillioğlu, 1991: 229).

İmparator Jüstinyen II (565-578) 542'de veba salgını, 551'de depremler ve 560 yılındaki ikinci veba salgını peşpeşe gelen felaketlerdir. 561 yılında, Perslerle yapılmış olan barış antlaşmasına göre verilmesi gereken yıllık verginin ödenmemesi üzerine, 573 yılında Antakya çevresi Persler tarafından yakılmış, 577 yılındaki depremde Daphne büyük hasar görmüştür. Dönemin Müslüman coğrafyacıları ve Hıristiyan gezginlerine göre mekânsal sınırları daralan şehrin çekirdek kısmının kuzeyi ve Asi Nehri'nin batısı tamamıyla meyve bahçelerinden, su dolaplarından ve mezarlıklardan oluşmaktadır (Dinç, 2015: 110).

İmparator Maurice Tiberius (582-602) döneminde yeniden önem kazanan Antakya'da 588 yılında başlayan bir dizi depremde 60.000 kişi hayatını kaybetmiş, kent zarar görmüş, Büyük Kilise ve aşağı surların üstündeki kulelerin tamamı yıkılmıştır.

Arap Dönemi'nde Antakya, siyasi, dini ve ekonomik açılardan önceki imparatorlukların gösterdiği önemi kaybetmiş, kentin refah ve öneminin azalması nedeniyle, inşaat ve kalkınma faaliyetleri nispeten azalmıştır. 865 yılındaki büyük depremde Antakya hasar görmüş, 1500 bina ve surlar yıkılmıştır (Rifaoğlu, 2012: 138).

Bizans İmparatoru II. Nikephoros Phokas'ın 968 yılında Antakya'yı almasıyla 1084 yılına kadar devam edecek olan İkinci Bizans Döneminde Antakya'nın, geçmiş ihtişamını canlandırma gayretine girilerek, 400 kulenin yer aldığı aralarında bir ok atımı mesafe bulunan muhteşem surlar tamir edilmiş, şehrin Halep'e giden yol üzerinde St. Paul Kapısı, Lazkiye'ye giden yol üzerinde St. George Kapısı, Asî'yi geçen köprü kapısı ve St. Simeon Kapısı onarılmıştır (Kocaoğlu, 2016: 30) (Şekil 3.15).



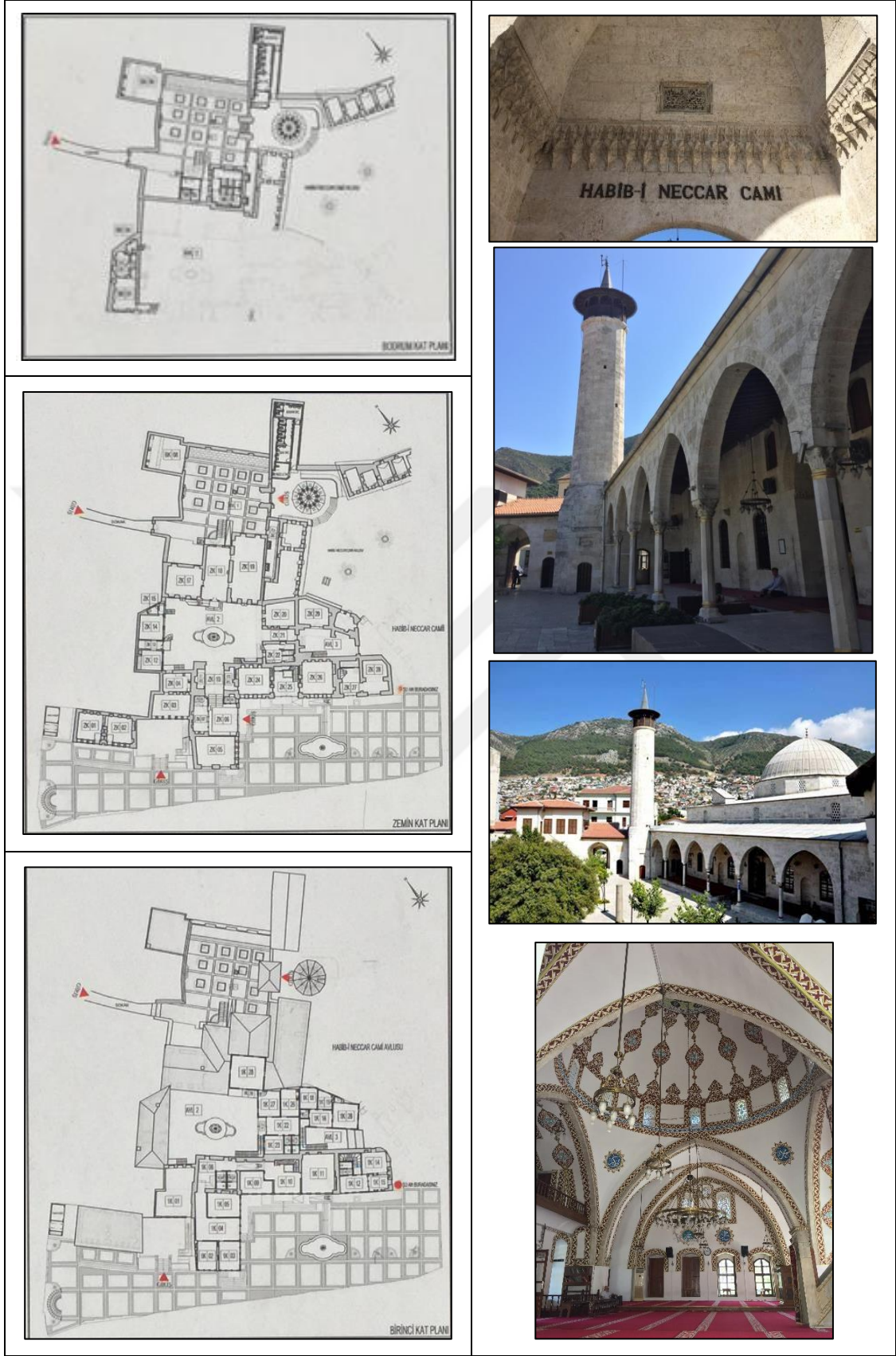
Şekil 3. 15 Eski Roma köprüsü üzerinde kente giriş kapılarından biri olan Köprü Kapısı (Bab El Cisir) (Demir, 1996: 94) II Bizans Dönemine ait restore edilen surlar (Rifaoğlu, 2012: 13)

Antakya'da 8 Mart 1053 tarihinde bir başka şiddetli deprem daha meydana gelmiş, St. Pierre Kilisesi ile şehirdeki diğer yapılar da büyük hasar görürken yaklaşık 10.000 kişi ölmüştür. (Demir, 1996: 59) 1157 ve 1169'da iki önemli depremle daha karşı karşıya kalmış, şehir duvarları restore edilmiştir. Kısa süre sonra Selçuklu Türkleri tarafından ele geçirilen şehir, Türk etkilerine sahip olmaya başlayarak kiliseler camiye dönüştürülmüş ve bir hamam yapılmıştır. Bu dönemde Antakya,

1091'de şehir surlarını ve evleri tahrip eden büyük bir depremle daha karşı karşıya kalmıştır. İslamiyet dönemiyle birlikte Roma dönemine ait hamam, tiyatro gibi yapıların restorasyonu yerine sur duvarlarına yani savunmaya öncelik verilmesiyle, bu yapılar yok olmaya başlamıştır (Rifaoğlu, 2012: 140).

II. Bizans döneminin ardından Sultan Melikşah döneminde (1072-1092) Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın 12 Aralık 1084'te Antakya'yı ele geçirmesiyle kentteki en büyük mabed olan Mar Cassianus Kilisesi'nin içindeki değerli eşyalar alınarak camiye çevrilmiş buna karşılık Hristiyan halkın ibadet edebilmeleri için Meryem Ana ve St. George kiliseleri inşa edilmiştir. 1091 yılındaki şiddetli deprem Antakya'da büyük tahribata neden olmuş, surların büyük bir kısmı yıkılırken, birçok insan ölmüştür (Demir, 1996: 62; Gündüz, 2009: 14). 1268 yılına kadar 170 yıl Haçlı egemenliğinde kalan Antakya'da, Memlukler döneminde mekânsal açıdan gelişmesinden ziyade surlar, sur kapıları ve diğer önemli yapılar onarılmıştır. Seleukeia Pieria limanını tahrip eden Memluk Sultanı Baybars, Antakya ve Bakras'ta birer cami yaptırmıştır (Ömeroğlu, 2006: 42).

Kur'an'da da adı geçen "Habib-i Neccar Cami", hem Müslümanlar hem de Hristiyanlarca kutsal sayılmaktadır. Anadolu'nun ilk camisi olan Habib Neccar'ın medrese duvarında, üzerinde Baybars'ın adı (El Melfk üz-Zahir) bulunan kitabenin varlığı, yapının Memlukler döneminde yapıldığını göstermektedir. Roma tapınağının yıkıntıları üzerine inşa edilerek kiliseden camiye dönüştürülmüş olup, depremler ve Antakya'nın el değiştirmesine bağlı olarak cami ve minaresi birçok kez yenilenmiştir. Minaresi 17. yüzyılda yapılmış olan caminin avlusunda 19. yüzyıl eseri bir şadırvan bulunur. Camiye kemerli taç kapı ve ortasında kitabesi bulunan yuvarlak kemerli bir kapıdan girilir. Mevcut cami Osmanlı dönemi eseri olup Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yaptırılan restorasyonu 2007 yılında tamamlanarak kullanıma açılmıştır. Kitabesinde yeniden yapım tarihi olarak hicri 1275 yazmaktadır. Cami, medrese, türbe ve şadırvandan oluşan bir külliye içinde yer alır (Temiz, 2011: 107). Caminin 4 m altında, Hz. İsa'nın havarilerinden Yahya (Pavlos), Yunus (Yuhanna), Şem'un-i Safa ve Hz. İsa tarafından gönderilen havarilere ilk inanan ve onları korurken şehit olan Habib-i Neccar'ın türbesi de bulunmaktadır (Hatay Valiliği, 2012: 79-80) (Şekil 3.16).



Şekil 3.16 Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce 2007 yılında tamamlanan Habib-i Neccar Cami restorasyonu

Antakya camilerinin en eskisi ve en büyüğü olan ve Müslümanlarca kutsal sayılan bir diğer cami ise medrese, imaret, iki adet türbe ve cami, şadırvan ve dükkânlar gibi farklı dönemlerde inşa edilmiş yapılardan oluşan “Ulu Camidir” (Temiz, 2011: 107). Kitabesinde hicri 1117 tarihi bulunmaktadır. Bu caminin Memlûk dönemi eseri olduğu, Osmanlı döneminde birkaç defa onarım gördüğü tahmin edilmektedir. Tonozlu ve düz çatılıdır. Asi kenarındaki bu caminin içi, diğer Türk camilerinde olduğu gibi çok sadedir. İçi kıymetli halılar ile kaplı caminin duvarlarında altın harflerle yazılmış ayetler vardır. Doğu-batı yönünde uzanan dikdörtgen planlıdır. Avlusu geniş, taş döşeli, şadırvanlıdır. Caminin Osmanlı tarzında yapılmış silindirik geniş gövdeli ve yüksek minaresi şerefeli, sivri külahlıdır ve birkaç defa tamir görmüştür. Üzerindeki 1704 tarihli kitabenin birkaç onarımdan birine ait olduğu düşünülmektedir. Gravürlerde, minarenin 200 yıl önce de aynı stilde olduğu görülmektedir. Mimarı ve yapılış yılı bilinmemektedir (Hatay Valiliği, 2012: 80) (Şekil 3.17).



Şekil 3.17 Antakya Ulu Cami

Osmanlı döneminde Antakya'nın ticaret merkezi bugünkü şeklini almaya başlamış, şehir alanının dörtte birine karşılık gelen ticaret Merkezi Ulu Cami'den başlayıp Uzun Çarşının sonuna kadar uzanmaktaydı. Bedestenler, Hanlar, açık pazarlar, sabunhaneler, kunduracılar, neccarlar, küçük imalathaneler belli başlı ticari üniteleri oluşturmaktaydı (Temiz, 2002: 39). Vakıflar, Osmanlı döneminde Antakya şehrinin oluşumunda önemli kurumlardı. 16. yüzyılda Antakya'da Cindi Hamamı, Meydan Hamamı, Beyseri Hamamı ve Saka hamamı ile, kapalı çarşı, 101 dükkanı olan bir bedesten, Sokullu Mehmet Paşanın bağış hanı, Han-ı Sebil ve üç cami vardı. 17. yüzyılın sonlarında Habib Neccar Camii ve zaviyesi ile Cami-i Kebir, Antakya'da vakıfları olan en büyük yapılarıdır (Rifaoğlu, 2012: 143; Demir, 1996: 89).

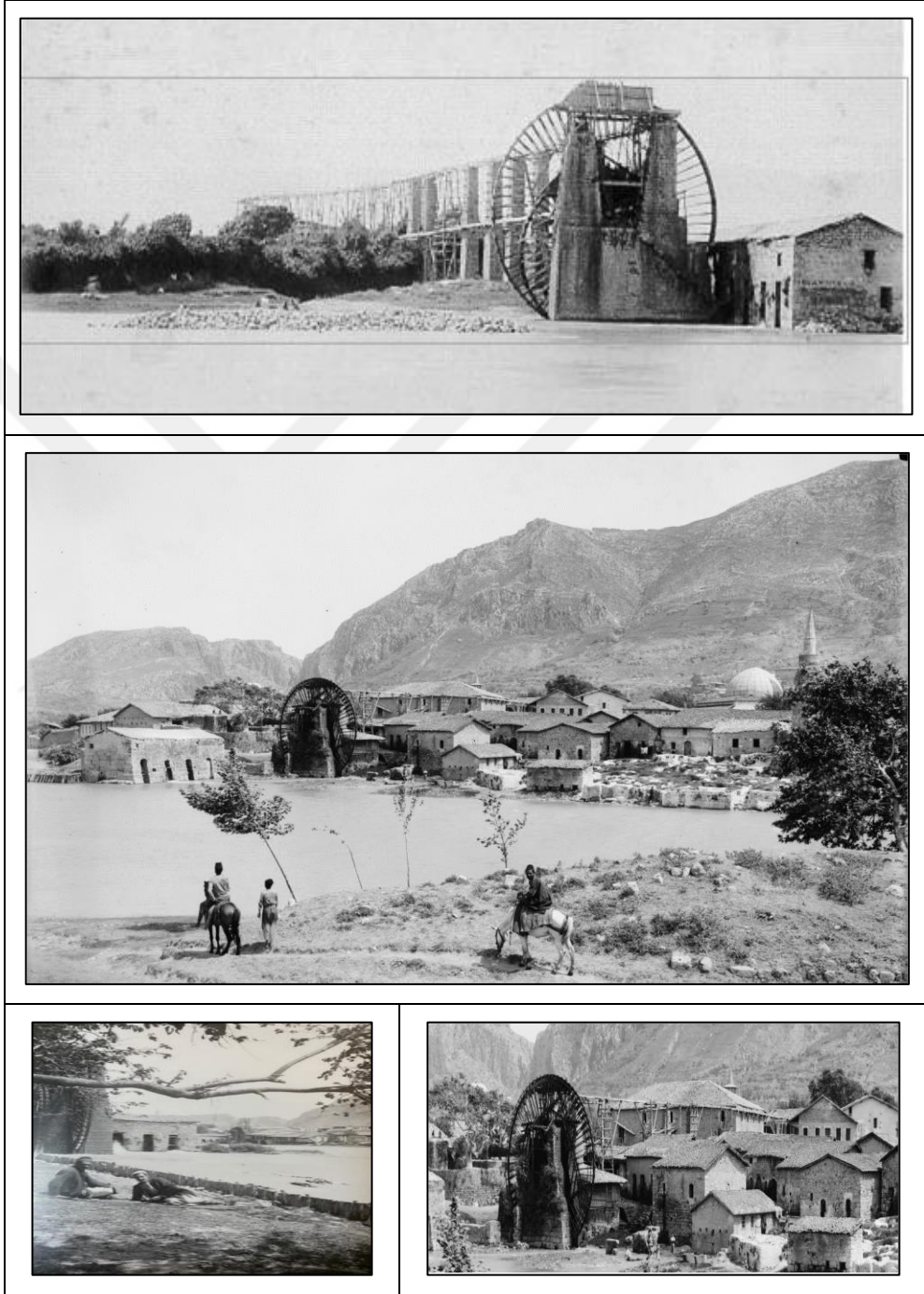
Antakya'da birkaç defa yapılan tespitlerde nüfusun 1527'den 1589'a kadar değişmediği ortaya çıkmıştır. Antakya 1550-1584 yılları arasında 6000 ile 8000 arasında değişen nüfusu ile üçü Osmanlı fethinden sonra kurulan Debbus, Haraccı Bekir ve Hallâbünnemle mahaleleri olmak üzere tamamı surlar içinde yer alan 25 mahallede ikamet etmektedir (Tekin, 1993: 57).

17. yüzyılda kentin Habib Neccar Dağı'nın batı yönüne doğru genişlemesi iki ilçeyle sınırlı kalmıştır. 18. yüzyıla kadar inşaat faaliyetleri ticaret bölgesinde ve kentin çekirdeğini oluşturan komşu bölgelerde yoğunlaşmıştır. Yerleşim bölgesinde 20'den fazla han ve 20'den fazla cami ve mescit, bir Yeni Hamam (1671) ve birkaç Naura veya su değirmeni inşa edilmiştir (Rifaoğlu, 2012: 144-146).

18. yüzyıl boyunca şehir güneye doğru genişlemeye başlamıştır. Kurtuluş Caddesi boyunca yeni camiler (1718'de Sarimiye Camii ve 1724'te Şeyh Muhammed Camii) yapıldı ve bunların çevresinde yeni ilçeler kurulmuştur (Özdemir, 1994). 1710 yılında yapılan sayıma göre şehirde yapı ustası kuyumcu, terzi, dokumacı, taşçı, kasap gibi çeşitli mahalli ihtiyaçları karşılayan 1161 esnaf bulunmaktadır (Sahillioğlu, 1991: 231).

Sokullu Mehmet Döneminde kentte önemli imar hareketleri gerçekleşmiştir. Kentte o zamanlar dördü Asi Nehri kıyısında, diğerleri ise kent merkezinde olmak üzere dokuz (Sultan, Yeni, Zerruniye, Mıslah / Sabuniye, Cindi, İbn-I Özeriye, Rekkabiye, Meşeryka ve İbn-I Mualla adlı) su dolabı vardır. Osmanlı gezgini Evliya Çelebi Seyahatnamesinde su dolaplarının şehrin kentsel dokusuna su taşınmasında

kullanıldıkları için şehrin önemli mimari unsurları olduğunu belirtmektedir. Nauralar veya su dolapları, sadece buğday öğütmek için değil, aynı zamanda kişisel kullanım ve banyolara hizmet etmek için kent merkezine su taşımada da kullanılmıştır (Rifaoğlu, 2012: 145) (Şekil 3.18).



Şekil 3.18 Asi Nehri kıyılarında bulunan su dolapları (Demir, 1996: 87) (Rifaoğlu, 2012: 145)

Antakya'yı ziyaret etmiş Fransız seyyah Cuinet, 1891 yılında Antakya'da 1 kışla, 24 cami, 28 mescit, 2 tekke, 42 okul, 3 kilise, 5 hamam, 117 çeşme, 3374 hane, 1451 dükkan, 35 toptancı mağazası, 20 han, 3 otel, 14 kahvehane, 1 eczane, 25 fırın, 5 su dolabı, 9 sabunhane, 13 ipek atölyesi ile kaymakamın resmi ikametgahı olan bir konak bulunduğunu belirtmiştir (Demir, 1996: 95).

Antakya'da Osmanlılar'dan kalan hanların pek çoğu günümüzde sabunhane olarak kullanılmakta olup mimari karakterlerini kaybetmişlerdir. En önemli Osmanlı hanları Uzun Çarşı ile Yemeniciler arasında, depo ve dükkan olarak kullanılan Kurşunlu Han ile Yeni Han ve Hüsnü Sabuncu Kervansarayı'dır. Antakya'daki 15 hanın en eskisi olan Cuma Pazarı'ndaki "Kurşunlu Han", 1660 yıllarına doğru Köprülü Mehmet Paşa tarafından, sürre alayının ağırlanması için inşa ettirilmiştir (Demir,1996:100). Taş kaplı avlu etrafında tonozlu hacimleri olan Kurşunlu Han'ın kuzey ve güneyinde portallı girişler vardır, bütün kapı ve pencereler avluya açılır ve hepsi kemerlidir. 1985 yılında tescillenen Kurşunlu Han'ın üst örtüsü dış etkenlerden korunmak amacıyla kurşun ile kaplı olduğundan bu adla anılmaktadır (URL-8) (Şekil 3.19).



Şekil 3.19 Restorasyon sonrası Kurşunlu Han (URL-2)

1889 yılında Kamus-ül A'lam'da yazdığı üzere geçmiş dönemlerdeki kent yerleşiminin yalnızca bir kısmında kalan 16.818 nüfuslu Antakya'nın 3000 kadarı

Hristiyan ve Yahudiler, geri kalanı Müslümanlardan oluşmaktadır. 1893 kolera salgınında, birçok kişi hayatını kaybetmiş, 4000 Hristiyan kenti terk etmiştir. 1895-1896 tarihli Tarih ve Coğrafya Lugatı'nda Ali Cevad Bey, toplam nüfusu 62 750 nüfuslu 4 nahiye ve 310 köyden oluşan Antakya Kazası'nın 48 000'inin Müslüman olduğunu belirtmiştir. Kaza merkezi olan Antakya'nın 23 550 olan kent nüfusunun 16000'i Müslümanlar (Türkler, Suriyeliler, Araplar, Ensariler) geri kalanı Hristiyan (Rumlar, Ermeniler) ve Yahudiler'dir (Demir,1996:92-93-98). 19. yüzyılda Antakya'da Dörtayak, Dut, Mahsen, Sofular ve Meydan en büyük mahallelerdir (Kara, 2005: 233).

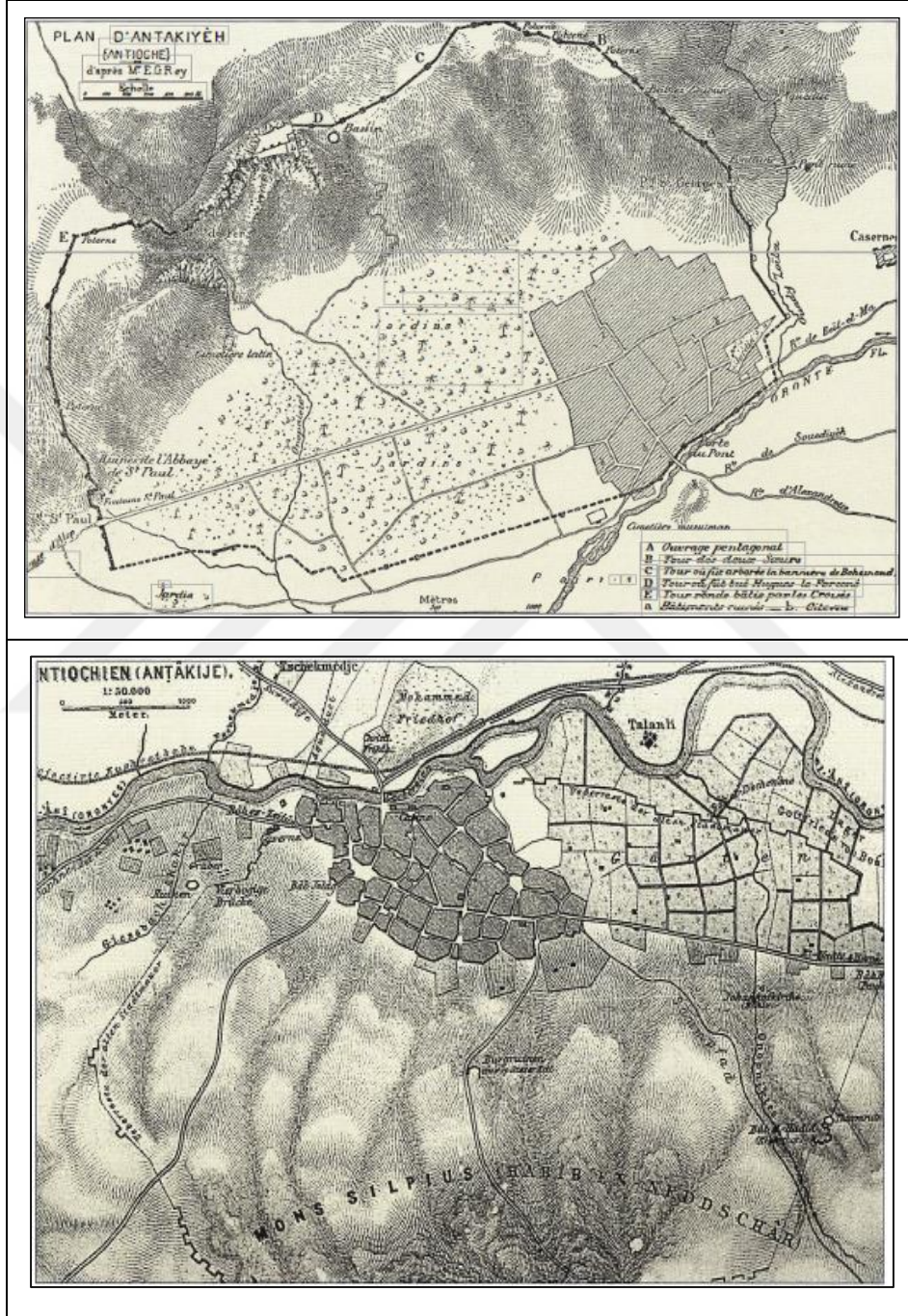
Tanzimat döneminde batı tarzı yaşam modeli Osmanlı toplumunun sosyal yapısında değişimlere neden olmuş, kentin Harbiye tarafında hükümet konağı inşası ve kaza kaymakamlığı teşkilatının kurulmasıyla memur aileleri gelip, Antakya'ya yerleşmeye başlamışlardır (Demir, 1996: 91).

Roma İmparatorluğu döneminden 1832 yılına kadar ise şehir mekânsal açıdan sürekli bir daralma göstermiş, Antakya şehri yaklaşık 7 kat daralmıştır. Roma dönemini takip eden süreçte özellikle 5. ve 6. yüzyıllarda şiddetli depremler, salgın hastalıklar, sel ve yangın gibi doğal afetlerin artması, Arap hâkimiyetinin başladığı 7. Yüzyılda Hristiyanlığın eski önemini kaybetmesi, dört asırlık Osmanlı döneminde sık sık yaşanan savaşlar ve iç karışıklıklar şehrin mekânsal açıdan daralarak büyük oranda surlar içinde sıkışmasında en önemli etmenlerdir (Dinç, 2015: 97).

Başlangıçta İstanbul'un Osmanlı başkentinden Ortadoğu'ya giden ordu güzergâhlarında bulunan önemli bir şehirken, Osmanlı ordusunun Mısır'ı fethinden sonra, şehrin askeri önemi azalmış, yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti'nin önemsiz bir kasabası olarak kendi halinde yaşamışsa da Orta Doğu'da yol alan yolcular ve Şam'dan İstanbul'a ulaşan hac yolunda önemli bir uğrak yeri olmayı sürdürmüştür. Sadrazam Moralı Hasan Paşa 1703-1704 yılında hacılar için Antakya'da bir cami, bir imaret, bir mektep ve bir de hamam vakfetmiştir (Demir, 1996: 85).

Osmanlı döneminde 1615,1822 ve 1872 yılında yaşanan büyük depremlerde şehir ciddi hasarlar almış, surlarının kısmen yıkılmasına, köprünün çatlamasına ve birçok insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. 1872 depreminde 18 m. yüksekliğindeki Demir Kapı (Bab-el Hadid ya da Porte de Fer) ayakta kalırken, St.

Paul Kapısı (Bab-Boulous) tamamen yıkılmış, Harbiye tarafındaki St. Georges Kapısı'nın (Cherubim Kapısı ya da Daphnetica) izleri kalmış, Bahçe Kapısı (Dük Kapısı ya da Babed-Djeneine) meyve bahçeleri altındadır (Demir, 1996: 99) (Şekil 3.20).



Şekil 3.20 Asi Nehrinde biten kenti çevreleyen uzun surlarıyla sınırlanan Antik Çağ Antakya'sının büyük bir bölümü bahçeler altında kalmış, modern yeni kent taralı kısımla gösterilmiştir. (Demir, 1996: 100-101)

19. yüzyıla kadar varlığını koruyan şehir surları Antakya'nın mekânsal gelişimi için doğal bir kısıtlayıcı etken olmuşken, Antakya'da 1876-1877 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında topraklarından atılan Çerkez göçmenler için Asi Nehri'nin batı yakasında Muhacirin Osmaniye (Yeni Mahalle) adlı ızgara yerleşim modelinde yeni bir yerleşme kurularak Antakya şehri ilk defa 19. yüzyılda surlar dışında kuzeye, güneye ve batıya doğru mekânsal yayılış göstermeye başlamıştır (Demir, 1996: 92).

19. yüzyılda Antakya'nın yaklaşık 500m. dışında ve arsa fiyatlarının düşük olması sebebiyle hızla büyüyen Yeni Mahalle daha sonraki süreçlerde Cebail, Akevler ve Cumhuriyet Mahallelerini de bünyesine katarak bugün modern evleriyle Asi Nehri'nin batı yakasında Yeni Antakya olarak bilinen mahallenin çekirdeğini oluşturmuştur.

Antakya'da surlar dışındaki ilk yapılaşma 1832 yılında bugünkü Kışlasaray Mahallesi sınırları içerisinde kalan alanda bir "Askeri Kışla'nın" inşa edilmesidir. Şehir mekânsal açıdan 1832 yılından bugüne kadar sürekli genişlemiştir (Dinç, 2015: 97). Osmanlı ordusunu yenerek Antakya'yı 1833-1839 yılları arasında 6 yıl boyunca denetim altına alan Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa kış şartları dolayısıyla askerleri için Roma, Bizans ve Haçlılar dönemlerinden ayakta kalan yapılar ve sur kalıntılarından sökülen taş malzemelerle iki katlı kışla inşa ettirmiştir. 1832 yılında Asi Nehri yakınında inşa ettirilen Saray ise 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hükümet konağına dönüştürülmüştür (Sarı, 2015: 24) (Şekil 3.21).

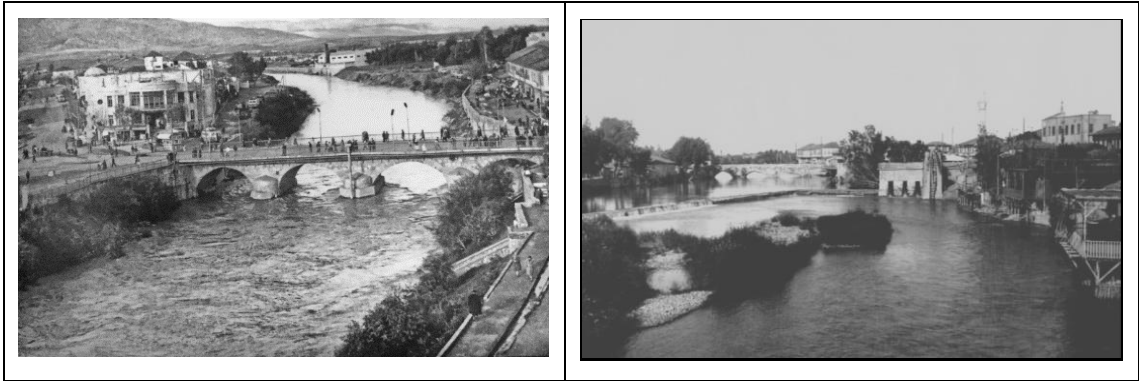


Şekil 3.21 Eski bir kartpostalda Antakya Askeri Kışlası (Demir, 1996: 93)

Sultan Abdülhamit döneminde (1876-1909) onun adına atfen Hamidiye adını alan ve bugün Kışlasaray adıyla bilinen mahalle ile Gül mahallesi Antakya'nın en modern semtleri haline gelmiştir. Asi Nehri'nin batı yakasında sözü geçen mahallelerden Cumhuriyet Mahallesi sınırları içerisinde 1875 yılında Cumhuriyet İlkokulu kurulmuştur (Dinç, 2015: 113).

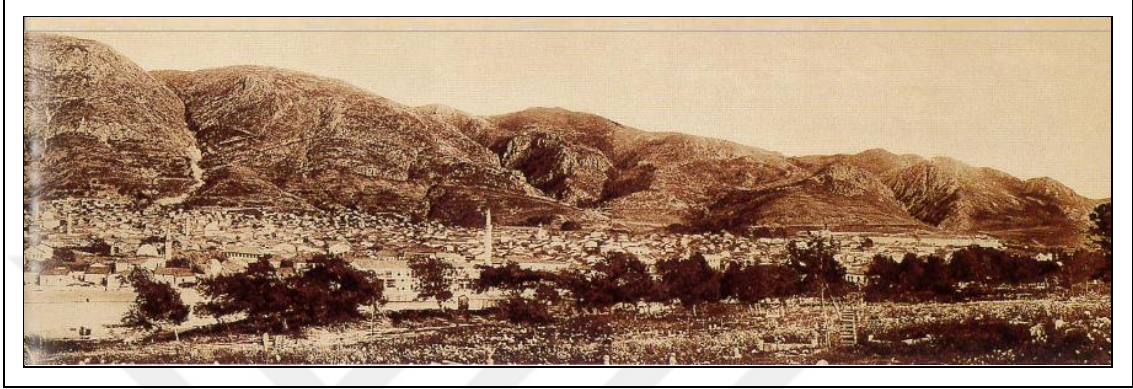
Tanzimat'ın ilan edilmesiyle (1839) birlikte başlayan toplumsal, idari, kültürel ve ekonomik gelişmelerle Batı etkileri kent merkezine yansımış ve köyden kente göçlerle Antakya'da nüfus artmıştır. Bu göçler neticesinde şehrin güneyinde Kışladan Hükümet binasına kadar uzanan yol zaman içinde genişleyerek Saray Caddesi adını almıştır.

Asi Nehri üzerinde Antakya'nın bir zamanlar sembolü olan, 300 yılında İmparator Diocletianus tarafından yaptırılan, iki yüzü kesme taşlı "Roma Köprüsü", Amik Gölünü kurutmak ve nehri genişletip suyun akışını hızlandırmak amacıyla, 1972 yılında devlet tarafından yıktırılarak yerine beton bir köprü yapılmıştır (Salıcı vd. 2015: 713). 1872'de birçok binayı yok eden ve bin kişiyi öldüren şiddetli depremde Roma Köprüsü üzerinde bulunan şehir kapısı zarar görmüştür. Cindi Hamamı'nın yanında bulunan eski bir ahşap Hristiyan okulu ve kilisesi yıkılmış ve iki katlı yüksek taş duvarla yeniden inşa edilerek "Antakya'nın en ünlü anıtı" olmuştur (Rifaoğlu, 2012: 148) (Şekil 3.22).



Şekil 3.22 Antakya Roma Köprüsü, 1930'lar; Asi Nehri kıyısı, su dolabı, restoranlar, yeni Hristiyan Okulu ve Kilisesi ile Ulu Cami Minaresi (Kasım Rifai Kişisel Arşivi). (Rifaoğlu, 2012: 150)

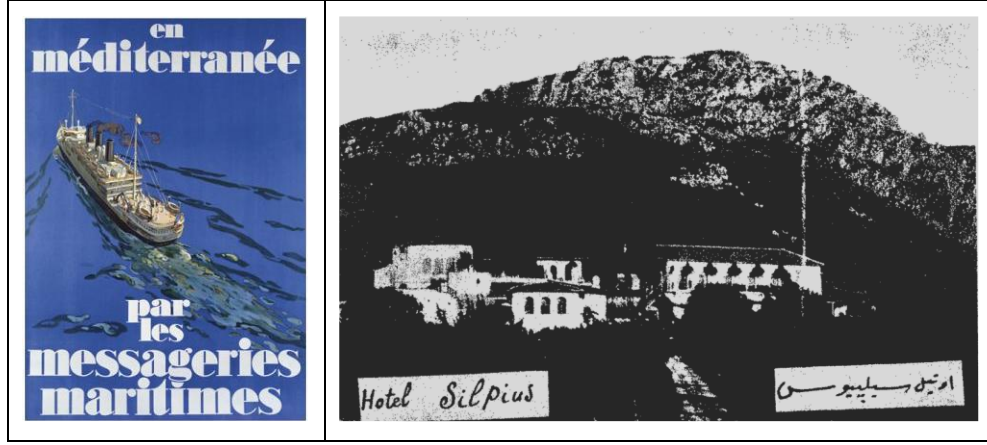
20. yüzyıl başlarında surlarla çevrili eski Antakya, ortasında arık yer alan dar sokakları, kiremit örtülü ve bir kısmında pencereleri dışarıya kapalı evleri, İbrahim Paşa sarayı, kışla (Fransızların hapishane olarak kullandığı, 1985 yılında tescil edilen), Alman Konsolosluk Binası ve Rifat Bereket Ağa'nın evi (Ata Koleji) gibi görülmeye değer yapıları ile mütevazi görünümlü bir kentti (Demir, 1996: 99) (Şekil 3.23).



Şekil 3.23 Antakya panoraması 20. yüzyıl başları (Demir, 1996: 87)

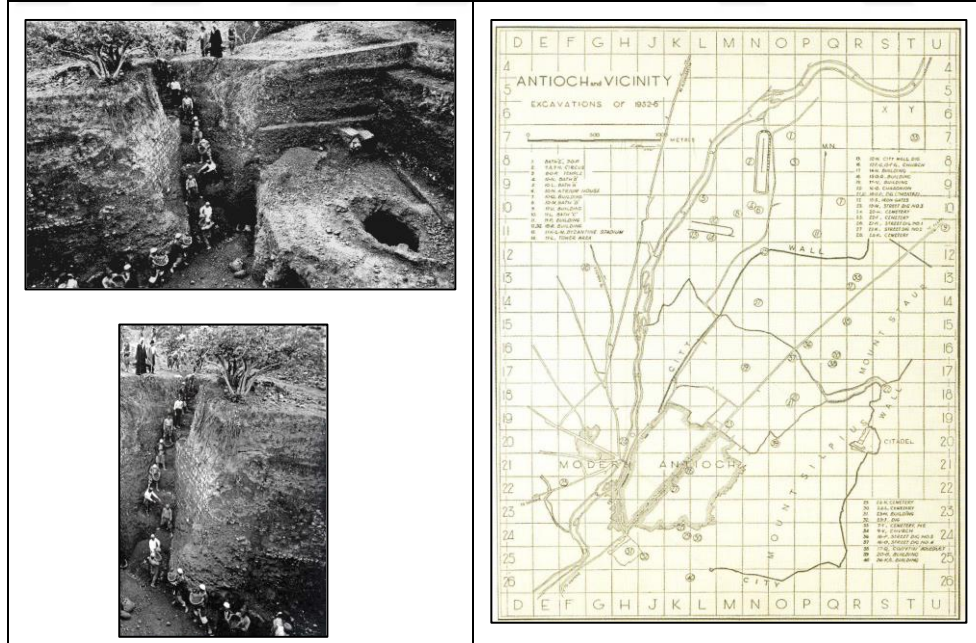
Fransız Mandası döneminde (1918-1938), Roma İmparatorluğu'nun doğu başkenti, Haçlı Krallığı ve Osmanlı kentsel biçimi olarak önemi, Hristiyanlığın en kutsal yerlerinden biri olarak zengin tarihi, arkeolojik ve dini geçmişlerine dayanarak Suriye'de önemli bir merkez olan Antakya ve çevresinin turizm faaliyetlerine öncelik verildiğinden 1930 yılında Antakya Turizm Komitesi kuruldu. Bu amaçla 1931 yılında Paul Jacquot turist rehberi derlemekle görevlendirildi. Kitapta Antakya ve İskenderun'dan Reyhanlı'ya uzanan bölge hakkında geniş bilgiler yer alırken, her kasabanın tarihi, Antakya'daki arkeolojik yapılar ve anıtlar ayrıntılı olarak açıklanmıştır. 1871'de kurulan Fransa'nın en büyük kruvaziyer şirketlerinden biri olan “La Compagnie Des Messageries Maritimes” Malta, İskenderiye, Port Saïd, Beyrut, İskenderun (Alexandretta) ve Suriye'ye turlar düzenlemeye başlamasıyla Antakya, Fransız Mandası sırasında bölgeye giden Fransız turistler için önemli bir yer haline gelmiştir (Rifaoğlu, 2012: 164) (Şekil 3.24).

Doğu Akdeniz ve Doğu kültürünü keşfetmeye başlayan Fransız ziyaretçileri ağırlamak üzere Hotel Silpius ve Hotel du Tourism açıldı. Neo-klasik bir konaktan dönüştürülmüş olan Hotel du Tourisme, Suriye'deki Fransız Mandası'nın sorumlu organı olan “Société des Grands Hotels du Levant” tarafından yönetilmekteydi.



Şekil 3.24 Akdeniz Limanları turları reklam afişi ve Antakya Silpius Hotel'in kartı 1931 (Rifaoğlu, 2012: 164-165)

20 maddelik Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 14. Maddesinin, Fransız Mandası altındaki Suriye ve Lübnan için kazı ve arkeolojik araştırmaların gerekliliğini vurgulayarak, tarihi eser yasası oluşturulması yükümlülüğünü üzerine Suriye ve Antakya'da Fransız Şam Enstitüsü işbirliği ile çeşitli kazılar yürüten Eski Eserler Hizmetleri kurulmuştur. Bu kapsamda Antakya ve çevresinde Princeton Üniversitesi, Louvre Müzesi ve Chicago Doğu Enstitüsü tarafından çeşitli arkeolojik araştırmalar ve kazılar yapılmıştır (Şekil 3.25).



Şekil 3.25 1932-39 Yılları arasında Princeton Üniversitesi tarafından Antakya'da yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları sondaj noktaları (Rifaoğlu, 2012: 168-169)

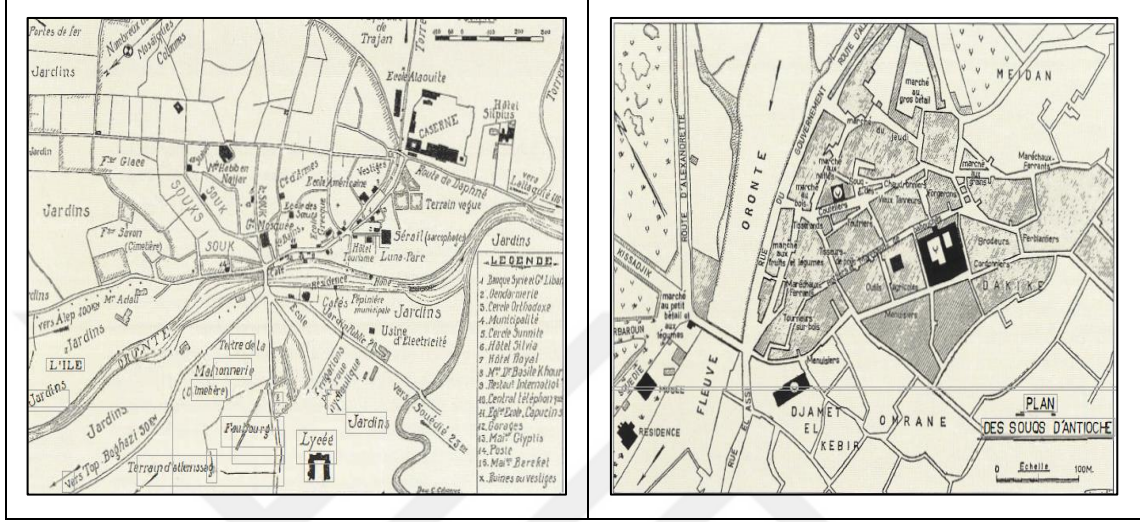
Antakya'da yapılan arkeolojik kazılarda tespit edilen buluntular, Roma ve Hellenistik Dönem eserleri açısından Antakya'yı en önemli şehir haline getirmiştir. Fransız Mandası, Antakya'nın tarihsel önemini yeniden tanımlamak amacıyla kazılara ve bulgularına büyük önem vermiş, 1932-1936 döneminde Antakya'da 40 kazı yapılmıştır (Rifaoğlu, 2012: 168).

Karl Baedeker'in 1906 tarihli Seyahat Rehberi ve Meyers'in 1913 tarihli Seyahat Rehberi'nde kaza merkezi olan Antakya'da 4000 Hristiyan ve birkaç Yahudi ile 28.000 kişinin yaşadığı ve resmi dilin Türkçe olduğu belirtilmektedir. 1931 yılında 31000 Müslüman ve 4000 Hristiyan'ın yaşadığı 35000 nüfuslu Antakya'da, 42 cami, 1 sinagog, 4 kilise, 6 doktor, 4 eczacı, 6 dişçi, 6 otel, Cuma Pazarı'nda 170 dükkan, 1 lise, 7 ilkokul, 4 dernek, 1 kitaplık, PTT, biri özel olmak üzere 2 müze, 1 banka, ikisi özel olmak üzere 3 hastanenin olduğu tespit edilmiştir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde Antakya'nın nüfusu, Yahudiler, Hristiyanlar, Ermeniler, Aleviler ve Sünni Müslümanlardan oluşuyordu ve bölgelerinde kurdukları dini binaların etrafına yerleşmişlerdi. 1907 yılında Orhanlı Camii ve Affan Camii gibi Alevi ilçelerinde çok sayıda cami ve mescit inşa edilmiştir (Rifaoğlu, 2012, 154-172).

1932 yılı nüfus sayımına göre 24 000 Müslüman, 5 500 Hristiyan ve 270 Yahudi yaşamaktadır. 1935 yılında Weulersse'in yaptığı incelemede 30 000 olan Antakya nüfusunun 18.000'ini oluşturan Sünni Müslümanların (Türklerin) 45 mahalleden oluşan kentin 27 mahallesinde, kentin merkezinde (ticaret bölgesinde ve Habib Neccar Dağı'nda), Hristiyan topluluğunun Saray Caddesi etrafında, düşük gelir grubunda oldukları ve emek yoğun çalıştıkları için Alevilerin ise kentsel çekirdeğin saçaklarında oturduğu ifade edilmektedir (Demir, 1996: 99-100).

Birinci Dünya Savaşının ardından 1938 yılına kadar Fransız işgal ve mandası altında bulunan Antakya'da hem mimari hem de kentsel ölçeklerde önemli değişiklikler olmuştur. Geleneksel Antakya mimarisi yerine, Avrupa'nın tarihi üsluplarının tekrarlandığı neoklasik üslubun, bölgesel mimari ve bezeme öğeleriyle birarada kullanıldığı eklektik üslup kullanılmıştır. (Hatay Valiliği, 2011: 47) 1926-1929 yılları arasında Antakya'nın 1/500, 1/1000 ölçekli kadastral haritaları ve şehir planları hazırlanmış, tapu senetleri güncellenmiştir (Rifaoğlu, 2012: 155).

Asi Nehri'nin batı yakasında Fransız mandası ve Batı şehircilik ilkelerine uygun olarak Cumhuriyet, Cebrail ve Akevler mahallelerinin hızla gelişmesiyle 1930'lu yılların Belediye Başkanı Süreyya Bey zamanında bugünkü Cumhuriyet meydanından Samandağ, İskenderun yollarına, şehrin kuzeybatısına ve güneybatısına doğru ışınsal bir yayılım göstermiştir (Temiz, 2002: 65) (Şekil 3.26).



Şekil 3.26 Antakya'daki belli başlı yapıları gösteren 1931 tarihli plan; kentin çarşılar bölümünde esnafın dağılımını gösteren 1936 tarihli plan. (Demir, 1996: 102)

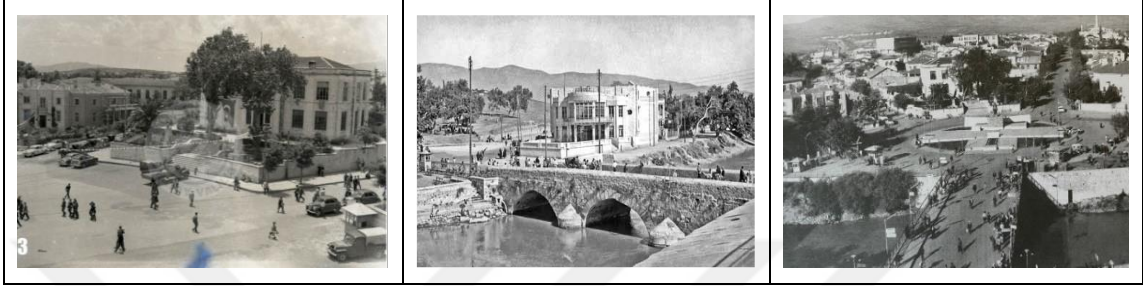
Altyapı iyileştirmeleri olarak 1927 yılında kamulaştırma ve yıkımlarla başlayan Roma Kolonadlı Cadde'nin (bugünün Kurtuluş Caddesi, Fransız Manda döneminin Rue Jadid'i) genişletilmesi ve yeniden düzenlenmesi çalışmaları sonucu 1935 yılında araç ve yaya trafiğine açılmıştır. İki tarafındaki bina cephelerine yeni Avrupa mimari tarzı yansıtılan cadde, Antakya'nın bürokratik elit ve zengin ailelerinin tercihi haline gelmiştir (Tekin, 1993: 48).

Asi Nehri üzerindeki Roma Köprüsüne doğrudan bağlanan İskenderun (Alexandretta) ve Samandağ (Seleusia Priera) yollarının kesiştiği yerde bir kamu meydanı (Cumhuriyet Meydanı) tasarlanmıştır. Meydanda, Arkeoloji Müzesi bugünkü Etnografya Müzesi (1939), Ziraat Bankası (1942), Belediye (1923), Gündüz Sineması (1936) ve Postane (1935) yer almaktadır (Rifaoğlu, 2012: 156).

Antakya'da ilk hizmete giren banka olan "Ziraat Bankası", birinci katı Banka hizmetleri, ikinci katı ise lojman olarak, zeminden bir metre yükseklikte, kare planlı

düzenlenmiştir. Meydana bakan yüzü tamamen beyaz kesme taşlardan yapılarak çevreyle uyumlu hale getirilmiş yapı 1985 yılında tescillenmiştir (Sarı, 2015: 27).

Antakya Belediyesi'nin 63 yıl hizmet verdiği iki katlı, kare planlı yapı, Cumhuriyet alanından 5 metre yükseklikte bir podyum üzerine yapılmıştır. 1938 yılında Hatay devleti kurulduğunda devlet birimlerine de ev sahipliği yapan Belediye Binası 1985 yılında tescillenmiştir (Şekil 3.27).

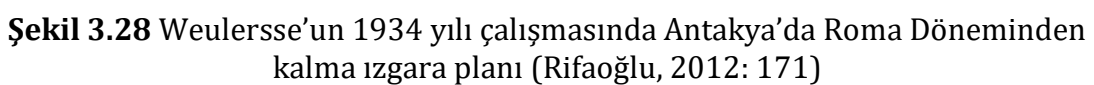


Şekil 3.27 Ziraat Bankası ve Belediye Binası, Gündüz Sineması, meydan. (Rifaoğlu, 2012: 159)

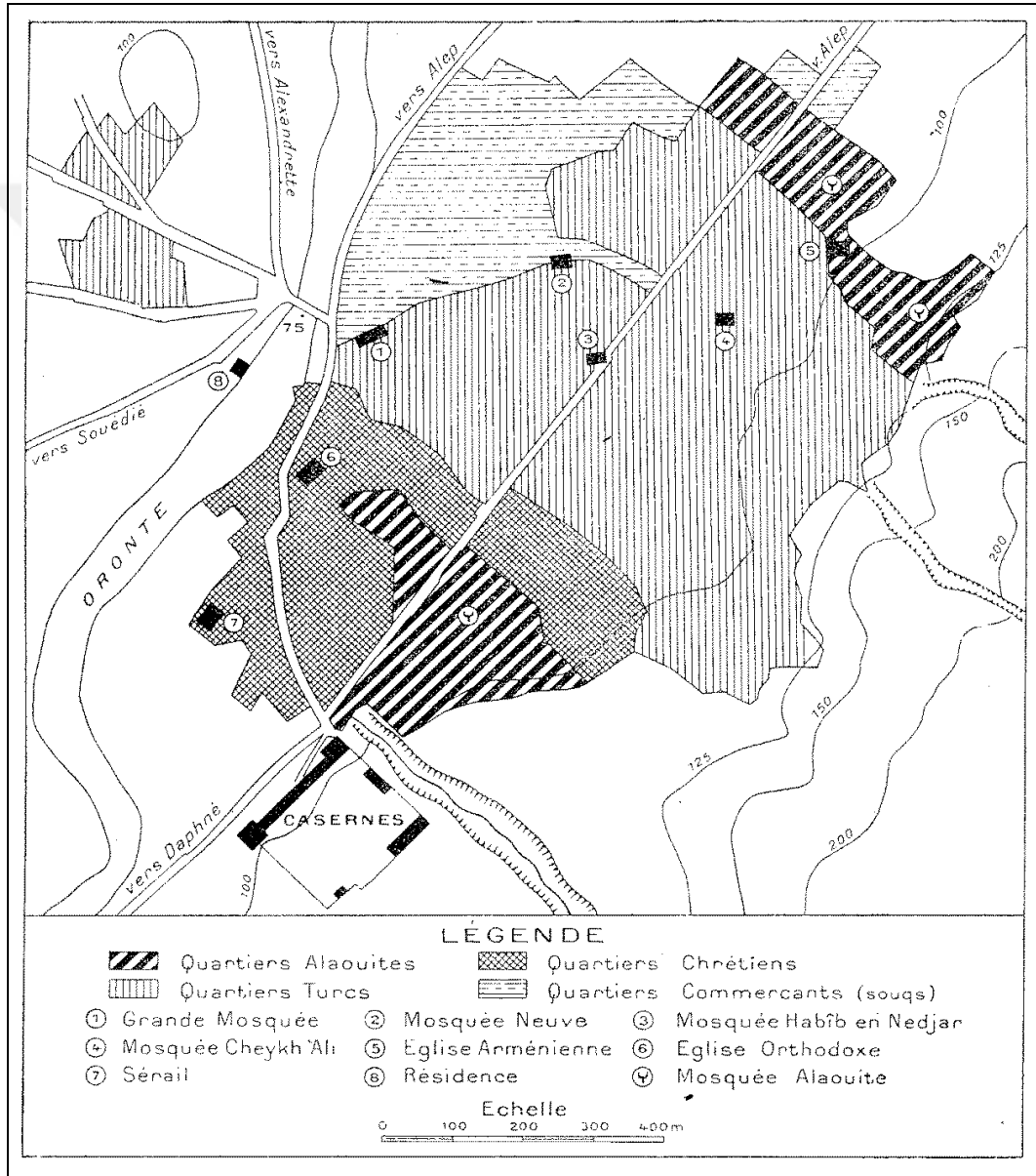
Fransız Mandası döneminde arkeolojik bulguların korunması ve sergilenmesine önem verilmiştir. Arkeolojik bulgular başlangıçta Meydanı'nın köşesinde bugünkü müzenin yerinde bulunan Sultani Mektebinde sergilenmiş, ancak çok sayıda arkeolojik buluntular nedeniyle mektep yıkılarak Eski Eserler Servisi tarafından mimar Michel Ecochard müze tasarlamak üzere görevlendirilmiştir. Müzenin 1934 yılında tamamlanmasına rağmen Hatay davası nedeniyle eserlerin salonlara yerleştirilerek açılması 9 yıl sürmüştür (Sarı, 2015: 30). Antakya "arkeoloji müzesi" dünyanın ikinci mozaik müzesidir. Zaman içinde yeterli gelmeyen müze Reyhanlı yolu üzerinde yapılan yeni yerine 2014 yılında nakledilmiştir. Bugün bu yapı Etnografya Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Asi nehrinin batı yakasında Cumhuriyet Meydanı'nda 1936 yılında Empire sinema salonu olarak hizmete açılan ve Fransızların 1936-1939 yılları arasında balolar düzenlediği mekan, 1939 yılı sonrasında General Asım Gündüz'e atfen "Gündüz sineması" olarak adlandırılmıştır. Bir dönem meclis binası olarak kullanılmış ve Hatay Devleti'nin kuruluşu bu binada gerçekleşmiştir (Temiz, 2002: 78-79). Silahlı Kuvvetler Caddesi üzerinde bulunan Matador Fırınının yerinde faaliyet gösteren Royal Sineması 1927 yılında, Roxi ve Paris sinemaları da 1930'lu yıllarda faaliyete geçmiştir.

Fransız Mandası döneminde Şehir Planlama Servisi, Doğu şehir formunun mevcut kentsel formlarını ve yönlerini araştırmak için çeşitli anketler gerçekleştirmiştir. Kent coğrafyacı Jacques Weulersse, 1934'te Antakya'nın Oryantal karakterini tanımlamak üzere yaptığı ankette, etnik yapı ile ilçeler arasındaki ilişkilerin morfolojik bir analizini; dini anıtlar ve çevreleri ve ticaret bölgesinin oluşumunu ve kentsel yapıları ele almıştır. Roma Antakya'sı izgara planının kentsel unsurlarına referans vererek Roma Antakya'sı ile İslami kentsel form arasındaki farkları vurgulamıştır. Weulersse'e göre Antakya, fiziksel kentsel doku üzerinde Osmanlı döneminin arazi mülkiyet hakları ve İslami kuralların etkili olduğu, bir şehrin Roma formundan İslami kentsel forma dönüşümüne önemli bir örnektir. Weulersse kentsel formun ticaret bölgesini ve pazarları, hanları ve sabun fabrikalarını analizi sonucunda, Antakya ticaret bölgesinin doğrudan İslami kentsel form normlarından etkilendiğini ve dini anıtlar ve ticaret binalarından buna göre oluştuğunu ifade etmiştir (Rifaoğlu, 2012: 171) (Şekil 3.28).



Türklerin oturdukları mahalleler için İslam, Rumların mahalleleri için Hristiyan, Alevilerin mahalleleri için Arap mahallesi tabiri kullanan Weulersse'nin analizi, kentsel formda ayrı bölgeleri ve zonları simgeleyen etnik, dini ve ekonomik hatlar boyunca keskin ayrılıklar olduğunu da göstermiştir (Arıman, 2002: 13). Bu ayrılıkların Doğu şehirlerine özgü olduğunu belirterek, onları kapalı kentsel birimler olarak tanımlamıştır (Şekil 3.29).



Şekil 3.29 Weulersse'un 1934 yılındaki çalışmasında Antakya'nın etnik ve dini bölgeleri (Rifaoğlu, 2012: 173)

Fransız Manda Dönemi'nin ardından Antakya, sadece bir yıl süren bağımsız Hatay Devleti dönemine (1938–1939) girmiş ve böylece şehir önemli bir fiziksel gelişme gösterememiş, sadece siyasi değişim görmüştür. İskenderun Demir-Çelik Fabrikası 1975 yılında hizmete girmiştir. Sanayileşmenin hızla arttığı bu yıllarda il düzeyinde nüfus hızla artmıştır.

1955-1990 yılları arasında diğer ilçelerden (özellikle Yayladağı, Altınözü, Samandağı), köy ve beldelerden Antakya'ya göçle gelen nüfus kentin mekânsal gelişimde etkili olmuştur. Özellikle Asi Nehrinin batı yakası ile kentin kuzey ve güney istikametlerindeki kırsal alanlar kentsel gelişme alanları olarak hızla şehirleşmiştir. Bu yıllar arasında kurulan küçük sanayi sitesi, İskenderun yolu üzerinde konuşlanan fabrikalar kentin gelişiminin karayolu üzerinde olmasına neden olmuştur.

1990 yıllarından itibaren kentin batı yönünde site özellikli konut alanlarında hızlı gelişmeler olmuştur. Yine bu yıllarda çevre yolu diye tanımlanan Honda Kavşağı ile Samandağı kavşağı arasındaki aks üzerinde büyük kamu yapıları, otogar, hizmet sektörüne yönelik mekanlar, AVM ve konut siteleri gelişmiştir. 2014 yılında Büyükşehir statüsüne girmesiyle Hatay'daki birçok belde ve köy, mahalle statüsü kazanmış bu durum kentin mekânsal gelişmesinde etkili olmuştur. Antakya Samandağı, Defne, Serinyol, Reyhanlı ilçeleri istikametinde ve İskenderun Arsuz, Belen, Denizciler istikametlerinde hızlı gelişme göstermiştir.

2000'li yıllardan itibaren Antakya'da hizmetler sektörü, sağlık, eğitim ve idari yapılanmasındaki yeni yatırımlar, havaalanının faaliyete girmesi ve uluslararası ticari faaliyetlerinde görülen gelişmeler beraberinde yeni mekânsal gelişmeleri gündeme getirmiştir. 2011 yılında Suriye'de çıkan iç savaş sonrasında kente büyük çapta mülteci ve sığınmacı ağırlıklı göç başlamıştır. Son dönemlerde yaklaşık 450000 kişiye ulaşan Suriyeli nüfusu Hatay ili bütünündeki mekânsal yapılaşmada hızlı değişimlere neden olmuştur. Bu dönemde mevcut mahallelerin sosyal yapıları, ticari aktivitelerdeki Suriyeli sahiplilik oranları farklılaşmış, yeni konut alanları hızla gelişme göstermiştir. Bu durum kentin ulaşım, kentleşme, açık alan kullanımı ve kentsel donatı alanlarının yeterliliklerinde olumsuzluklara neden olmuştur.

3.2 Kent Dokusu ve Konut Mimarisi

Antakya kent dokusu ızgara sisteminde planlanmış zaman içinde organik sokak geçkileri ile bütünleşerek özgün yapıya kavuşmuştur.

Kentsel doku irdelendiğinde, Kurtuluş Caddesi, Saray Caddesi üzerinde bitişik düzende mimari yapıların olduğu yine bu caddeler üzerinde anıtsal nitelikli yapıların münferit olarak dağıldığı görülebilir.

Kuzeydoğu-Güneybatı istikametinden geçen Kurtuluş Caddesi ve bu yolu dik kesen Güneydoğu-Kuzeybatı yönündeki diğer yollar kentin ulaşım sistemini ve ızgara planının oluşumundaki önemli yönlendiricilerdir.

Kurtuluş Caddesinin Güneybatı ve Kuzeydoğu istikametinde yer alan mahallelerdeki yerleşim dokusu, ağırlıklı olarak ızgara sistemi ile bütünleşen çıkmaz sokaklardan, bitişik düzende kargir ve ahşap yapım sisteminde inşa edilen iki katlı yapılardan ve yola bakan cephede ağırlıklı olarak yüksek duvarlara sahip olan içe dönük avlulu yapılardan oluşmuştur.

Antakya avlulu konutlarında dar sokakların, 'zokmak' adı verilen çıkmazların mekansal biçimlenmesine de etkili olan yüksek penceresiz duvarlar, yapı ile sokak arasında mahremiyet sağlar. Doğal yapı ve iklimsel faktörlerin etkisiyle planlanan, biçimlenen ve ağırlıklı olarak 2-4 metre arası genişliğe sahip olan zaman zaman 80 cm genişliğine kadar daralan sokaklar Güneybatı yönünden esen hakim rüzgarın kentin bütününe yayılmasını sağlayan önemli bir tasarım ve planlama aracı olarak değerlendirilebilir.

Arnavut kaldırımı şeklinde düzenlenen bu sokaklarda 10-15 cm derinliğinde 50-120 cm genişliğinde “arık” diye ifade edilen kenarları kesme taşlarla belirlenmiş su kanalları bulunmaktadır.

Kırma ve/veya kesme taşlarla kaplı sokaklar kentin mimari estetiğine de değer katmıştır. 1970’li yıllarda beton dökülen bu sokaklarda bugün itibariyle sokak sağlıklılaştırma çalışmaları kapsamında özgün malzemelerle restorasyon yapılmaktadır (Şekil 3.30).

	
Özgün Antakya Sokak Dokusu (Kesme Taş Döşeme Sokaklar) 1987'ye Kadar	1987'de Beton Dökülmüş Antakya Sokakları 1987-....
	
Beton Dökülen Sokaklarda Temizlenerek Yapılan Restorasyon Çalışmaları 2018-....	

Şekil 3.30 Eski dokuda Antakya evlerinin sokak dokusu

Antakya'nın kentsel mekan örüntüsünü oluşturan öğelerden yol sistemi ve kentsel mekansal kurgusu "kentin mekansal gelişimi ve değişimler" başlığı altında açıklanmıştır. Antakya Konut Mimarisi, Farklı tipolojik özelliklere sahip olan sivil mimarlık yapılarından olan ve kentin mimari biçimlenişine yön veren "Geleneksel Antakya Avlulu Evleri" seçilmiş üç örnekle mimari elemanlar bazında irdelenmiştir.

Geleneksel Antakya konut yapıları ağırlıklı olarak Asi Nehri ile Habibi Neccar Dağı arasındaki sit alanında yer almakta olup bu evlerle geçmişe ait birçok anısı olan eski kuşak ve orta kuşak Antakyalıların kent belleğinde özel bir yere sahiptir. Dar sokaklardan kimi zaman tek, çoğunlukla iki kapıdan girilen Antakya Konutları, avlusu (Antakya değişiyile "Havuş") olan ve avlu etrafında konuşlanmış bir tarafta yaşama mekanları diğer tarafta ise ağırlıklı olarak tuvalet, mutfak (matbah) ve kilerin bulunduğu mimari biçimdedir.

İçe dönük yapılanmada yaşam ağırlıklı olarak avlularda süregelir. Ağırlıklı olarak iklim şartlarının yönlendirdiği avlulu ev sistemi tipik Akdeniz ve Ortadoğu coğrafyasının mimari biçimlenişinin yansımasıdır. İspanya'nın Endülüs bölgesinde de benzer yapılar ve yerleşim dokusunun bulunması bu özelliğin önemli göstergelerindendir.

Antakya Avlulu Evlerinde ağırlıklı olarak yaşam odaları avluya bakan alt katlardadır. Avlulu evlerde, avlunun komşu parselindeki duvara yaslanmış yaklaşık 50 cm yüksekliğinde açık seki, diğer komşu duvarına yaslanmış üst kata çıkmak için merdiven bulunur. Avlunun bir köşesinde ve genellikle yerden 50 cm yükseklikte bulunan "Sekiler" ailelerin ve komşuların bir arada sohbet ettikleri, zaman zaman yemek yedikleri soluklanma yeridir. Ayrıca hemen hemen her avlulu evde yarıçapı 50 cm ile 100 cm arasında değişen 1 adet süs havuzu, turunc, limon, nar ağaçları, yer yer asmalar, yer yer kış hurması ağacı, bu ağaçların altında küçük 1 m2 civarında yeşil alanlar ve 1 adet kuyu, 1 adet çeşme bulunur (Şekil 3.31).

Bazı evlerde yola bakan taraftaki odalar çevre ile ilişkilerini zenginleştirmek için çıkmalar bulunur (Gökdemir, 2011: 7). Avlunun kuzey kenarında yeralan odaların yönleri güneye -batıya bakarken, tüm odaların pencereleri (Antakya deyişiyile 'taka') avluya bakar ve kemerlidir.



Şekil 3.31 Seki, süs havuzu, meyve ağaçları, kuyu ile Antakya evleri avlıları

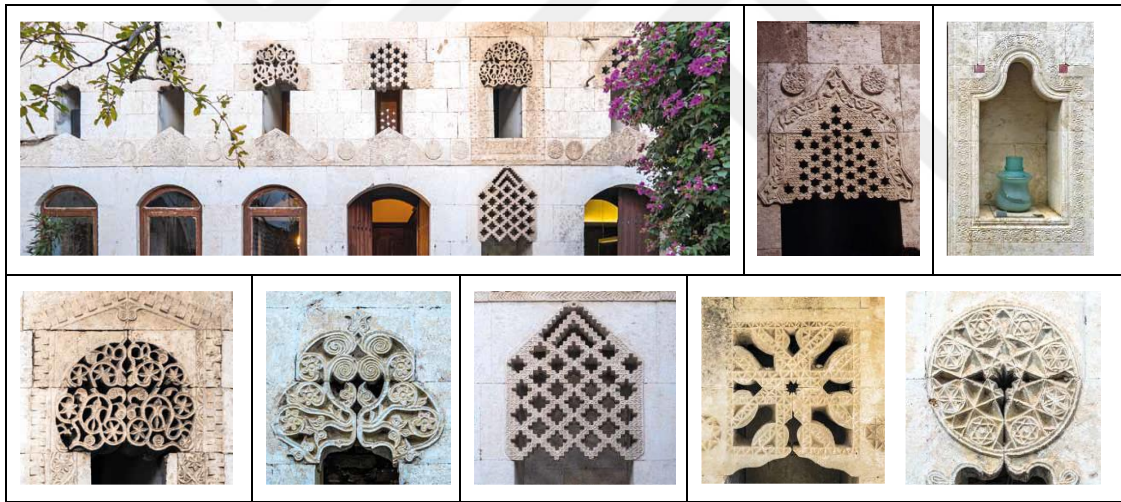
Üst katlardan sokağa bakan pencereler mahremiyet duygusu ile panjurlar, ahşap kapaklar ve kafeslerle kapatılmıştır. Üstleri basık kemerlerle geçilen pencerelerde, oda tarafında, iki kanatla açılan tahta kapaklar bulunur (Şekil 3.32).

Geleneksel Antakya evlerinin kendine özgü karakteristik cephe elemanları taş oyma sanatıyla evlerin mimari düzeyini de artırmaktadır. (Büyükmihç,2001:76) Pencerelerin arasındaki duvar boşluklarında içine fanus, lamba, mum, fener vb. konan, 'fanis takası' denilen taş oyuklar yer almaktadır. Tepe pencereleri arasında duvarda daire veya kare biçimli, farklı motifler taşıyan rozet şeklinde çeşitli süslemeler yer almaktadır. Bazı oda pencerelerinin üzerinde motiflerle süslü 'kuş takası' denilen ikinci bir pencere boşluğu daha bulunur (ANMOGEP 2017: 80; Kara, 2005: 36).



Şekil 3.32 Sokağa bakan ahşap kapaklı pencereler ve üzerleri motiflerle süslü fanus takaları ve kuş takaları (Demir, 1996: 238)

Antakya evlerinin dış cephelerinde görülen kuş takalarında sıklıkla kıvrımlı dallar arasında beş yapraklı çiçek motifleri, sarmallar ve yaprak motifleri yer almaktadır. Bitkisel bezemeler İslam sanatında dünyevi hayatı sembolize etmektedir. Hristiyanlıkta ise bitkiler dinsel hayatın sembolleridir. Kullanılan diğer bir motif de sonsuz bir döngünün sembolü olan sarmallar yine çiçek motifleriyle birlikte kullanılmıştır. Hristiyan sanatında İsa'nın doğumunu sembolize eden nativity çiçeği olarak bilinmekte, İslam sanatında ise penç olarak geçmektedir. Baklava dilimi şeklindeki dörtgen formlardan oluşan bir diğer motifteki yıldız şekli yıldızlı gökyüzünü, baklava motifi ise yeryüzünü simgeler. Merkezde sekiz köşeli bir yıldız ve onların kollarından gelişen çok sayıda altı köşeli yıldız formunun işlendiği motif ise yerle gök arasındaki bağlantının geçiş evresini de simgelemektedir. İslam Dünyası'nda 8, cenneti anlatan sembol olarak ilke, sabır, şükür, sadakat, merhamet, doğruluk, sır tutmak, acizliğini bilmek ve cömertlik anlamındadır. Hristiyanlıkta da Saint John'un Haçı'nı temsil etmektedir (ANMOGEP, 2017: 80-91-93) (Şekil 3.33).



Şekil 3.33 Kurtuluş Caddesinde fanus takaları (üstte) ve kuş takaları (altta)
(ANMOGEP, 2017: 79-85-91-93)

Geleneksel Antakya evleri, taş ve kerpiçten yapılmıştır. Zemin kattaki kalın beden duvarları genelde ince yonu taş kaplı, üst katlarda çoğunlukla daha hafif bir yapı tipi olan bağdadi teknikle yapılmıştır. Bazen de tamamıyla taş malzemeyle yığma tekniğinde yapılır (Büyükmihçi, 2001: 76).

Kent çok yağış aldığından evlerin çatıları dik, iki meyilli kırma şeklinde ahşap malzemeden oluşur ve üzeri alaturka kiremitle kaplıdır. Duvarları yağıştan koruyan

ve sokağa gölge sağlamakta olan uzun saçak altları kalem işi bezemelerle kaplanır ya da doğal şeklinde bırakılır (Büyükmihçı, 2001: 77). Antakya evlerindeki kiremitli yapı tarzı depreme karşı binayı hafifletmektedir. Yağmur olukları bulunmaması nedeniyle, çatı suları çoğu kez saçak uçlarından doğrudan doğruya avluya veya sokağa akar (Kara, 2005: 37).

Geleneksel Antakya evlerinin dışarıdan bakıldığındaki sadeliğinin aksine, iç mekanlarda yöreye özgü yoğun taş işçiliği, vitray, ahşap işçiliği, yağlı boya nakışçılığı, demir işçiliği gibi süsleme teknikleriyle bezenmiştir.

Keldağ taş ocaklarından elde edilen taşlar konut mimarisinde, taşıyıcı sistemde ve bezemelerde sıkça kullanılmıştır. Avluya bakan cephelerinde, kesme taştan yapılmış duvarların yüzleri, yer döşemeleri, kemerli boşluk teşkilleri, özellikle kapı, pencere üzerlerine rastlayan kısımlar, ince yonu kesme taştan yapılır ve örgüsü düzgündür. Tali duvarlarda moloz taş tekniği kullanılmıştır (Büyükmihçı, 2001: 76).

Bina süslemelerinde taş oyma işçiliğinin özgün örneklerine rastlanır. Kullanılan lotus çiçeği motifi ruhun saflığını ve mükemmelliğini sembolize etmektedir. Kutsal kabul edilen lotus çiçekleri bereketi, yaşamı ve cenneti de simgeler. Zeytin dalı barışı, birlikte yaşamı ve nesiller boyu bereketi simgelemektedir. Motifteki üzüm dalları ise bereketi gösterirken, üzüm salkımından çıkan dallar da yaşamın devamlılığını sembolize etmektedir (ANMOGEP, 2017: 67) (Şekil 3.34).



Şekil 3.34 Altınöz, Sarılar Mahallesi, Ortodoks Kilisesi ve Kurtuluş Caddesindeki bina süslemeleri (ANMOGEP, 2017: 67)

Ortada bir vazodan çıkan kıvrımlı dallar ve çiçekler bulunan süsleme motifinde, ilkbaharı ve hayatın yeniden canlanmasını sembolize eden akantüs yaprakları, kıvrımlı dallar üzerinde lotus çiçeği bulunmaktadır. Hristiyanlıkta baba-oğul ve kutsal ruhu temsil eden Kutsal Üçleme Sembolü motifi kutsal ruhu simgeleyen güç anlamındadır. Üçlemenin ortasındaki istiridye kabuğu motifi yeniden doğuşu, ikinci hayatı simgelerken, etrafındaki akantüs yaprakları yaşamın yeniden canlanmasını sembolize etmektedir (ANMOGEP, 2017: 80-89) (Şekil 3.35).



Şekil 3.35 Kurtuluş Caddesinde bina süslemeleri (ANMOGEP, 2017: 80-89)

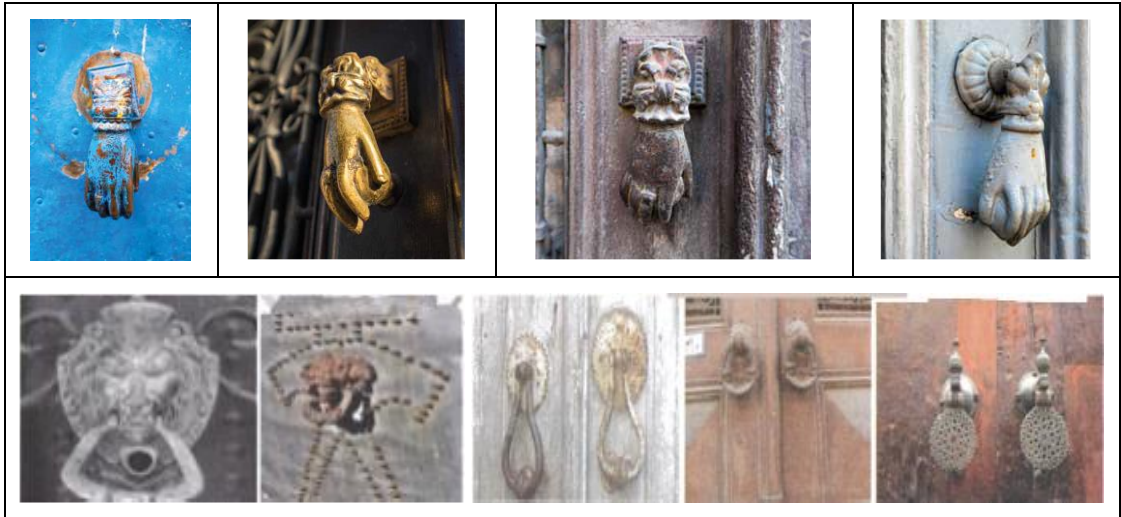
Vakıflı köyü Surp Asdvadzadzin Kilisesi'nin cephesinde de yer alan motif, haçın hayat ağacı olarak betimlenmesine bir örnektir. Baba-oğul ve kutsal ruh üçlemesine vurgu yapan üçlü motifin bir parçası olan bu motifte en altta sonsuzluğu gösteren bir çarkifelek motifi, üzerinde köşe kıvrımlarında meyvelerin yer aldığı haç, yani hayat ağacı ve onun altında yeralan bu ağaçtan çıkmış dallar ve meyveleri de yaşamın devamlılığının sembolüdür (ANMOGEP, 2017: 89) (Şekil 3.36).

Geleneksel avlulu Antakya evlerinin dışarı ile tek teması, kesme taşların kullanıldığı kemerli dış kapıdır. Genellikle alçak tutulan dış kapı, içteki kapıya nazaran daha kalın, bazen iri başlı çivilerle takviye edilmiş madeni levhalarla kaplı olup üzerindeki kapı tokmakları ailenin sosyal ve kültürel kimliğini belirler. “Kapı şakşağı” denilen dökme demirden yapılmış içinde bir küre tutan el şeklindeki kapı tokmakları yanında “kapı bastırağı” denilen kapı sürgüleri ve iri anahtarlı kilitler de bulunur (ANMOGEP,2017:86). Tokmakların üzerlerinde işlenen diğer motifler ise kuvvet ve kudreti sembolize eden kartal ve aslan figürleri bunun yanında yılan, ejderha, insan figürleridir (Sarı, 2015: 16).



Şekil 3.36 Vakıflı köyü Ermeni Kilisesi bina süslemeleri (ANMOGEP, 2017: 89)

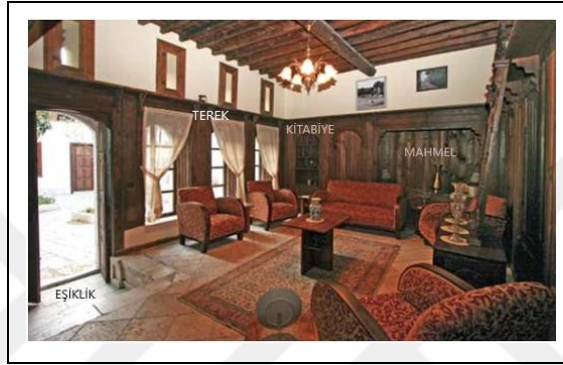
Evde bulunan hanımların kendilerine çeki düzen verebilmelerini sağlayan kapı tokmakları kapıyı çalanı da tanıtılmaktadır. Kapı ardındaki kişi erkekse tokmak hızlı hızlı çalınır, tok ses çıkarır, gelen kadın veya çocuk ise tokmak daha yavaş çalınır. Bazı evlerin kapısında bayanlar ve erkeklerin çalması için çift tokmak bulunur (Şekil 3.37).



Şekil 3.37 Kurtuluş Caddesi civarındaki evlerde bulunan el kapı tokmakları örnekleri (ANMOGEP, 2017 :86; Sarı, 2015: 16)

Geleneksel Antakya Evlerinde İç Mekanlar

Dış mekâna olduğu kadar iç mekâna da önem verilen Antakya evlerinde odalar, sabit ve hareketli donatılarla oturma, yatma, yeme içme eylemleri gibi her türlü eylemi barındırabilecek nitelikte düzenlenmiştir. Donatıların birden çok işlevi olması veya taşınabilir niteliği, mekânın çok amaçlı kullanılabilmesine olanak sağlamaktadır. Ahşap ve taş oymanın uyumlu kullanıldığı evlerdeki bu donatılar, mimari unsurlar ince bir işçilikle bezenmiştir. Bezeme açısından bakıldığında Antakya evleri bölgedeki kültürün merkezinde yer almaktadır (ANMOGEP, 2017: 49) (Şekil 3.38).



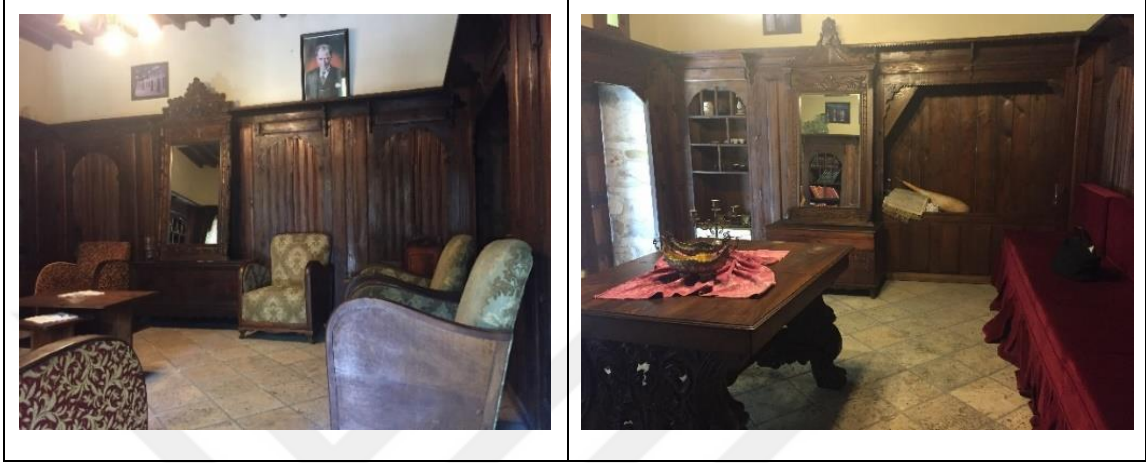
Şekil 3.38 Antakya evlerinde iç mekanlar (ANMOGEP, 2017: 49)

Eşiklik : Antakya evlerinde avludan birinci katta bulunan odalara iki kanatlı kapıdan girilir. Kapıdan girişte halk arasında “Eşiklik” tabir edilen avludan 10-15 cm yukarıda olan kısa bir kapı aralığı vardır, eşikliğin önünde “atabe” denilen bir taş, eşikten 35-40 cm yükseklikte ise oda bulunmaktadır. Yerlerin genellikle karo mozaik ile kaplandığı eşiklikte, ayakkabılar çıkarılır. Eşiklik kısmı ev halkının banyo ihtiyacını da karşılar. Odanın döşemesi, desenli olarak işlenmiş muhtelif renkte mermer veya mozaik kaplı olup halı ve kilimler serilidir. (Sarı, 2015: 14) (Şekil 3.39)



Şekil 3.39 Eşiklik

Mahmel : Antakya evlerinin odalarında bütün duvarları kaplayacak şekilde devam eden, ahşap kapaklar ya da bir örtü ile kapatılmış, niş içerisinde yatak, yastık ve yorganların saklandığı, gömme dolap olarak kullanılan alanlardır. Mahmeller çıplak ağaçtan ince işlemeli, oymalı ya da üzeri renklendirilmiş, bitki motifleri içeren nakışlı süslemelerle bezenmiştir (Demir, 1996: 245) (Şekil 3.40).



Şekil 3.40 Mahmeller

Kitabiye ve Terek : Eşikliğin yan tarafında, avluya çıkılırken ihtiyaç duyulan ufak şeylerin veya kitapların konduğu, duvar içine gömülü, ahşap oymalarla süslü değişik boyutlarda gözleri olan kapaksız raflı ünitelerdir. (Emir, 2006: 30) Pencerelerin üst hizasını takip eden sabit raflara "terek" denilmektedir (Şekil 3.41).

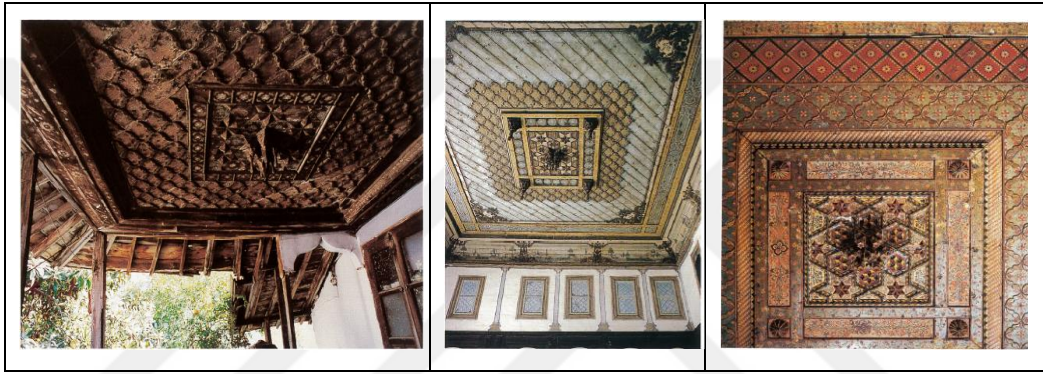


Şekil 3.41 Kitabiye ve Terek

Mabeyn : “Mabeyn”, bitişik iki oda arasında ahşap dolap kapakları arkasına gizlenmiş, dar bir merdiven ile üst kata çıkışı sağlayan aralıktır (Büyükmihçı, 2001: 74).

Taht : Halk arasında evin üst katı “taht” olarak adlandırılmaktadır.

Tavan Özellikleri :Tavanlar yapım sistemleri ve bezemeleri iç mekanlarda etkileyici yüzeylerdir. Odaların tavanları çıtalı çıplak “ahşap tavan”, döşeme kirişlerinin oymalar ve nakışlarla süslendiği “kirişli tavan”, farklı seviyede ve farklı eğrilikteki yüzeylerin oluşturduğu daire veya elips biçiminde, ortasında ahşap oyma göbek bulunan, bordürlerle çevrelenmiş sıva üzerine badanalı “tekne tavandır. Tavanlarda yer alan nakışlı ve stelaktit göbeklerde ince çubuklarla bölünmüş, yöreye özgü motifler canlı renklerle işlenmiştir (Emir, 2006: 28) (Şekil 3.42).



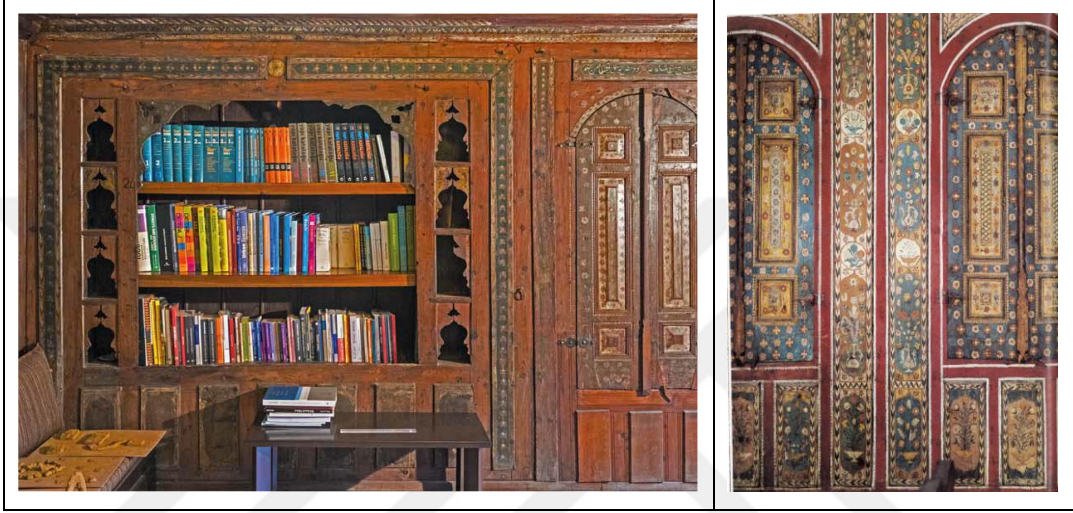
Şekil 3.42 Zeki Efendi köşkü (1987), Kuseyri ailesi evleri nakışlı tavanı (1973) ve tavan süslemeleri (1987). (Demir, 1996: 245-247-248)

Vitray : Osmanlılar’da renkli camlarla yapılan pencerelere “revzen” denilir. Vitray camlardan süzülen ışık, günün saatine, mevsimlere ve hava durumuna göre değişen tonda renkler alırdı (Şekil 3.43).



Şekil 3.43 Renkli vitray camlı pencere

Ahşap İşçiliği :Evlerin kuş pencerelerinin yüzeyleri, pencere, kapı kenarları, gömme dolaplar, mahmeller, vitrinler, saçak kornişleri, tavan gibi kısımları oyma, kabartma ya da kakma biçimlerinde çeşitli şekiller verilerek süslenmektedir. Ahşap, konutlarda tavan kirişi ve lento gibi taşıyıcı elemanlar olarak da kullanılmaktadır. İki katlı olan evlerin mekan açıklıkları, 40-50cm ara ile döşenen ahşap kirişlerle geçilmiş, işlenmiş ahşap tavanlarla gizlenmiştir (Büyükmihçı, 2001: 77, Arıman, 2002: 80) (Şekil 3.44).



Şekil 3.44 Antakya Mimarlar Odasında oda içi ahşap süsleme ve dolap kapakları (ANMOGEP, 2017: 77); Kuseyri Ailesi Evinden odaları çevreleyen nakışlı dolap örnekleri (Demir, 1996: 243)

Yağlı boya nakışçılığı : Konut mimarisinde süsleme olarak sıklıkla karşılaşılan fırça ile renkli desenlerle tezhibi andıran teknikle, genellikle ahşabın kullanıldığı yerlerde kullanılır (Arıman, 2002: 82). Tavan kaplamaları, kirişler, ahşap kaplı duvar kaplamaları, dolap kapıları, pencere gibi ahşap kaplama kısımlarının üzerlerinde Türk nakış sanatının bütün inceliklerini taşıyan yağlı boya nakışçılığı ile süslenmektedir (Emir, 2006: 30). Cephelerdeki taş işçiliği süslemelerindeki gibi bitki, natürel veya stilize motifler ile geometrik şekiller kullanılmaktadır.

Şekil 3.44'te görülen kök boyalarla süslü ahşap dolapların en üst kısmında sonsuzluğun sembolü olan “devam eden zincir” motifi, alt kısımda yaşamın sembolü çiçekler, raf önlerinde ise bu coğrafyaya özgü endemik bir bitki olan ters laleler bulunmaktadır. Müslümanlar tarafından hüznün sembolü olarak kabul edilen ters lale, mitolojide Güneş ve Bitki Tanrısı olan Adonis'in can verdiği sırada akan

kanlarıyla sulanan toprakta yeşeren bir bitkidir. Hristiyan inancına göre, Hz. İsa çarmıha gerildiği zaman Meryem Ana'nın gözyaşlarından akan damlalarla buluşan toprağın duyduğu üzüntünün eseri olarak laleler boynunu bük müştür. Aynı zamanda bu motifin Hz. Hasan ve Hüseyin'in Kerbela'da şehit edil işine tutulan yasın simgesi olduğu da düşünölmektedir (ANMOGEP, 2017: 77).

Demir İşçiliğı : Giriş kapı süslemelerinde kapı ve tokmaklarda, avluda bulunan merdiven korkuluklarında, zemin kat pencerelerinde yöreye özgü demir işçiliğı örneklerine rastlanır. Antakya evlerinin sokağı bakan pencerelerinde genellikle ahşap kepenkler yer alırken, zaman zaman pencerelerde kullanılan ferforje demir işlemleri iç avluda üst kata çıkan merdiven korkulukları ile benzerlik gösterir (Arıman, 2002: 85) (Şekil 3.45).



Şekil 3.45 Avluda bulunan merdiven korkulukları örnekleri (Kavinn Butik Otel)

Antakya'nın geleneksel konut mimarisi Restorasyonları tamamlanmış 3 örnek ile incelenmiş ve çıkarımlar yapılmıştır.

3.2.1 Serveli Evi (EXPO Evi) (466 Parsel) Analizi

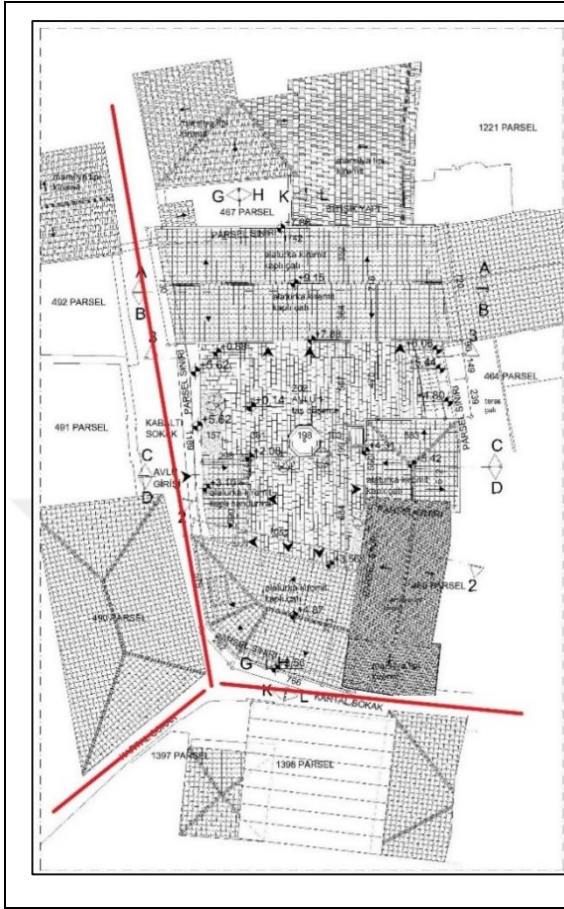
Antakya ilçesi sınırları içinde, kentsel ve 3.derece arkeolojik sit alanında yer alan, mülkiyeti Serveli Camii Vakfı'na ait, 3.mıntıka, 466 parselde kayıtlı tescilli taşınmaz kültür varlığı yapı Antakya Geleneksel Konut Plan Tipolojisi ve Mekânsal Özelliklerine örnek olarak verilebilir (Şekil 4.18). Kentin Osmanlı Dönemi'ndeki kimliğini vurgulayan Habib-i Neccar Cami (13. Yüzyıl), Ulu Cami ve Ortodoks Kilisesi'nin oluşturduğu bir üçgenin içinde yer almaktadır. 07.07.1936 tarihli tapu kaydı "Serveli Cami Vakfı"na aittir. Antakya İlçesi 3. Mıntıka 466 parseldeki geleneksel Antakya avlulu evi, Adana Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından tescillenmiş ve kurulunun 28/03/2018 tarih ve 9325 sayılı kararıyla "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı" na ait rölöve onaylanmıştır.

Erünsal Mimarlık Y. Mimar Özlem Durmaz tarafından hazırlanan rölöve ve restorasyon projeleri sonrasında restorasyon uygulaması gerçekleştirilmiştir. Konut zaman içinde geçirdiği onarım ve dönem ekleri ile değişimlere uğrasa da tipik bir Eski Antakya evi planına ve geleneksel unsurlara sahiptir. Yapının avluyla birlikte kapladığı toplam alan 360 m² dir. Girişin kuzeyindeki bölüm çift katlı, güney bölümü ise tek katlı ve "L" planlıdır. Avluda seki ve havuz mevcuttur. Konut; özgün haliyle tek bağımsız ev şeklinde planlanmış, restorasyon öncesinde birden fazla ailenin yaşamını sürdürebilmesi amacıyla avluda örülen duvarlarla üç bölüme ayrılmıştır (Şekil 3.46).



Şekil 3.46 Antakya sit alanı içinde yer alan 466 Parselin konumu

3.Mıntıka 466 Parseldeki Geleneksel Antakya Avlulu Evinin de yol geçkilerinde organik dokuya göre yönelimi ve sokak ile ilişkisi farklılık göstermektedir (Şekil 3.47).



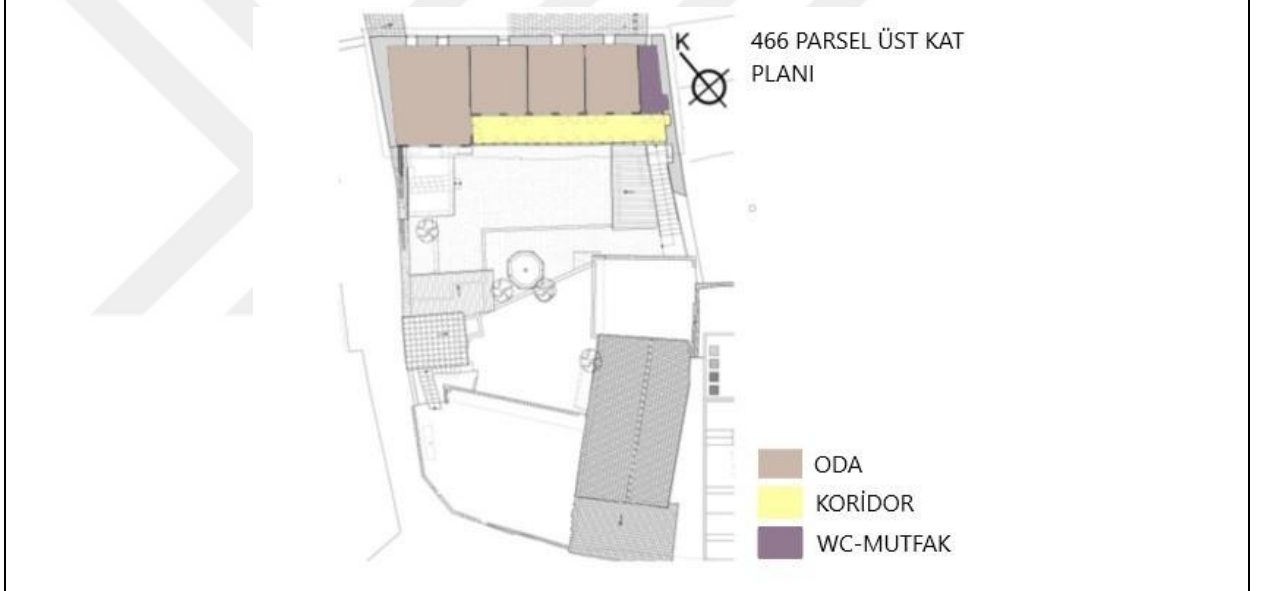
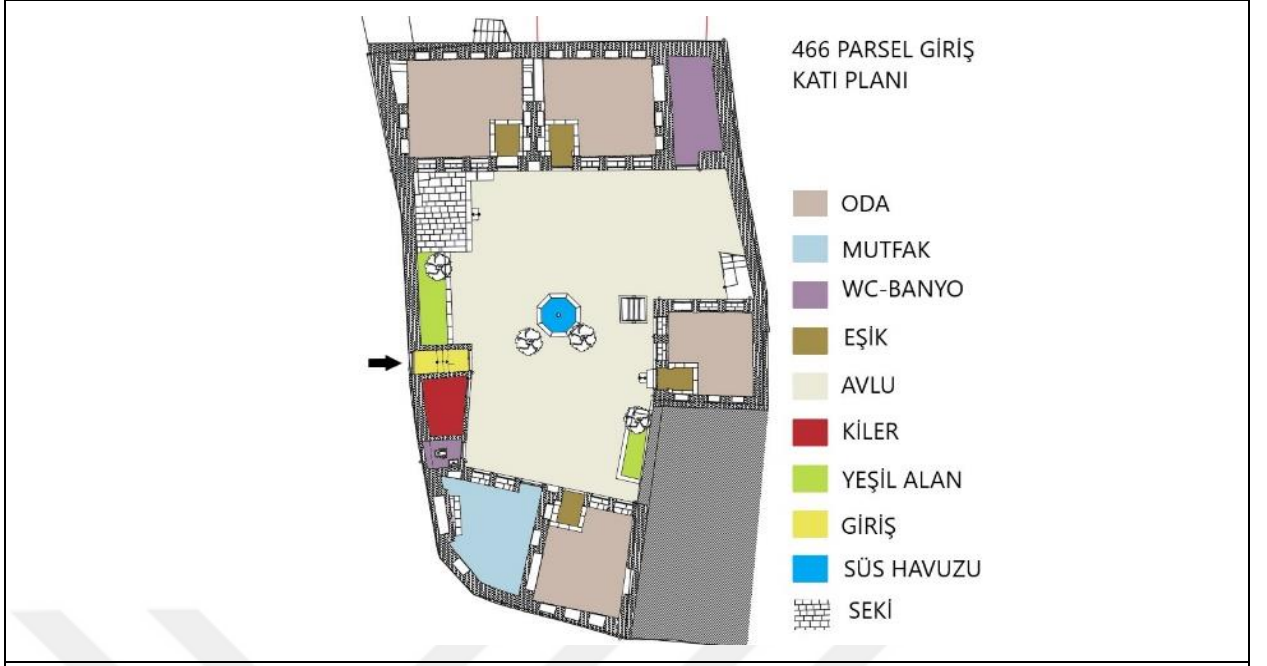
Geleneksel Antakya Avlulu Evleri, içe dönük yapıdadır. Sokak ile avlu arasında mahremiyeti sağlayan duvar vardır, yaklaşık 1 metreye düşen sokak geçkisinde avlulu eve sağır duvardan cephe alan ve art arda sıralanan iki kapıdan girilir. Sokak geçkisini oluşturan diğer yapıların plan tipleri benzerlik gösterir. Kurulduğu dönemlerde ızgara sisteminin hakim olduğu Antakya eski kent dokusunda zamanla yol geçkilerinde kısmi değişimler olmuş ve ızgara sistemine entegre olmuş organik yol geçkisi gelişmiştir. Zaman zaman yol geçkilerinde organik dokuyu zenginleştiren yönelim farklılıkları ortaya çıkmıştır.

Şekil 3.47 Geleneksel Antakya avlulu evi sokak ile ilişkisi, 466 Parsel

466 Parselde de görülebileceği gibi avlular taş malzeme ile kaplıdır. Avlularda yer alan ağaçların sayısı azdır. Bu ağaçlar mekana doğallık katmaktadır (Şekil 3.48).



Şekil 3.48 466 Parsel kuzey cephesi (HBB KUDEP)



Geleneksel Antakya evlerine arası 1 m² olan 2 kapıdan girilir. Bu plan tipine yakın evlerin girişi avluya (havuşa) açılır. Genellikle giriş kattaki avlulun bir tarafında yaşama mekanları diğer tarafta mutfak, wc-banyo, kiler bulunur. Bu örnekte avlunun iki tarafında da yaşama mekanları (odalar) bulunmaktadır. Avluda odalara yakın kısımda 40-50 cm yüksekliğinde seki yer alır. Komşu parsel bitişik merdiven yaklaşık 80 cm genişliğindedir ve üst kata çıkmak için kullanılır. Odaların girişinde yaklaşık 40-50 cm yüksekliğinde eşik bulunur. Çoğu zaman eşik içinden odalara çıkmak için 20-25 cm yüksekliğinde “atabe” diye tanımlanan basamak yer alır. Avluda 1 adet yaklaşık 80-100 çapında süs havuzu, 1 adet kuyu ve ağaç altı yeşil alanlar vardır. Antakya evlerinin üst katlarında yaşam odaları mutfak-wc yer alır (Şekil 3.49 - 3.50).

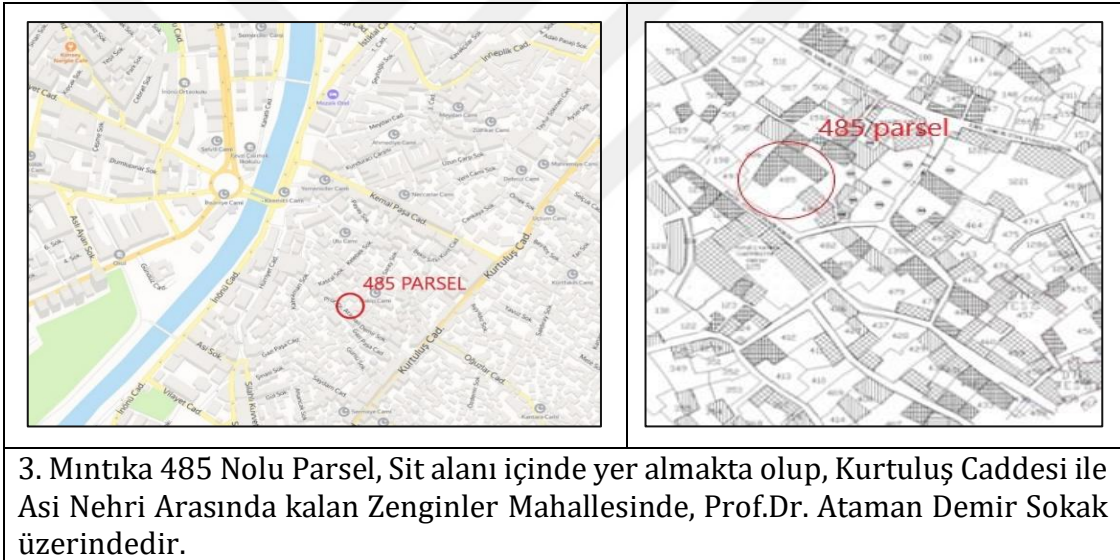
Şekil 3.49 Geleneksel Avlulu Ev (466 Parsel) mimari özellikleri (HBB KUDEP)

	
Üst Kat	Kabaltı Sokak
	
Merdiven	Kuş Takası
	
Mutfak-Wc ve Oda	Süs Havuzu

Şekil 3.50 Geleneksel Avlulu Ev (466 Parsel) mimari özellikleri (HBB KUDEP)

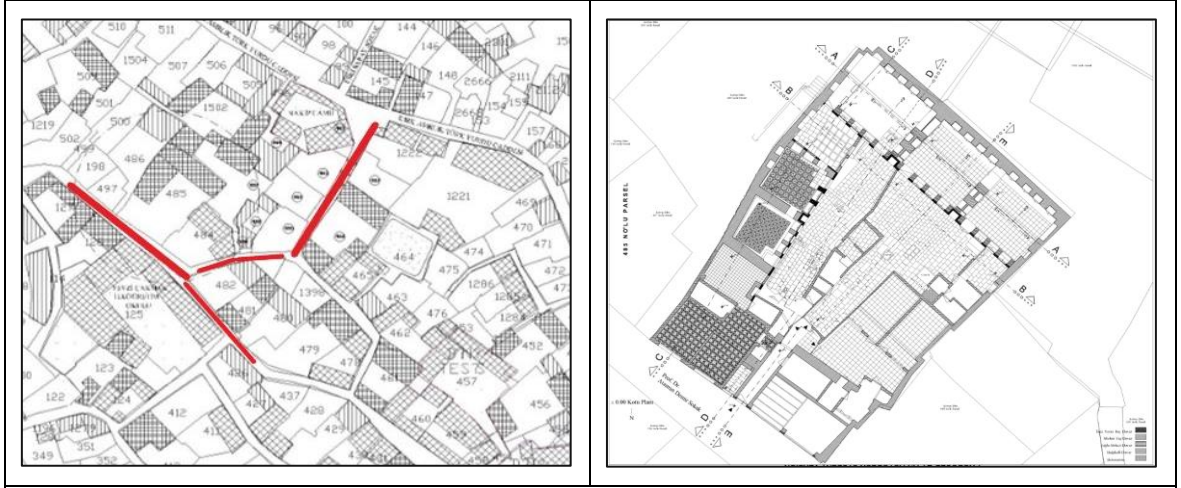
3.2.2 Aslanlı Konak (Gastronomi Evi) (485 Parsel) Analizi

Hatay ili, Antakya ilçesi, kentsel ve 3. derece arkeolojik sit alanı içinde yer alan, mülkiyeti Hatay Büyükşehir Belediyesine ait, 3.mıntıka, 485 parselde kayıtlı tescilli taşınmaz kültür varlığı yapı Antakya Geleneksel Konut Plan Tipolojisi ve Mekânsal Özelliklerine verilebilecek bir diğer örnektir. Konut zaman içinde geçirdiği onarım ve dönem ekleri ile değişimlere uğrasa da tipik bir Eski Antakya evi planına ve geleneksel unsurlara sahiptir. Yapının avluyla birlikte kapladığı toplam alan yaklaşık 500 m² dir. Girişin kuzeydoğu bölümü ile girişi batısı çift katlı, doğusu ile kuzeybatı bölümü ise tek katlı dikdörtgen planlıdır. Avluda 2 adet seki ve kuyu mevcuttur. Konut; özgün haliyle tek bağımsız ev şeklinde planlanmış olsa da restorasyon öncesinde birden fazla ailenin yaşamını sürdürebilmesi amacıyla avluda örülen duvarlarla iki bölüme ayrılmıştır (Şekil 3.51).



Şekil 3.51 Antakya Sit Alanı içinde yer alan 485 Parselin konumu

Antakya İlçesi 3. Mıntıka 485 parseldeki Aslanlı Konak olarak bilinen geleneksel Antakya avlulu evi, Adana Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu'nun 24/08/2016 tarih ve 6702 sayılı kararıyla 2.grup "Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı" olarak tescillenmiştir. Atölye-DE Y.Mimar Özgür Deniz Emir tarafından hazırlanan rölöve ve restorasyon projeleri sonrasında Hatay Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyon uygulama ihalesi yapılmış, 2017 yılında başlayan restorasyon 2019'da tamamlanarak UNESCO Gastronomi Evi olarak hizmete açılmıştır (Şekil 3.52 - 3.53 - 3.54).



466 Parselde olduğu gibi 485 nolu parselde yer alan yapı, Geleneksel Antakya Avlulu Evleri tipolojik planı örneğindedir. Bu parselde de sokak ile avlu arasında mahremiyeti sağlayan duvar vardır, parselin önündeki sokak ana sokaklardan biri olup diğer Antakya sokaklarına nazaran daha geniştir. Aslanlı bina diye bilinen yapı zaman içinde avlusuna yapılan eklentilerle 2 farklı yapı şeklinde kullanılmıştır. Geleneksel Antakya evlerinde olduğu gibi bu yapıya da 2 kapıdan girilmektedir. Genel olarak sokak geçkisini oluşturan diğer yapıların plan tipleri benzerlik gösterir. Güneybatı-kuzeydoğu istikametine yönelen bu sokak Antakya'nın Kurulduğu dönemlerdeki ızgara sisteminin yansıması olarak değerlendirilebilir.

Şekil 3.52 Geleneksel Antakya avlulu evi sokak ile ilişkisi, 485 Parsel



Şekil 3.53 Avlu ve yaşama mekanları 485 Parsel (HBB KUDEP)



Şekil 3.54 Geleneksel avlulu ev (485 Parsel) mimari özellikleri



Geleneksel Avlulu Ev (485 Parsel) Avlu

Geleneksel Antakya evi olarak tanımlanabilen 485 parseldeki yapıya 36 m² büyüklüğündeki giriş holüne sahip 2 kapıdan girilir. Giriş diğer Antakya evlerinden biraz farklılık gösterir. Girişte yaklaşık 3 m² büyüklüğünde tuvalet ile yapının güneybatısında yer alan 2 odalı üst kata çıkan merdiven bulunur. Muhtemelen bu odalar ile girişte yer alan wc-banyo hizmetçi için veya misafir için ayrılmıştır. 466 parselde olduğu gibi bu parselde de evin girişi avluya (havuşa) açılır. Giriş katındaki avlulun bir tarafında 3 adet yaşama mekanları (odalar) diğer tarafta mutfak, wc-banyo ve 1 adet oda bulunur. Avluda odalara yakın kısımda 40 50 cm yüksekliğinde 1 adet “seki” ve 1 adet üstü kemerli “eyvan” yer almaktadır.

Komşu parsele bitişik merdiven yaklaşık 80 cm genişliğindedir ve üst kata çıkmak için kullanılır. Odaların girişinde yaklaşık 40-50 cm yüksekliğinde eşik bulunur. Çoğu zaman eşik içinden odalara çıkmak için 20-25 cm yüksekliğinde “atabe” diye tanımlanan basamak yer alır. Avluda süs havuzu olmamasına rağmen restorasyon sonrası 1 adet yaklaşık 80-100 çapında süs havuzu konulmuştur. Ayrıca avluda 1 adet kuyu ve 2 ağaç altı yeşil alanlar vardır. Bu yapının kuzey doğu istikametine bakan üst katında alt kattaki 3 oda büyüklüğünde tek bir oda, güneybatı istikametindeki girişin üstünde ise 2 adet oda bulunur.

Özgün yapının mevcut durumunda; her iki katında taşıyıcı moloz, dış cepheye bakan kısımlarda ise ince yontu taş ve kesme taş, duvarlarda da benzer dönem yapılarda olduğu gibi Halep taşı kullanılmıştır. Bağımsız, yan yana dizilmiş üç adet odadan ibaret olan yapının oda içlerinde yüklük ve nişler, tavan kirişleri ve kaplamalar mevcuttur. Binadaki tüm mekanların zeminleri karo mozaik ile kaplanmıştır (Şekil 3.55-3.56-3.57).

Şekil 3.55 Geleneksel avlulu ev (485 Parsel) mimari özellikleri (HBB KUDEP)

	
Avlu ve Yaşama Mekanları	Sokak (Cümle) Kapısı
	
Üst Kat	Avluda Bulunan "Eyvan"
	
Giriş Katı Mutfak	Giriş Katı Odaları
	
Giriş Katı Odaları	Giriş Katı Odaları

Şekil 3.56 Geleneksel ev (485 Parsel) restorasyon öncesi (HBB KUDEP)

		
Giriş Kat	Avlu	Merdiven
		
Avlu	Avlu	Avlu
		
Odalar	Odalar	Odalar
		
Üst Kat Oda	Oda	Oda

Şekil 3.57 Geleneksel avlulu ev (485 Parsel) restorasyon sonrası (HBB KUDEP)

3.2.3 HBB KUDEP Binası (1339 Parsel) Analizi

Yapı, Hatay ili, Antakya İlçesi 5. Mıntıka, Habibi Neccar Mahallesi, Çankaya Sokak (Uzunçarşı Bölgesi) 1339 parselde kayıtlı olup, mülkiyeti 2009 yılında Antakya Belediyesi'ne aittir.

Eski Antakya olarak bilinen, Asi Nehrine göre kentin doğu yakasında konumlanmış Tarihi Kent dokusunun batısında, Antakya'nın kuruluşundan günümüze kadar ticaret merkezi olan Uzunçarşı bölgesinde bulunan yapı; Çankaya Sokak üzerinden girişi sağlanan kareye yakın dikdörtgen bir parsel üzerinde konumlanmıştır.

Kare bir form üzerinde merkezinde avlu ve etrafında L plan oluşturulacak şekilde avlunun batı (2 kat) ve kuzey (tek kat) yönlerinde konumlanan değişik mekânların çevrelediği bir kütle olarak inşa edilmiştir. Bununla birlikte avlunun güney yönünde matbah(mutfak) ve hela gibi diğer plan elemanları yer alır (Şekil 3.58).

Binanın yapım tarihi ve yapan kimseye yönelik kesin bir bilgi ya da belge olmamakla birlikte, Geleneksel Antakya Evlerinin plan, yapım tekniği, malzeme ve süsleme özelliklerini bünyesinde bulundurmasından dolayı XIX. Yüzyıl Osmanlı eseri olduğu ifade edilebilir (Maden, 2012, s :9).

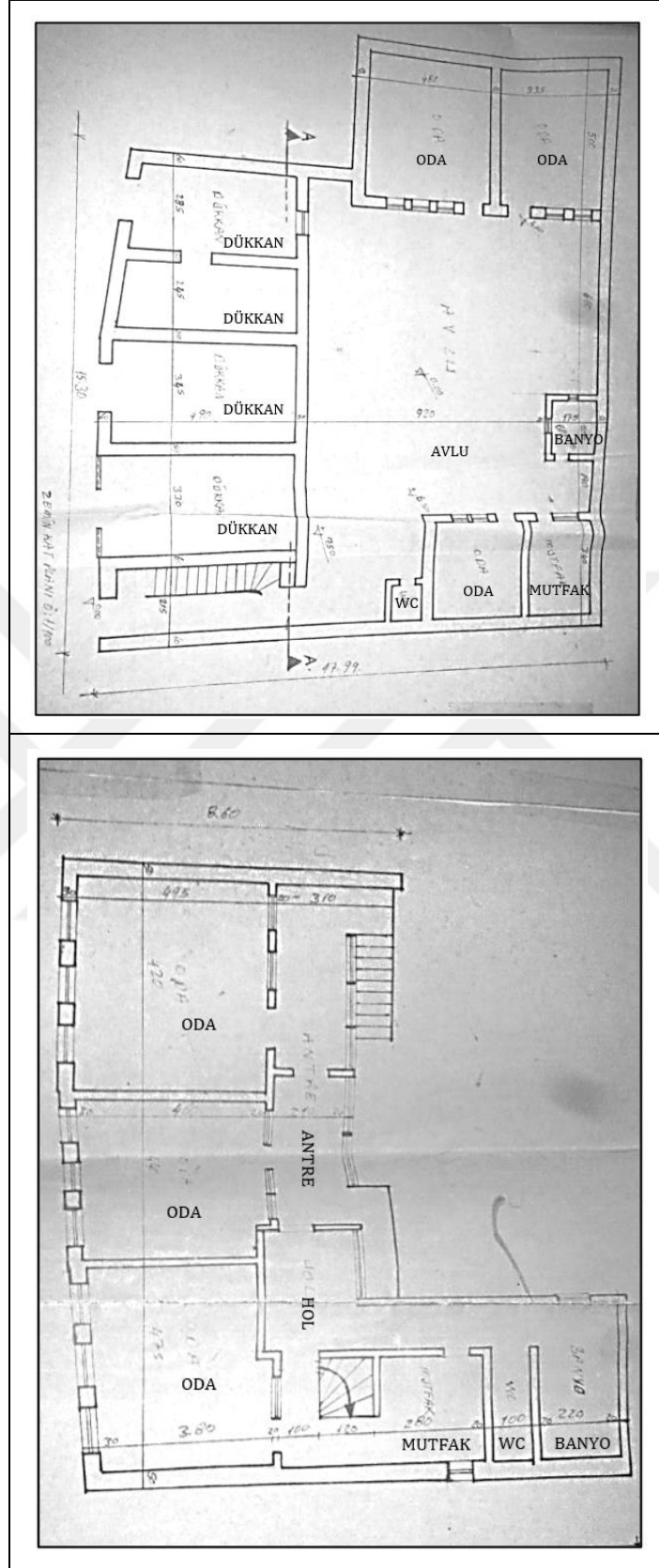


Şekil 3.58 Antakya sit alanı içinde yer alan 1339 Parselin konumu

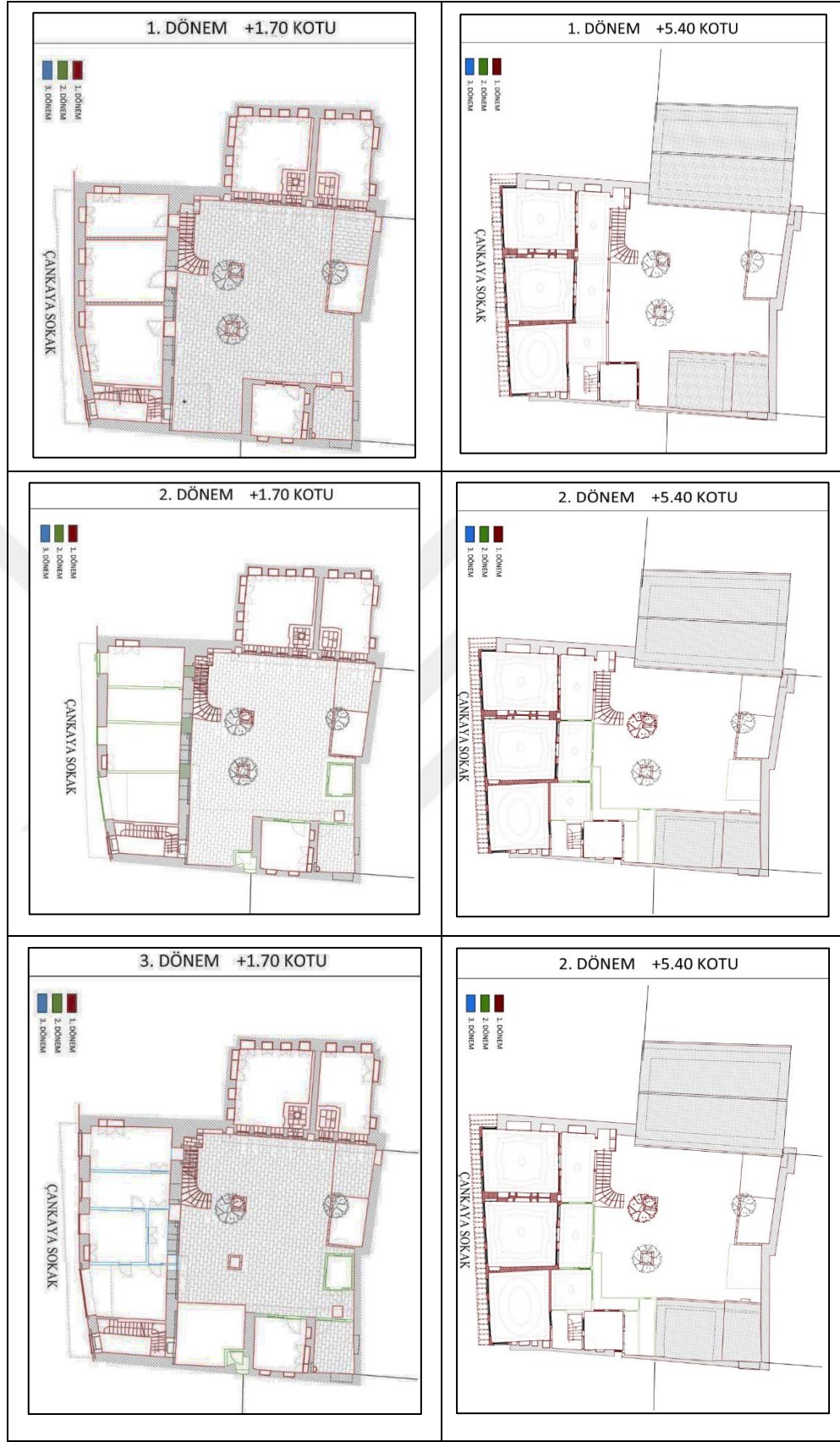
Antakya İlçesi 5. Mıntıka (Uzunçarşı Bölgesi) 1339 parselde bugün Hatay Büyükşehir Belediyesi KUDEP Binası olarak kullanılan geleneksel Antakya avlulu evi, Adana Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 15.11.1985 tarih ve 1558 sayılı kararı ile “Taşınmaz Kültür Varlığı” olarak 91 envanter numarası ile tescil edilmiştir. Antakya Belediyesinde görev yapan Sanat Tarihçisi Hasan Maden ve Mimar Osman Tamer Sırım tarafından hazırlanan rölöve, restitüsyon ve restorasyon projeleri sonrasında Hatay Büyükşehir Belediyesi tarafından restorasyon uygulama ihalesi yapılmış, yapı restore edilmiştir (Sırım, 2015, s: 3) (Şekil 3.59-3.60-3.61).



Şekil 3.59 Geleneksel Antakya avlulu evi sokak ile ilişkisi, 1339 Parsel



Şekil 3.60 Geleneksel Antakya evi (1339 Parsel) zemin ve üst kat 1988 rölövesi (Sırım, 2015)



Şekil 3.61 Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) zemin ve üst kat mimari özellikleri (Sırım, 2015)



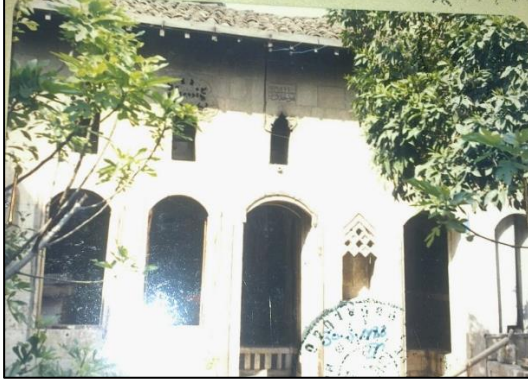
Geleneksel Avlulu Ev (1339 Parsel) Avlu

Avlunun batı kanadında, iki katlı olarak düzenlenmiş bölüm her iki katta da kuzey-güney doğrultulu olarak dizilmiş üçer oda ve bir koridor bölümlerinden oluşur. Avlunun güney kanadında, girişi avluda bulunan merdivenlerle sağlanan ve Geleneksel Türk Evlerinin özelliklerinden olan ve konutun en güzel bölümünde yer alan özel misafirler için tasarlanmış ve Şahnişin(Cihannüma) olarak adlandırılan misafirhane bölümü bulunmaktadır. Avlunun güney kanadında, misafirhaneye ek olarak avlu kotunda girişi yine avludan sağlanan müstemilat bölümü ve mutfak yer almaktadır. Yapının doğu kanadında yer alan son plan elemanı Geleneksel Antakya Evlerindeki Seki avlunun kuzey doğu köşesinde mekanına bitişik olarak, avlu zemininden yaklaşık 40 cm. yükseklikte düzgün kesme taş malzemeli olarak inşa edilmiştir (Maden, 2012, s: 10) (Şekil 3.62-3.63-3.64-3.65-3.66-3.67-3.68).

Konut olarak inşa edilen yapının zemin katının ticaret işlevine çevrilmesi ile yapı için 2. Dönem başlamıştır. Ticaret amaçlı kullanılacak zemin kat odalarının sokağa bakan duvarlarındaki dolap yerleri kapı açıklıklarına dönüştürülmüştür. Yapı izlerinden 3 oda olarak okunan zemin kat, ara duvarların yerleri değiştirilerek 4 mekana çıkarılmıştır. Avluya bakan kapı ve pencere açıklıkları kapatılarak mekanların konut ile ilişkisi kesilmiştir. Avlunun doğu duvarına betonarme yapım tekniğiyle mutfak birimi eklenmiştir.

Avlu ve zemin kat mekânlarının tekrar ilişkilendirildiği 3. dönemde, kapatılan pencere ile orta kapı açıklıkları yeniden açılmıştır. Zemin katın mekan organizasyonu bu dönemde yeniden değişmiştir. Avludan ulaşımı sağlayan orta kapı ile zemin kattaki koridora ulaşmakta, üç odaya dağılım bu koridordan sağlanmaktadır (Sırım,2015).

Şekil 3.62 Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) mimari özellikleri (HBB KUDEP)



Avlu Kuzeyi iki Odalı Bölüm



Avlu Güneyi Müştemilat ve Mutfak



Avlu Batısı İki Katlı Bölüm

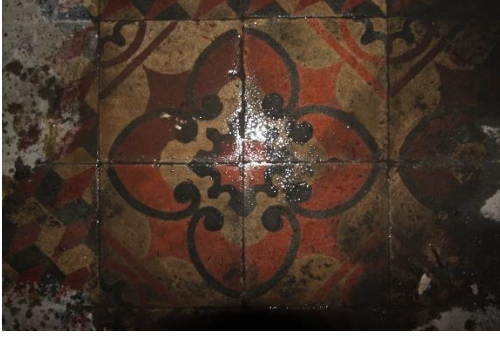
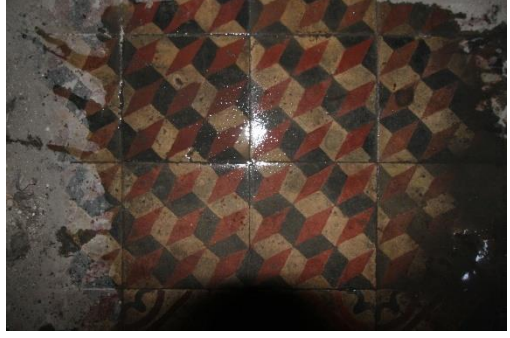


Yapıdaki Yosunlaşma ve Bitkiler



Avlu Doğusu-Seki ve Mutfak

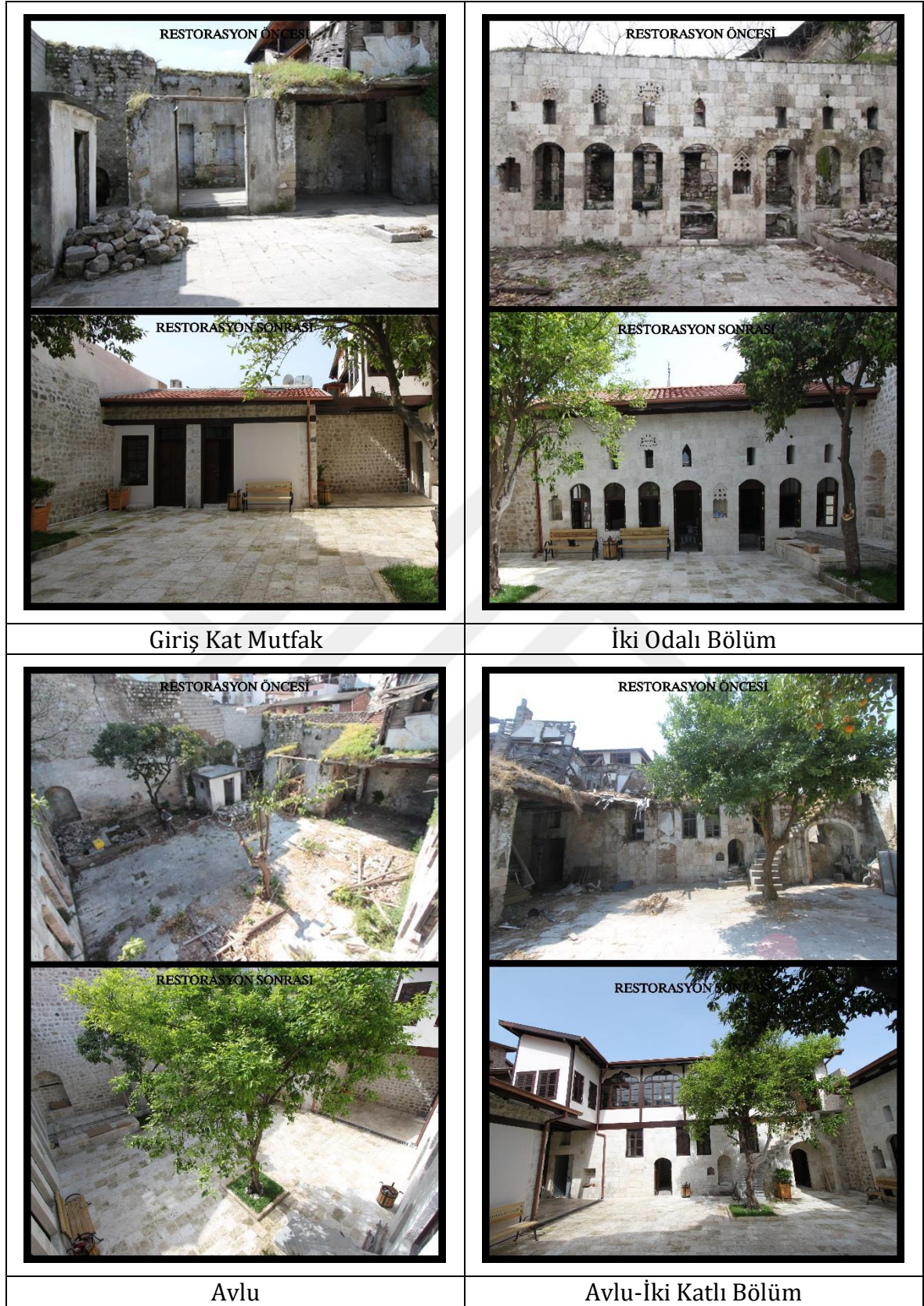
Şekil 3.63 Geleneksel ev (1339 Parsel) restorasyon öncesi (HBB KUDEP)

	
Oda Yer Karoları	Oda Yer Karoları
	
Üst Kat Oda	Üst Kat Oda
	
Üst Kat Hol	Üst Kat Antre
	
Oda Duvar Yapım Sistemi	Oda Eşik

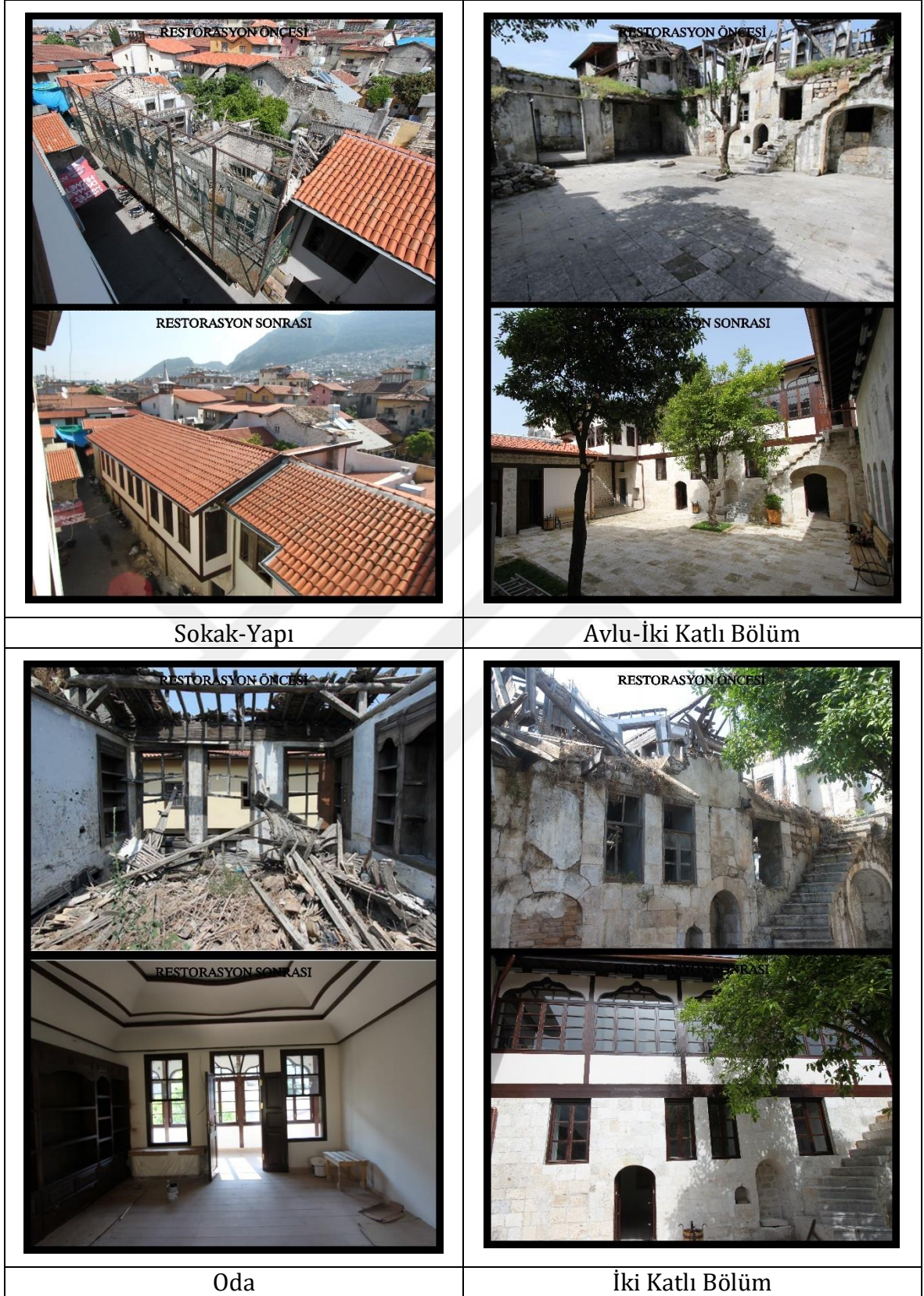
Şekil 3.64 Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) odalar (HBB KUDEP)

		
İki Katlı Bölüm	Giriş	
		
Avlu	Avlu	
		
Giriş	Odalar	Odalar

Şekil 3.65 Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) restorasyon sonrası (HBB KUDEP)



Şekil 3.66 Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) restorasyon öncesi ve sonrası (HBB KUDEP)



Şekil 3.67 Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) restorasyon öncesi ve sonrası (HBB KUDEP)



Şekil 3.68 Geleneksel avlulu ev (1339 Parsel) restorasyon öncesi ve sonrası (HBB KUDEP)

Antakya Habibi-i Neccar Dağı ile Asi Nehri arasında konumu itibariyle stratejik noktada kurulmuştur. 23 medeniyetin 13'üne ev sahipliği yapmış, 3 semavi dinden insanın gelenekleri, kültürü ile bir arada yaşamını sürdürmüş ve zaman içinde dünyanın ticaret ve yönetsel olarak sayılı büyük kentlerinden biri haline gelmiş Antakya kimi zaman istilalar, yangınlar, kıtlık, salgın hastalık, ayaklanmalar, kimi zaman büyük depremlerle eski önemini kaybetmiştir.

Bölgede yapılan mağara ve höyük kazılarından edinilen bilgiler Antakya ve çevresinde Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik Dönemlere kadar yerleşimlerin bulunduğunu göstermektedir. O dönemlerden günümüze dek kesintisiz iskan görmüş önemli bir merkezdir.

Selevkos Krallığına başkentlik yapmış olan Antakya, önemini iyice artırarak Akdeniz havzasının en büyük ve kalabalık nüfuslu şehirlerinden biri olarak Roma ve Bizans İmparatorluğu'nun Suriye Eyaleti Merkezi, Müslüman Arapların Serhat Şehri, Abbasiler Döneminde Askeri Öneme Sahip Uç Şehir konumuna gelmiştir. İslam Devleti ve Bizans arasında sürekli çekişme bölgesi olmuştur. II. Bizans Döneminde Duk'lük ünvanı alan Antakya'ya Selçuklular Döneminde Vali Atanmıştır. Antakya Haçlı Kontluğunun Kurulması ve 170 Yıl Haçlı Egemenliğinden sonra, Memlukler Döneminde Naiplik konumunda yönetilmiştir. Osmanlılar Döneminde coğrafyası ve sosyal yapısıyla pek çok Osmanlı sancağından farklı bir karakteristiğe sahip olarak Halep Eyaletine Bağlı Sancak, Beylerbeyi ve Halep'in Kazası olarak yönetilmeye devam eden şehir, 1918-1935 arasında Fransızlar tarafından işgal edilmiştir. 1938 yılında Hatay Devleti statüsü kazanan Antakya ve çevresi, yapılan oylama sonucunda 1939 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmış ve bugünkü statüsü olan Hatay ili oluşturulmuştur.

İlk kez Antakya'da evrensel bir din haline gelen Hristiyanlık buradan Roma dünyasına yayılmıştır. Ermenilerin, Musevilerin, Müslümanların ve hatta birçok mezhep üyelerinin bir arada yaşadığı bu olağanüstü şehirde tarih boyunca 13

medeniyet hüküm sürmüştür. Medeniyetler, kentin sosyal yapısının olgunlaşmasına, doğu ile batı kültürleri arasındaki etkileşimle kültürel birikimin zenginleşerek artmasına, nesilden nesile geçen ananelerin, alışkanlıkların, örf ve adetlerin, ilmin ve batıl inançların içselleştirilmesinde ve 21. yy. aktarılmasında etkili olmuştur. Medeniyetler beraberinde, ekonomik aktiviteleri ve mekânsal gelişmeleri de önemli ve eşsiz kılmıştır. İpek yolu üzerinde de bulunan ve verimli topraklara sahip olan Antakya'nın zengin kültürel yapısı ve tarihi birikimi, zeytinyağı, sabun üretiminden, limon, portakal, dut, zeytin ve çeşitli meyve ve sebze yetiştiriciliğine, dokuma, ağaç oymacılığı, ayakkabıcılık, kuyumculuk, gibi zanaatların gelişmesine vesile olmuştur. Son dönemlerde ayakkabıcılık, kuyumculuk, mobilyacılık gibi sektörlerin ön plana çıktığı bu şehirde tarım ve demir-çelik sektörü önemli üretim faaliyetleri haline gelmiştir.

Antakya'nın gelişmesi ve planlanmasında Habibi Neccar Dağının yapısı savunma amaçlı değerlendirilmiş ve şehrin surları dağ ile bütünleşecek şekilde planlanmıştır. Kentte Selevkus döneminde oluşturulan ve bugün de hala varlığını sürdüren Izgara tipi plan sistemi, sokakların kış aylarında güneşi, yaz aylarında güneybatıdan esen rüzgarları alabilmesi için topografyaya göre düzgün olmayan bir dikdörtgen içinde gelişmiş ve bu sistem diğer Selevkos şehirlerine de örnek olmuştur. Geleneksel avlulu ev sistemleri kentin mimari ve kentsel dokusunu önemli ölçüde yönlendirmiştir. İklim, doğal yapı ve yaşam alışkanlıklarının yansıması şeklinde geliştirilen bu evlerde bugün hala yaşam devam etmektedir. Bu değerlendirmeden de anlaşılabacağı üzere "Hipotez 1" de "Tarihin her döneminde yerleşim alanı olarak seçilen Antakya'nın kentsel gelişmesinde ve biçimlenmesinde doğal yapı (coğrafi özellikler, iklim), savunma ve prestij en önemli yönlendiriciler midir" savını cevaplamaktadır.

Zaman içinde özellikle Kurtuluş Caddesi ve Saray Caddeleri üzerinde konuşlanan köşk tarzı dönemin ihtişamlı yapıları kent belleğin oluşmasına önemli katkı yapmıştır. Kentte geliştirilen mühendislik çalışmaları (kanalizasyon, yağmursuyu drenaj sistemleri, sulama sistemleri, su kemerleri vd.) Antakya'yı her dönemde önemli kılmıştır. 19.yy sonlarına kadar yaşam, ticari ve sosyal aktiviteler ağırlıklı olarak eski Antakya diye tanımlanan ve kentin özgün şehir sınırlarını oluşturan sit

alanı içinde devam etmiştir. Bu döneme kadar sivil mimarlık örneklerinin yanısıra idari yapılar, hanlar, hamamlar, camiler, kiliseler, sinagoglar ve diğer dini yapılar, çeşmeler, okullar, sabunhaneler, diğer üretim aktivite alanları, çarşılar aktif olarak kullanılmıştır.

Birinci Dünya Savaşından 1938 yılına kadar Fransız işgal ve mandası altında bulunan Antakya yeni bir kültür akımıyla daha karşılaşmıştır. Kimi kahvelerdeki tiyatro gösterileri, sinemalar, Fransızca şarkıların yaygınlaşması sosyal yaşam açısından Antakya'ya küçük bir Avrupa şehri havası vermiştir. Bu dönemde kentin gelişmesini yönlendiren önemli kararlar alınmış, kent Asi nehrinin batısında gelişme göstermiştir. Işınal olarak açılan yeni yollar, bulvarlar, yeni yapılan önemli mimari yapılar (hastaneler, belediye binası, PTT binası, müze binası, konaklar, okullar vd.) ve sinemalar, kulüpler, kent parkı gibi aktivite alanları kentin mekânsal olarak prestijli haline gelmesine ve kentli yaşam kültürünün yeniden canlanmasına neden olmuştur.

1950 yıllar sonrasında tüm Türkiye'de olduğu gibi düzensiz yapılaşmalar, niteliksiz mimari gelişmeler ve kırsaldan kentte göç gibi etkiler Antakya'da gözlenmiştir. Bu gelişmeler kentin özgün mimari özelliklerini, kent belleğini, yaşam alışkanlıklarını oldukça olumsuz etkilemiş ve özellikle apartmanlaşma sonrasında Sit alanında yaşayan sosyal dokunun farklılaşması ile (daha düşük gelir ve eğitim seviyesine sahip ve göçle gelen aileler) zengin ve özgün mekânsal dokuda bakımsızlıklar, bozulmalar, değişimler ortaya çıkmıştır.

Antakya'nın özgün kent dokusunda gerek evlerin mimari biçimlenişi (avlulu plan tipi, yaşama mekanları ile ıslak hacimlerin ayrı ayrı konuşlanması, mahremiyet yaratan duvar ve oda dağılımları, havuş anlayışı, bahçedeki peyzaj öğeleri vd) ve gerekse yapım türü (taş ve bağdadi yapılanma biçimi, zaman zaman taht denilen ahşam üst katlar), Akdeniz ikliminde yer alan kentte yaşamı konforlu hale getiren mimari öğeler olarak değerlendirilebilir. Komşuluk ilişkilerini güçlendiren (genelde komşuluk ilişkileri avlulardaki birlikteliklerle kurulur) fonksiyon çözümlemeleri, dengeli mekansal örüntü sağlayan planlama anlayışı (1-2 katlı yapılar, doluluk boşluk oranındaki denge, iç mekan dış mekan kurgusu, dar sokaklar, mahremiyet sağlayan çıkmaz sokaklar (zokmaklar), sokak aralarında oluşan mekanlar,

meydancıklar vd) Antakya'yı mimarlık ve şehircilik tarihinde önemli bir yere koyar. Kurulduğu dönemden bugüne çok fazla felaketlerin yaşandığı ve depremlerin olduğu Antakya'da, özellikle 1900'lü yılların başlarına kadar kent yaşamı eski kent dokusunda devam etmiştir. Kentliler avlulu evlerde yaşamayı benimsemiş ve yaşam alışkanlıklarını bu mimari biçimlenmeye göre şekillendirmişlerdir. Bu değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere "Hipotez 2" de "Mimarlık Tarihi bakımından günümüzdeki kentsel mekan ve mimari bileşenleri yaptıkları dönemin (Antik Çağ, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı, Fransız) mimari üslupları ve anlayışın ürünü müdür" savını cevaplamaktadır.

1950'li yıllar sonrasında Türkiye'deki hızlı kentleşme, niteliksiz mimari anlayışının mekana yansması (apartmanlaşma) Antakya'da da yaşam tercihlerini etkilemiştir. Avlulu evlerden "Yeni Antakya" diye tanımlanan apartmanlaşmanın olduğu kentin kuzey-güney istikametinde ve batısında gelişen bölgelerdeki konut alanlarına yönelimler olmuştur. Eski kent dokusunda bu evlerin konfor ve yaşam alışkanlıklarını benimseyen bir kısım kitle bölgeyi terk etmemiş, terk edenlerin yerine düşük gelir grubuna sahip kullanıcılar gelmiştir. Antakya sit alanında, önemli ölçüde sosyal doku değişimi olsa da dünyada buna benzer bölgelerde görülen köhneme ve terk edilme gibi bir durum gerçekleşmemiş, evlerde zaman içinde ihtiyaçlar doğrultusunda yapısal ve malzeme değişiklikleri olmuşsa da eski kent dokusu "yaşanan mekanlar" olarak bugüne kadar varlığını sürdürmüştür.

Son dönemlerde özellikle Kurtuluş Caddesi üzerinde ve bu caddenin batısında yer alan Zenginler mahallesi diye bilinen özgün dokuda ağırlıklı olarak konut amaçlı yapılan sit alanındaki evler, değişime uğrayarak kafe, restoran, eğlence mekanlarına dönüşmekte, yapılan bu restorasyon çalışmaları kültürel mirasın geleceğe aktarılmasında mimarlık tarihi disiplini içinde umut verici gelişmeler olarak değerlendirilebilir.

Sit alanı ilan edildikten sonra koruma çalışmaları ve belgelendirme faaliyetlerinin daha kontrollü yapıldığı Antakya'da, 18.01.2019 tarihinde Hatay Kültür Varlıkları Koruma Kurulu kurulmuştur. Yerinde denetim ve yönlendirici kararların alınması bakımından önemli görev üstlenen "Koruma Kurulları"nın kentte var olması, yerel yönetimlerin tarihi mekanlara sahip çıkması, sokak sağlıklılaştırma çalışmalarının

hızla devam etmesi ve restorasyon çalışmalarının (gastronomi evi vd.) gerçekleştirilmesi, koruma kullanma bilincinin yaygınlaştırılması, merkezi idarenin koruma faaliyetlerine önemli destek sağlaması (gündüz sinemasının kamulaştırılması ve restorasyonu vd) dünya mirası olan Antakya'nın geleceğe, "doğru" ve "korumacı bakış açısıyla" aktarılmasında önemli eylemler olarak değerlendirilmelidir.

Bu araştırmada, tarihi süreç içinde Antakya'nın idari, sosyo-ekonomik ve mekânsal gelişmeleri mimarlık tarihi bakış açısıyla ortaya konulmaya çalışılmış, özgün avlulu Antakya evlerinin mimari özellikleri genel prensipleriyle değerlendirilmiştir. Geçmişten bugüne süreç içinde kısmi değişimlerin olduğu Sit Alanındaki Antakya'nın Avlulu Evlerinde yaşamın devam etmesi ve son dönemlerde hızla sayıları artan restorasyon çalışmaları kültürel mirasın geleceğe aktarılmasında mimarlık tarihi disiplini içinde umut verici gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Koruma kurulunun Antakya'da faaliyete geçmesi beraberinde belgeleme çalışmalarının hızlanmasını, denetlenebilir olmasını, yönlendirilebilir ve yönetilebilir duruma gelmesini sağlamıştır.

"Mimarlık Tarihi" disiplini içinde yapılan bu ve buna benzer araştırmalar ve çalışmalar ile, tarihi kentlerde "mekansal özelliklerin ve gelişmelerin belgelenmesi" ve "mimari anlayışın" geleceğe taşınmasına katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

- Akar, K., Birinci Haçlı Seferi Sonucunda Kurulan Antakya Haçlı Prinkepsliğinin Türk Devletleriyle İlişkileri (1096-1112), Muğla S. Koçman Üniversitesi, Tarih Bölümü, <https://mugla.academia.edu/KamilAkar>
- ANMOGEP (2017). Antakya Mobilyası Motiften Koleksiyona, Avrupa Birliği Antakya Mobilyacılığını Geliştirme Projesi, Rekabetçi Sektörler Programı, Scala Matbaa, İstanbul
- Arıman, B., (2002). *Antakya Kenti Tarihi Doku İçinde Tipolojik Analiz Çalışmaları*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Bolat, M.E., (2016). *Antakya Tarihi Yerleşimi Çok Katmanlı Yapısının Algılanmasına Yönelik Tespit Ve Öneriler*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Restorasyon Programı, İzmir.
- Büyükmihçı G., (2001). Antakya Evleri, *Arkitekt*, Temmuz, Sayı:487
- Cengiz, A. K. (2014). Eski Antakya Evlerinin İkamet Edenler Tarafından Günümüzde Kullanımı ve Anlamlandırılma Biçimleri. Ankara Üniversitesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:11, Sayı:25
- Çetin, B., (2012). Hatay’da kentleşmenin Seyri (1940-2009) ve Mekânsal Dağılışı. Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Antakya, *Doğu Coğrafya Dergisi*- 28, 231-256.
- Demir, A., (1996). *Çağlar İçinde Antakya*. Akbank Kültür ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Demirkent, I., (2002). Haçlı Seferleri ve Türkler. Yeni Türkiye Yayınları, C. VI. Ankara s:651-668
- Demirkent, I., (1996). Haçlılar, *TDV, İslam Ansiklopedisi*, 14.Cilt
- Dinç Y. (2015). *Antakya (Hatay) Şehir Coğrafyası*. Mustafa Kemal Üniversitesi, Coğrafya Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Ege, İ. (2010). “Antakya’nın İklim Özellikleri”, Gündüz, K., Kaya, S. (Ed.), Hatay Araştırmaları-I, 227-245, Antakya Belediyesi, Ankara:Cantekin Matbaası.
- Emir, H. C., (2006). *Antakya Kuseyri Evi Restorasyon Projesi*. Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 266 s. 107
- Genç, Ö., Korunur H. (2016). Antakya’nın Haçlılar Tarafından Ele Geçirilişi. *Studies Of The Ottoman Domain*, Issn:2147-5210 Cilt:6, Sayı:10
- Gökdemir, G., (2011). XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Kenti, Antakya, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Eskişehir
- Gündüz, A., (2009). XVI. Yüzyılda Antakya Kazası (1550-1584), Mustafa Kemal Üniversitesi Yayınları No:23, Antakya
- Hatay- Görsel Gezi Rehberi*, (2009), Metro basım Matbaacılık

- Hatay Valiliği. (2012). *Hatay İl Turizm Stratejisi ve Eylem Planı 2012-2015*, ISBN: 978-605-359-772-8
- Hatay Valiliği (2011). *Hatay, Hatay Rehberi*. Hatay Valilik Yayınları No:6, ISBN: 978-605-359-531
- Hatay Valiliği (2011). *Hatay, Kültür Envanteri*. Hatay Valilik Yayınları, Cilt:1, ISBN: 978-605-363-788-2
- Kalaycıoğlu, M., (2018). *Hatay Halk Bilimi*. Hatay Büyükşehir Belediyesi, Antakya
- Kara, A., (2005). *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri, Antakya*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
- Kaymaz, Ç. K. (2015). Kent Çalışmaları II, Antakya Kentsel Sit Alanının Kültür Turizmi Yönüyle Değerlendirilmesi (Hatay). Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Pegem Akademi, Ankara
- Kocaoğlu, S. E. (2016). *Antakya Tarihi Kent Dokusunun Kentsel Tasarım Açısından İrdelenmesi Ve Bir Örnek Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi Bartın Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü-
- Korkmaz, H. (2006). Antakya'da Zemin Özellikleri Ve Deprem Etkisi Arasındaki İlişki. Coğrafi Bilimler Dergisi, 4(2), s.49-66, Ankara
- Maden, H. (2012). Antakya Çankaya sok. 5. Mıntıka 1339 parsel Rölöve Raporu, Antakya Belediyesi
- Mursaloğlu, M. (2015). *-Sancak-Devlet-Millet-Hatay*. Hatay Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları
- Ömeroğlu, C. (2006). *Antakya Kenti'nin Özgünlüğü ve Günümüz Koruma Sorunlarının Antakya Kentsel Sit Alanı'nda İrdelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Özalp, D. (2008). Tarihi Kent İmajının Korunmasında Kentsel Tasarım: Antakya Örneği. Uzmanlık Tezi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara
- Özdemir, R. (1994). Osmanlı Döneminde Antakya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı 1709-1860, Belleten, cilt 58, sayı 221
- Özonur, Ş. (2008). *Antakya Haçlı Prinkepsliği'nin Sonu*. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı Orta Çağ Tarihi Bilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul
- Rifaoğlu, M. N. (2012). *An Enquiry Into The Definition Of Property Rights In Urban Conservation: Antakya (Antioch) From 1929 Title Deeds And Cadastral Plans*. Doctoral Theises, Department of Architecture, Middle East Technical University, Ankara
- Russel, F. (2017). *Türkiye'de Görülecek 123 yer*. Yapı Kredi Yayınları
- Sahillioğlu, H. (1991). Antakya. TDV, *İslam Ansiklopedisi*, 3.Cilt

- Salıcı A., Güzelmansur A. Altunkasa, M. F. (2015). Kentsel Yapı Değişiminin Tarihi Kent Dokusuna Etkilerinin İrdelenmesi: Antakya Örneği, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
- Sarı Z. (2015). Doğunun Kraliçesi Antakya. Tem Ofset, Antakya
- Sırım, O. T. (2015). Antakya Çankaya sok. 5. Mıntıka 1339 parsel Restorasyon, Restitüsyon Raporu Hatay Büyükşehir Belediyesi
- Tekin, M. (1993). Hatay Tarihi, Hatay Kültür Turizm Sanat Vakfı, ISBN:975-956607, Kültür Ofset, Antakya
- Temiz, F.M. (2002). XIX. Yüzyıl ve Sonrasında Antakya'nın Mekansal Oluşumunda Meydana Gelen Değişiklikler ve Kurtuluş Caddesi. Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van
- Temiz, F.M. (2011).Antakya Ulu Cami Külliyesi. XV. Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyum Bildirileri, Anadolu Üniversitesi Eskişehir 19-21 Ekim 20011, Cilt:2
- Türkoğlu, A. E. (2006). Geçmişte Ve Günümüzde Antakya'da Hıristiyanlık. Yüksek Lisans Tez, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Adana
- URL-1 <https://www.dogaka.gov.tr/dogu-akdeniz/hatay>
- URL-2 <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2019/09/14/anadolunun-ilk-insanlari-2/>
- URL-3 <http://www.tayproject.org/>
- URL-4 tr.wikipedia.org
- URL-5 <http://www.gohatay.org/hatay-da-gorulecek-yerler-detay/accana-alalah-hitit-saray-harabesi>
- URL-6 <https://www.arkeolojikh Haber.com/haber-accana-hoyuk-26722/>
- URL-7 <http://www.hatay.gov.tr/hatay>, Hatay Valiliği
- URL-8 <https://hatay.bel.tr/hatay/gezi-rehberi>
- URL 9 <http://www.gohatay.org/hatay-da-gorulecek-yerler-detay/st-pierre-kilisesi>
- URL-10 <https://www.samandagaynahaber.com/roma-hamamlari>
- URL-11 <https://www.evrensel.net/haber/332626/antakyadaki-roma-hipodromu-arkeopark-olacak>

TEZDEN ÜRETİLMİŞ YAYINLAR

Konferans Bildirileri

Yüzer M.E., Pilehvarian Kara N., (2020). Tarihsel Süreç İçinde Antakya Mimarisi, YTU II. Mimarlık ve Şehircilik Lisansüstü Sempozyumu

